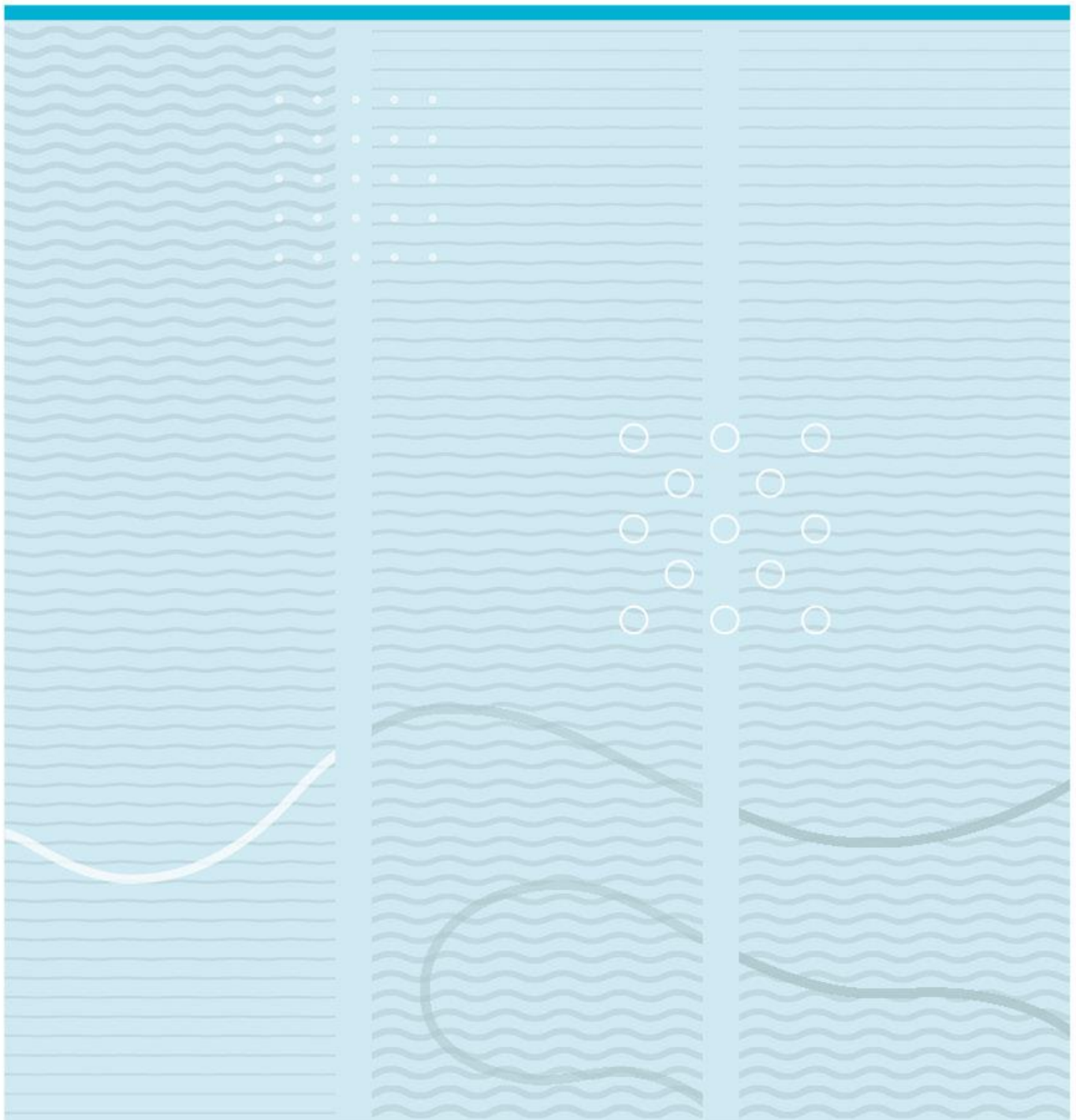

Sindre Gade Johnsen

Fra skafott til botsfengsel

En analyse av opphøret av dødsstraff og offentlig tortur til oppstarten av det moderne fengsel i Norge på 1800-tallet.

Sammendrag

Straff er stadig i endring. I Norge ble det i 1837 nedsatt en ekspertkommisjon som skulle lage en motivert betenkning om det ville være hensiktsmessig å utføre en reform i både Norges straffeanstalter og Norges fangebehandling. Ekspertkommisjonen skal basere dette arbeidet på hvordan andre siviliserte stater har reformert sine straffeanstalter og fangebehandling, og også se på hvordan rikets tilstand er omtrent året 1840. For å kunne analysere og forstå grunnene til at denne ekspertkommisjonen ble nedsatt, må man se på førmoderne straffemetoder, og spesielt kritikken av de korporlige og offentlige straffene. Slaverier og tukthus, som eksisterer parallelt med de nye botsfengslene på midten av 1800-tallet er og relevante å forstå. Det vil i tillegg bli lagt vekt på opplysningstidens nye tanker rundt straff, og Cesare Beccaria og Jeremy Bentham vil bli sentrale skikkelser, som vil bli knyttet til ekspertkommisjonens arbeid. Til slutt vil det bli reflektert om disse tankene, og kritikken av både førmoderne korporlige straffer, og anstalter som tukthus og slaverier kan sees i ekspertkommisjonens rapport, og deres innstilling ved deres arbeid og dets viktighet blir vist. Oppgaven vil og forsøke å belyse ekspertkommisjonens valg og arbeid som omhandler andre land i den vestlige verden, og spesielt deres diskusjon om man skal ha et Auburnsk eller Philadelphisk fengselssystem. Det er spesielt i denne diskusjonen at man kan se at ekspertkommisjonens arbeid er preget av opplysningstidens nye orienteringer og andre land. Ved å bruke kilder fra både samtiden og tiden før ekspertkommisjonens arbeid kan man se lengre perspektiver, og bruke disse for å vise de endringene som skjer i Norge i perioden mellom omtrent 1700 og 1860.

Forord

Jeg vil begynne med å rette en stor takk til veilederen min, Ole Georg Moseng. Takk for gode, ærlige og raske tilbakemeldinger, telefonsamtaler og reise til riksarkivet. Uten Ole Georgs gode tips til kilder og vinklinger ville jeg ikke fått levert denne masteroppgaven.

Jeg vil og takke for gode samtaler med Gry Cecilie Lund og Stig Gezelius. Til slutt vil jeg takke medstudentene mine i MHIS14 som har vært gode å ha i løpet av min studietid.

Innholdsfortegnelse

-Forside.....	1
-Sammendrag.....	2
-forord.....	3
Kapittel 1 – innledning.....	6
-Tema.....	8
-Problemstilling.....	9
-Forskningsstatus.....	13
-Kilder og kildeverdi.....	13
-Ekspertkommisjonen og deres arbeid.....	14
Kapittel 2 – Førmoderne straffemetoder.....	16
-Dødens ritualer.....	16
-Et perspektiv ved 3 historier.....	17
-Tukthus, slaverier og offentlige straffer.....	22
-Tukthus.....	23
-Slaverier.....	26
-De korporlige og offentlige straffene.....	27
-Kritikken av førmoderne straffer.....	29
-Tyge Krogh og det magiske.....	34
Kapittel 3 – Opplysningstidens nye orienteringer.....	39
-Beccaria om forbrytelse og straff.....	39
-Jeremy Bentham – utilitarisme, nytteprinsippet, lyst og smerte.....	44

Kapittel 4 – Om tukthus og ekspertkommisjonens kritikk av Norges straffeanstalter	49
-Inkvisisjonen om tukthuset.....	49
-Ekspertkommisjonen om Norges tukthus.....	51
-Ekspertkommisjonens utredning og kritikk av Norges slaverier og tukthus.....	52
Kapittel 5 – Ekspertkommisjonen og botsfengselet	65
-Botssystemenes oppkomst og utvikling.....	65
-Auburn og Philadelphia-systemet.....	68
-Botssystemenes moralske virkninger.....	72
-Utkast til lov om botsfengsel.....	80
-Kommisjonens innstilling.....	82
Kapittel 6 – avslutning	86
-Kildeliste.....	89

Kapittel 1 - Innledning

Mellom 1700 og rundt 1860 skjer det store endringer i straffemetoder og fangebehandling både i Norge og i verden. De samme endringene skjer og i tanken rundt hva straff er, hensikten med den og hvem som skal utøve den. Man kan altså si at svært viktige områder innenfor straffen endrer seg. I Norge oppstår det en diskusjon rundt disse endringene, og en ekspertkommisjon blir nedsatt den 10. september i 1837. Hovedtanken til ekspertkommisjonen er at et moderne botsfengsel bør bli bygget i hovedstaten. Kildens fulle tittel er «*Beretning om beskaffenheden af norges straffanstalter og fangepleie samt betænking og indstilling om reform i begge, efter fremmede staters mønster*».

Denne oppgaven vil forsøke å vise disse endringene ved å se på førmoderne straffemetoder, opplysningstidens nye orienteringer og gjøre en analyse av den dyptpløyende og interessante rapporten til ekspertkommisjonen.

Kilden er utgitt i 1841 av en ekspertkommisjon som visste mye, og hadde mange tanker rundt Norges nye straffeanstalt, altså botsfengselet. Botsfengselet sto ferdig i 1851. Fengselet ble plassert på en løkke på høyden Åkeberg i landlige omgivelser utenfor Christiania, og den tronte som et lite slott.¹ Fengselet hadde 252 celler, og fikk sine første fanger den 5. mai det samme året det sto ferdig.

En kan si at gruppen med mennesker som skrev rapporten kan kalles straffeanstaltkommisjon. Kriminalomsorgen, dagens institusjon beskriver sakens gang omtrent slik:

«Straffeanstaltkommisjonens innstilling fra 1841 foreslo at festningene og slaveriene måtte nedlegges og at det i stedet burde bygges sentralanstalter i form av cellefengsler. Det første fengslet, Botsfengslet i Oslo, sto ferdig i 1851. Gjennom bestemmelsene om påtaleunntatelse og betinget dom, ble personer som hadde begått relativt lite graverende lovbrudd, holdt utenfor fengsel.»²

Kommisjonens beretning er ikke bare en beretning, en fortelling, men et grundig og omfattende forslag om hvordan Norge kunne modernisere sin straffeutførelse basert på hva

---

¹ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet – botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 131

² Kriminalomsorgen, «Kriminalomsorgens historie,» lest 05.01.21, <https://www.kriminalomsorgen.no/kriminalomsorgens-historie.237908.no.html>

andre land i verden hadde gjort. Kommisjonen er derfor preget av opplysningstidens nye strømninger som kom lenge før deres tid, et nytt tankegods, og hvordan andre siviliserte stater har utført modernisering av sine straffeanstalter og sin fangebehandling. Basert på hvordan dette nye fengselet hadde en ny type utforming, var basert på et nytt system, nemlig Philadelphia-systemet fra USA og hvordan fangebehandlingen ble endret kan det tenkes at botsfengselet, nokså alene, står som et markant skille mellom det førmoderne og det moderne når det gjelder straff i Norge.

Om man belyser de førmoderne straffemetodene, ser på opplysningstidens nye orienteringer, spesielt ved Jeremy Bentham og Cesare Beccaria, viser ekspertkommisjonens kritikk av samtidens straffemetoder og deres forslag til en reform vil man kunne danne seg et helhetlig bilde om endringene i straffeanstalter og fangebehandling som skjer i Norge i perioden mellom 1700 og 1860. Det vil også være spennende å se på en svært tosidig tanke, nemlig om straffene blir mer humane, altså bedre, sett med moderne øyne, eller om de blir strengere, altså mer grusomme. For å konkretisere dette vil det bli tatt opp noen enkelthendelser i historien for å skape perspektiver og en analyse av endringene.

Straff kommer i mange former. Fra oldtidens «øye for øye» til moderne metoder for rehabilitering. Straff knyttes ofte til religion og moral, hvorav førstnevnte har preget hvordan mennesker straffer i lange tider. Straff gjennomføres både for å beskytte samfunnet fra lovbrutere og voldsutøvere, i tillegg til å være allmennpreventivt. Det betyr at man forsøker å hindre lovbrudd gjennom avskrekking. Det allmennpreventive er fortsatt en viktig funksjon i den moderne fengselsstraffen. Straffarbeid er og en metode som er tatt i bruk helt siden man i romersk keisertid underkastet slaver, og senere frie menn av lavere klasser.³

Frihetsberøvelse er og som nevnt et svært viktig aspekt ved straff. Selv om det har eksistert lenge, er det ikke før i senere tid at faktorer rundt berøvelsen har gjort den til en ekte straffeform, som preger psyken mer enn det fysiske hos den straffede. Institusjoner som slaverier og tukthus kan sees på som forgjengere til det moderne fengsel som oppstår på 1800-tallet. Sistnevnte eksisterer dog samtidig som fengslene, og kan sees i en overgangsfase som blir tatt opp i denne oppgaven. Fengslene er og blitt et eget felt å forske på, både på fanger og samfunn. Den norske historikeren Espen Schaanning tar opp dette som tema i boken med den svært avslørende tittelen «Menneskelaboratoriet – botsfengslets historie».

---

³ Evensen et al., «fengselsstraffens historie», hentet 02.02.20 fra: https://snl.no/fengselsstraffens_historie

I våre liv er straff noe vi mener mye om, enten vi vil eller ikke. En kan si at straffens allmennpreventive funksjon er boende i oss. I tillegg reagerer vi til stadighet over straffens grad ved forskjellige forbrytelser. Schaaning blir svært sentral i sammenligningen mellom Norge og andre stater fordi han er en dyktig historiker som har tatt for seg overgangen fra tukthus til botsfengsel i Europa. Han har og skrevet godt om institusjonsbyggingen i USA og forvaltning av de lavere klasser, som er en stor porsjon av de som blir straffet med både tukthus og botsfengsel. Straff er altså spennende, nødvendig, omdiskutert, og sett med historiske øyne, stadig i endring.

Tema

Tema for denne masteroppgaven vil være endringer i straff, og spesielt overgangen mellom offentlige korporlige straffer og moderne fengsel hvor frihetsberøvelse blir den sentrale straffeformen. I tillegg til straffemetoder, vil også vurderingene bak dem, som har sett store endringer fra 1700 til 1860 i Norge bli analysert. På midten av 1700-tallet var fysiske avstraffelser det normale, og mange av dem svært barbariske sett med dagens øyne. I tillegg var de og offentlige. Alle hadde tilgang til skafottet, dødens teater. Samtidig hadde «den store innesperringen» som Foucault kaller det, begynt å virke for fullt, parallelt med de fysiske avstraffelsene.⁴ Disse to motsetningene som han skisserer, er viktige for denne masteroppgaven. Tiggere, løsgjengere, kvinner med barn utenfor ekteskap og barn uten foreldre ble stuet inn i tukthus, samtidig som de grove fysiske avstraffelsene fant sted i det offentlige. Andre kriminelle ble innsatt i rikets slaverier. Slaveriene ble sett på som Norges strengeste straffeform, og her satt kriminelle menn av forskjellig rang. Om man letter blikket videre til 1850 vil man se at det har vokst frem en rekke store fengsel i USA og Europa, moderne, om de sees med samtidens øyne. Inga Floto har gitt uttrykk for det samme:

«de store endringene i oppfattelsen av straffens funksjon betydde, at det Europeiske «straffelandskapet» undergikk fundamentale forandringer i løpet av det 19. århundret, hvor store fengselsbygninger nå kom til å tegne lovens profil. Overgangen fra offentlige korporlige avstraffelser til innesperring er så markant og så generell, at den nærmest roper på en forklaring, selv om en sådan kan være ytterst vanskelig å finne»⁵

---

⁴ Thomas Mathiesen, «Forord til 1977-utgaven», i Michel Foucault «Overvåkning og straff», IX

⁵ Inga Floto, «Dødsstraffens kulturhistorie» (København: Museum Tusulanums forlag, 2001), 68

Videre forklarer Floto at endringene er preget av hvordan Europa i denne tiden utviklet seg til å bli oppstarten på den moderne verden. Grunnene er både økonomiske, politiske, sosiale og psykologiske. Det foregår en «moderne debatt». Tidens egen forklaring er at det vokser frem humanitet, og at menneskeheten har gjort fremskritt. Dette er hyppig debattert i vår tid, hvor det er stor enighet i at tanken på menneskelig fremskritt, i hvert fall rent moralsk ikke er forklarende nok for hvorfor straffene endrer seg. Nåtidens mennesker sees ikke på som bedre enn fortidens, det gjelder for oss i dag, og gjaldt også menneskene på 1800-tallet kontra de som kom før dem. Denne tanken ligger til grunn for Michel Foucaults bok «Overvåkning og straff».

Thomas Mathisen har skrevet et forord til Michel Foucaults «Overvåkning og straff», som bryter ned Foucaults punkter på en måte som er respektabel, og enklere å få taket på enn det forfatteren selv er. Mathisen peker på et moment ved Foucaults bok som tar for seg fengselets utvikling i lys av samfunnets utvikling over tid. Foucault er ikke positiv til fengsel. Fengslet er et uunnværlig ledd i den produksjon av forbrytere som inngår i samfunnets selvforsvar hevder han. Han ser heller ikke på fengslene som humane. Foucault er opptatt av straffens innvirkning på *kroppen*. Han ser og på straff som en maktstruktur. De moderne fengslene og deres måte å foreta seg en disiplin, som et system med klassifikasjon, overvåkning og fysiske avstraffelser er en ny måte å kontrollere straff på mener Foucault, som forøvrig er en videreføring av utilitaristen Jeremy Bentham's tanker. Fengslene er ifølge Foucault en «teknologi for underkuelse».⁶

Problemstilling

Norges straffesystem så altså en stor endring i årene rundt 1840 – da arbeidet med å bygge Norges første bostfengsel begynte. Ikke bare førte dette til en endring i hvor og hvordan straffen foregikk, men det skjer også en endring i hele samfunnets maktstruktur. Temaet i denne oppgaven vil være endringen av Norges straffemåter og fangebehandling mellom 1700 og 1860. Hvorfor og hvordan straffesystemet i Norge ble endret på midten av 1800-tallet vil være den mest sentrale problemstillingen. For å finne svar på dette er man og nødt til å se på andre straffereformer. En av de viktigste, som kan sees på som en overgang fra offentlig straff til

---

⁶ Thomas Mathiesen, «Forord til 1977-utgaven», i Michel Foucault «*Overvåkning og straff*», (Uten sted: Gyldendal, 1977), X

botsfengsel er Norges tukthus, som kan sies å være et overgangsfenomen i perioden. I tillegg vil oppgaven ta for seg de førmoderne straffemetodene dødsstraff og tortur, og særlig de aspektene som var offentlige.

Rapporten fra 1842 kalt: «*Beretning om beskaffenheden af norges straffanstalter og fangepleie samt betænkning og indstilling om reform i begge, efter fremmede staters mønster. efter fremmede Staters Mønster*» er spesielt viktig, fordi den er skrevet av en ekspertkommisjon som bestemte hvordan botsfengselet skulle fungere, og da også hvordan Norges nye straffesystem skulle fungere. Det vil også være spennende å se om det er koherens mellom opplysningstidens strømninger, spesielt Jeremy Bentham og Cesare Beccaria og ekspertkommisjonens rapport. Disse vil bli tolket og sammenlignet opp mot hverandre.

Kommisjonens rapport kommer innom flere svært avgjørende punkter som omhandler Norges straffesystemer. Rapporten er og preget av andre staters straffesystemer, og derav sentrale tanker rundt om i Europa og USA for hvordan straff bør utøves. Den er derfor ikke bare viktig for å se Norges historie rundt straff, men hvordan endringen foregikk i andre land.

Ekspertkommisjonen deler opp sin beretning i tre deler, hvor det første «avsnittet» tar for seg hvordan straff foregår i Norge rundt 1840. Det andre avsnittet tar for seg de nye fengselssystemene, altså botsfengslene som kommer fra USA, og spesielt «Auburn-systemet» og «Philadelphia-systemet». Kommisjonens analyser av disse, og valget av Philadelphia-systemet fremfor Auburn-systemet vil være svært sentralt. Det tredje avsnittet ser på mulighetene og behovene for en reform av både Norges straffeanstalter og Norges fangepleie.

Noen sentrale kapitler i kommisjonens rapport er:

«*Straffeanstalter og straffearbeid i Norge inntil året 1841*». Dette kapittelet vil gi et tydelig bilde av hvordan straffene fungerte før oppstarten av Botsfengselet i Christiania.

«*Slaveristraffens innvirkning på fangenes sinn*». omhandler fangenes sinn basert på hvordan straffene faktisk fungerte. Allerede på 1800-tallet var det viktig for myndighetene å bedre fangenes sinn – og ekspertkommisjonens funn av hvordan slaveriene, som var en vanlig straffemetode før fengslene oppsto, fungerte, vil gi kommisjonen grobunn for hvordan botsfengselet bør fungere rent psykisk på fangene.

«*Tukthusenes første opprinnelse*» Vil vise oppstarten av tukthusene i Norge. Disse er en straffeform som eksisterer parallelt med både slaveriene og det moderne fengsel. I tillegg er det en rekke fanger som blir overført fra tukthusene til det nyoppstartede botsfengselet. Det vil her være viktig å tolke disse fangenes opplevelser rundt selve overføringen.

På tukthusene satt det ikke bare voksne, mannlige kriminelle, men også løsgjengere, fattige, tiggere og barn som ikke hadde foreldre. Tukthusene vil derfor danne et tydelig bilde av maktstrukturer og problemene ved urbaniseringen i Norges byer. Det blir og en del av oppgaven å vise likheter og forskjeller mellom tukthusene og de moderne fengslene. En sentral kilde for å beskrive tukthusenes opprinnelse og formål er en kongelig bestemmelse fra 1741 kalt «Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813»

I kapittelet «*De vesentlige manglene ved Norges straffeanstalter og straffebehandling*». berører kommisjonen innom punkter for hvorfor Norges straffesystemer bør forbedres og forklarer dette videre med kapittelet «*nødvendigheten av en reform*».

Kommisjonen forklarer og «*botssystemenes oppkomst og utvikling*». I tillegg til «*Auburnsystemet*», «*Philadelphia eller Pennsylvania-systemet*», «*Botssystemenes moralske virkninger*» og «*klassifikasjon*». Kommisjonen har og en «*Diskusjon rundt det Auburnske og Filadelfiske fengselssystem*». Denne diskusjonen er svært sentral for hvordan fangene skal ha det i botsfengselet og hvordan driften skal foregå. De to systemene blir hyppig debattert. Philadelphia-systemet blir og kalt ensomhetsfengselet.

«Ensomhetsfengselets egentlige gjennombrudd fant først sted ved byggingen av Eastern Penitentiary i Philadelphia, som ble ferdig 1829. Derav betegnelsen Philadelphia-systemet som hadde som utgangspunkt at innsatte skulle være avskåret fra samkvem med medfanger.»⁷

Auburn-systemet er annerledes. «*grunnlagt på arbeid i fellesskap, men under taushet, og enecelle om natten. Det hadde navn etter fengselet i Auburn i staten New York, åpnet 1821 [...]*» Auburn-systemet tillot en fabrikkmessig arbeidsdrift, mens Philadelphia-systemet baserte seg på celloarbeid.⁸ Som kommisjonen viser er det ene systemet seg mer brukbart enn det andre, og mye av dette ligger i hvordan de oppfatter at de tidligere slaveriene fungerer. Kommisjonen skriver og om «*Fangenes skjerming fra medfanger og omverdenen*», «*Forandringer i lover som er nødvendige for at botsfengselet skal fungere*» og har til slutt en oppsummering av sin egen innstilling og andre bemerkninger. Denne oppsummeringen blir

---

⁷ Evensen et al., «*fengselsstraffens historie*», hentet 02.02.20 fra https://snl.no/fengselsstraffens_historie

⁸ Ibid

meningsfull for å kunne tolke og forstå hva de er kommet frem til, og kapittelet om skjermingen fra omverdenen vil kunne svare på hvordan de nye straffemetodene fungerer, og hvorfor dette er nødvendig. Kilden fra 1842 viser seg tydelig å være helt sentral i arbeidet med å løse problemstillingen. Den vil også kunne vise hvordan straffemetodene speiler samfunnet, kombinert med opplysningstidens nye idéer.

For å finne disse idéene er det noen navn som er svært interessante, derav samfunnsfilosofen Cesare Beccaria som var opptatt av samfunnspakten, og den enda mer utilitaristiske opplysningsmannen Jeremy Bentham. Medlemmene av ekspertkommisjonen vil og bli sentrale som en helhet, selv om kun noen av de ble sendt ut i Europa for å undersøke de moderne fengselssystemene nøye, og de var menn av forskjellig utdannelse og idéer.

På et mer historisk nivå er det flere historikere og samfunnsforskere som er verdt å studere nærmere. Inga Fløten «Dødsstraffens kulturhistorie» kan vise de mer kulturelle aspektene ved dødsstraffen. Tyge Kroghs analyse av Danmarks dødsstraffer på 1700-tallet er og svært spennende å se på, da hans analyse vektlegger det «magiske» og en form for avkristningsprosess. I tillegg er Espen Schaanning svært sentral da han er svært god på straff i det norske samfunnet, i tillegg til det moderne fengsel. Hans bok «menneskelaboratoriet – bostfengselets historie» vil være en viktig kilde.

Det at ekspertkommisjonen av 1841 sitt arbeid brukes for å vise endringer i straffeanstalter og fangebehandling vil kunne gi nye vinklinger da rapporten er en omfattende primærkilde som ikke er analysert i noen særlig grad, og baserer seg i en tid da strafferammene i Norge opplever et brudd. En vil og kunne se enda tydeligere hva som var det moderne fengsels formål i Norge, og i hvilken grad disse formålene ble forespeilet av ekspertkommisjonen å kunne oppnås. En grundig analyse av kilden vil også kunne skille hvordan denne straffen var annerledes fra både korporlig straff og tukthusenes oppgave. Derfor vil de tidligere korporlige straffemetodene bli vist, slik at de markante endringene virkelig blir tydelige.

Ekspertkommisjonens innstilling av 1841 er som tidligere nevnt, svært fruktbar fordi den tar for seg viktige momenter for å forklare straffens sterke endring mellom 1700 og 1860, både ved at kommisjonen har forsket på de slaveriene, tukthusene, klassifikasjon, de to systemene fra USA; Auburn-systemet og Philadelphia-systemet, frihetsberøvelse, en tanke om en ny straffelov, og sist, men ikke minst, et helt nytt, moderne bostfengsel i hovedstaden. Oppgaven

vil ved disse forskjellige kildene og sosiologiske teoriene kunne gi et omfattende, helhetlig bilde i endringene i straff mellom 1700 og 1860.

Forskningsstatus

Botsfengselet, og dets oppstart og virksomhet har blitt beskrevet godt av den norske historikeren Espen Schaaning i «Menneskelaboratoriet: Botsfengselet Historie». I innledningen forklarer han at det er skrevet lite om botsfengselet før han. Han nevner at det i forbindelse med fengselets 150-årsjubileum er gitt ut et hefte om fengselets bakgrunn og dets embetsmenn, virksomhet og fanger. Det er og gitt ut noen hovedoppgaver på historisk institutt som omhandler noen av fengselets spesifikke sider, men ingen av de er særlig dyptpløyende ifølge Schaaning.⁹ Schaanings bok er vært til stor inspirasjon til denne masteroppgaven. Allikevel vil den være original, da den spesifikt tar for seg ekspertkommisjonen i dybden, og analyserer denne ved hjelp av tankene og idéene til opplysningsfilosofene Bentham og Beccaria. Ved å ta for seg de korporlige fysiske straffene, og se på de førmoderne institusjonene som slaverier og tukthus vil oppgaven kunne vise endringene i Norges straffeanstalter og fangebehandling i tidsrommet omkring 1700 til 1860, og spesielt hvordan ekspertkommisjonen av 1841 har arbeidet. Den danske historikeren Inga Floto og hennes arbeid med dødsstraffens kulturhistorie, og spesielt hennes arbeid med tidligmoderne straffemetoder, og Tyge Kroghs analyse av dødsstraffens opphør i Danmark på 1700-tallet er forskning som og ligger til grunn for denne oppgaven. Disse vil være en av de to sidene som omhandler endringer i straff, altså de førmoderne, mens Schaanings arbeid representerer det moderne.

Kilder og kildeverdi

Litteraturen som denne masteroppgaven bygger på, kan deles i to kategorier. Den ene kategorien er generell, og kan kalles kontekstlitteratur. Denne kategorien er viktig fordi den vil kunne forklare samtiden, og sosiologiske teorier. Det er tydelig at innenfor temaet straff vil det være en rekke strømninger som vil prege hvordan historien utartet seg. Dette er fordi de nye teoriene bringer med seg et moderne tankegods om hva som er rett og galt, hvordan straff bør foregå, og hva som er gjort feil tidligere. På et mer detaljert nivå vil førstehåndskilder som ekspertkommisjonen av 1842 være avgjørende for å løse problemstillingene som er skissert.

---

⁹ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet: Botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 10

Disse kildene, vil fungere som en levning. En analyse av rapporten fra 1841, både generelt og spesialisert er oppgavens grunnpunkt. De to kategoriene vil og passe sammen, da ekspertkommisjonen må kunne tenkes å ha blitt preget av samtiden, og de sosiologiske strømmingene som kom før dem. Ekspertkommisjonens arbeid vil ikke bare bli sett på som en rapport med tanker, kritikk og forslag, men også en rapport som faktisk fører til endringer i Norges straffeanstalter og fangebehandling.

Man kan altså tolke kommisjonens meninger i samtiden, i tillegg til hvem de var og hvorfor de kom med de anbefalingene de gjorde for utformingen av et nytt bostfengsel.

Det vil si at rapporten blir beskrivende for hvordan noe var. Ekspertkommisjonen legger stor vekt på hvordan fremmede stater utformer sine bostfengsler, og viser hvordan disse oppfattes av fagpersoner i samtiden. Kilden viser og til eldre kilder, og hvordan straff og lover har fungert i tiden før dem. Denne vinklingen kan være svært fruktbar, da kommisjonen kan kunne brukes nesten som et tidsvitne, og tolkes godt, om arbeidet gjøres på en god måte. Kilden er altså todelt. På den ene siden som en rapport om samtidens tilstand, på den annen side som en del av et historisk brudd innenfor hvordan straff skal foregå.

Metoden er tydelig en viktig del av denne oppgaven og oppgavens problemstilling, og vil vise hvor preget kommisjonen er av opplysningstidens strømninger, samtidens tenkere, andre lands straffemønstre og forskning på straff og straffbare handlinger som allerede eksisterer. En sammenligning av ekspertkommisjonen av 1841 og anordningen av oppstarten av tukthus i Christiania skrevet i 1741 vil og være en spennende måte å vise forskjellene mellom 1700 og 1800-tallet i Norge.

Ekspertkommisjonen og deres arbeid

Den mest sentrale kilden for å vise Norges endringer i straff er altså ekspertkommisjonens rapport fra 1841. Ekspertkommisjonen av 1841 startet sitt arbeid 10. september i 1837 etter bestilling fra den norske stat, noe som blir tydeliggjort i innledningen til kommisjonens arbeid kalt «Til Kongen». Mennene som har lagt ned arbeidet kaller seg for det kongelige kommisjonsforum og består av General Baron Ferdinand Carl Wedel-Jarlsberg, professor og doktor i medisin Frederik Holst, ekspedisjonssekretær Erik Røring Møinichen som senere ble både amtmann og statsråd, Plassmajor Major Christian Glad ved Akershus festning, og

statskonduktør og arkitekt Christian Heinrich Grosch. Kommisjonen skal finne ut om det bør anlegges nye anstalter for både grove lovbrudd, og mindre alvorlige lovbrudd og gå bort fra tukthus og straffen som foregår på de diverse festningene. Kommisjonen viser at de vil bruke andre staters gjennomførelse som grunnmur for Norges nye botsfengsel, og det viktigste målet de skal nå er forbedre fangene og gjeninnsette dem i samfunnet.¹⁰

Professor Holst skal i april 1838 dra til England, Paris, Belgia og Hamburg for å studere hvordan de gjennomfører de praktiske sidene ved de nye botsfengslene der. Kommisjonen nevner og i innledningen sin at de vil diskutere om de skal bruke et Auburnsk eller Philadelphisk fengselssystem, hvorav begge stammer fra USA.

Det bestemmes og at kommisjonen skal føre et utvalg av tekster angående fangepleie og andre nasjoners straffeanstalters arbeid og oversette disse til norsk. Justis- og politidepartementet skal, gratis, få disse tekstene for å lese og forstå konteksten rundt kommisjonenes tanker og forslag. Andre forfattere er og viktige for kommisjonen: *«i henhold til denne naadigste resolution har commissionen besørget oversatte og efterhaanden, i hefter paa 2 á 7 ark under titel: Udvalg af fremmede forfatteres skrivter angaaende fængsler og fangepleie, i norsk oversættelse.»*¹¹ Kommisjonen kommer altså med et utvalg av tekster som omhandler andre stater og deres innføring av botsfengselssystemet. Tekstene som tilhører kommisjonens utvalg, er som følger:

«Om bodssystemet i de forente stater og om dets anvendelse i Frankrike» Paris, 1836

«Om bodssystemet og dets grunnbetingelserr» av Aylies, Paris 1837

«De amerikanske bodssystemer, fremstilt i et sendebrev til herr William Crawford» av Dr. Julius, Hamburg, 1836

«Om straff og straffeanstalter» unevnt forfatter, Stockholm 1840

«Om de nyere fengselssystemer» av William Crawford og Whitworth Russell, 1838

«Nord-Amerikas moralske tilstander av Doktor R.H. Julius» Leipzig, 1839¹²

Kommisjonen beskriver sin oppgave som å avgi en motivert betenkning om det er hensiktsmessig å starte opp denne nye formen for straffeanstalter i Norge eller ikke. Kommisjonen går løs på oppgaven på en tredelt måte. Det første avsnittet er som nevnt tidligere, en forklaring på hvordan samtidens straffer foregår i Norge, og disse anstaltene

---

¹⁰ Ekspertkommisjonen av 1841, side 1

¹¹ Ibid

¹² Ibid, 5-6

vesentlige mangler. Det neste avsnittet handler om de nyere fengselssystemer, og det viktigste som diskuteres her er forskjellene mellom det Auburnske og Philadelphia-systemet. Det tredje avsnittet omhandler en fullstendig reform av Norges straffeanstalter og fangepleie, og det mest spennende innenfor det tredje og siste avsnittet er at Philadelphia-systemet bør brukes fremfor det Auburnske. Kommisjonens utkast til en ny lov om botsfengsel og deres innstilling til prosjektet er essensielt.

Kapittel 2 – førmoderne straffemetoder

Ekspertkommisjonen og dødens ritualer

Ole Georg Moseng skrev i 2006 om dødens ritualer og meningen med livet. I innledningen forklarer han godt om den grusomme torturen og henrettelsen av Corfitz Ulfeldt, tidligere rikshovmester til kong Fredrik den 3. Det mest spennende med denne fortellingen er at noen brutal, offentlig avstraffelse aldri fant sted. Den 17. november 1663, i København skulle Ulfeldt, eller altså etterlikningen få oppleve en av datidens strengeste straffer; hjul og steile. I Kong Christian den femtes norske lov av 1687 står straffen godt beskrevet:

«Den som laster Kongen, eller Dronningen, til beskjæmmelse, eller deres og deres barns Liv ettertrakter, har forbrutt ære, liv og gods, den høyre hånd av han levende avhugges. Kroppen parteres og legges på steile og hjul, og hodet med hånden settes på en stake.[...]»¹³

Denne straffen er svært lik den som livslegen til den sinnssyke kong Kristian den 7.s livlege Johann Friedrich Struensee og hans venn Enevold Brandt omtrent 100 år senere. Straffene ville vært nærmest identiske viser Moseng, hadde det ikke vært for at Ulfeldt levde i beste velgående i Nederlandene. Det var mest sannsynlig en realistisk dukke av tre og leire som mottok straffen. Ved eksempelet viser Moseng at straffen ikke kun handlet om straff, men at den også var et symbol på kongens makt og overhøyhet.

---

¹³ Norgeshistorie.no, «Christian Vs norske lov – om majestetsfornærmelse,» hentet 08.11.20 fra <https://www.norgeshistorie.no/kilder/enevelde/K1214-Christian-Vs-norske-lov%E2%80%93om-majestetsforn%C3%A6rmelse.html>

Struensees henrettelse er altså lik som Ulfeldts, men nærmere tid i perioden hvor straffene i Norge får sine store endringer. Den dansk-norske legen var i årene 1770 til 1772 Danmark-Norges egentlige makthaver, og innførte en rekke reformer som var preget av samtidens opplysning. Han ble henrettet i 1772 etter at en opposisjon tok han for å overtre kongeloven.¹⁴ Uten å dykke i dybden i historien om Struensee må det kunne sees at så sent som i 1772, i Danmark-Norge viser kongemakten frem et slags dødens teater, en offentlig forestilling som ikke bare virker brutal og grotesk, men som står i sterk kontrast til det nye norske botsfengselet som ekspertkommisjonen planlegger på 1840-tallet.

Ekspertkommisjonen av 1842 tar opp et viktig begrep i kapittel 32: «Nødvendigheten av en reform». Her nevner de skam som en faktor en må tenke på når det gjelder straff. Ifølge kommisjonen har svært mange kriminelle en følelse av skam.¹⁵ De mener at fangene føler dette som følge av tvangsarbeidet. Sitatet tar egentlig for seg hvordan de innsatte på slaveriene følte seg da de måtte arbeide ute blant vanlige folk. Allikevel kan tanken knyttes videre. Om skammen her er stor, kan det tolkes at det å dø på skafottet for alle å se, ikke fører med seg den samme skammen, da dette er en kort straff. De religiøse aspektene er og viktige, og en følelse av skam kan bli fjernet ved bruken av religion som en utvei som er «lykkelig». I tillegg kan det sies at følelsen av skam ikke i noen særlig grad føles i det man er objektet for «dødens teater». I et moderne fengsel derimot vil disse følelsene være noe de innsatte må arbeide med, og bruke for å forbedre seg selv. Det er tydelig at kommisjonen senere er opptatt av at straffen skal være forbedrende for den som straffes, mens de førmoderne straffene har størst vekt på å være avskrekkende og vise myndighetenes styrke. Det er tydelig at store endringer er skjedd i løpet av 100 år.

Et perspektiv ved 3 historier

Som Floto allerede har nevnt så skjer det en stor endring av straffemetoder i perioden 1700 – 1860. De grusomme korporlige straffene er både skremmende og spennende lesning, og ofte brukt og sitert, slik som Foucaults beretning om den franske Damians, som ble straffet for et attentatforsøk på Kong Ludvig 15. av Frankrike. Og selv om henrettelsen kanskje er den mest kjente fra det tidligmoderne Europa så er den både fruktbar og nødvendig for å danne et

---

¹⁴ Magnus A. Mardal, «Johann Friedrich Struensee,» i *Store norske leksikon* Sist endret 20.07.20, https://snl.no/Johann_Friedrich_Struensee

¹⁵ Ekspertkommisjonen av 1841, 331

helhetlig bilde av straffens fornyelse, og dens moderne fremkomst. Henrettelsen og dens bestialske forløp er vel beskrevet i kapittelet «Den domfelte kropp» i Foucaults «Overvåkning og straff» og begynner slik:

«Damiens var den 2. mars 1757 blitt dømt til å avlegge offentlig tilståelse foran hovedinngangen til Eglise de Paris, hvortil han skulle «bringes i en kjerre, bare iført en skjorte, mens han holder et ett kilo tungt brennende vokslys»[...] på et skafott som der skal reises, knipes med glødende tener på brystet, armene, lårene og leggenes kjøttfulle deler. Mens hans høyre hånd holder den selvsamme kniv hvormed han begikk det nevnte kongemord, brennes i hånden med svovelild, og på de steder hvor han er blitt knepet, skal det kastes smeltet bly, kokende olje, brennende harpiks, sammensmeltet voks og svovel, og deretter skal fire hester trekke og slite hans lemmer, kroppen brennes til aske og asken spres for vinden»¹⁶

Planen for gjennomførelsen av Damiens henrettelsesritual er med dagens øyne grotesk nok i seg selv, men blir ikke bedre da gjennomførelsen opplever diverse problemer, i all offentlighet. Problemene begynner allerede ved den planlagte kniping av hud og kjøttstykker som skulle åpne opp for bly, olje, harpiks, voks og svovel. Politioffiser Bouton har forklart at selv om bøddelen som skulle gjennomføre knipingene var sterk og kraftig, slet han med å rive kjøttet av kroppen. Problemene fortsatte etter påføringen av de diverse pinsblandingene i sårene, da hestene ikke var vant til å dra. 4 hester holdt ikke, så de forsøkte med 6. Også dette fungerte dårlig, og bødlene var nødt til å skjære over sener og muskler. Til slutt, av fysiske problemer rundt seremonien viste det seg at kroppen og de avrevne kjøttstykkene ikke brant godt nok. «Det siste stykket av kroppen som man fant i glørne, ble ikke fortært av ilden før klokken halv elleve om kvelden»¹⁷

Problemene rundt avstraffelsen av Damiens kan i ettertiden virke store. Både fordi selve handlingen må ha vært grusom å bevitne, noe vitnene som har uttalt seg om problemene er et bevis på, og også som et bevis på at metodene hører fortiden til. Men de fysiske problemene kan sies å overgå av noe annet, nemlig Damiens språk. Han var kjent for å være en hissig

---

¹⁶ Foucault, Michel, *Overvåkning og straff* (Uten sted: Gyldendal, 1977), 9

¹⁷ Ibid, 11

person som bannet mye, men under hele seansen kom ikke ett eneste grovt ord fra hans munn. Snarere tvert imot, han ba til Gud og Jesus om tilgivelse for sine synder. I disse velvalgte ord ligger flere paradokser. Et av dem er rundt tilgivelsen i kristendommen. En rekke kristne personer som overså denne seansen vil nok tro og mene at også en kriminell som Damiens har rett på tilgivelse. Å beskue maktens dårlige gjennomførelse av skafottets drama i Frankrike som kristen følte nok ikke godt på kroppen. Det tydeligste paradokset omhandler statens makt. Om dødens teater ikke lenger gjennomføres godt, både som et ritual og som rettferdig vil samfunnet miste sin tro på statens evne og rett til å straffe. Det siste paradokset, som skal analyseres senere er at mennesker som er vitne til slike groteske handlinger kan bli preget, og gå ut og gjøre tilnærmede ting. Om ikke like, så blir i hvert fall terskelen for vold og forbrytelser lavere, når man ser at statsmakten gjennomfører slike bestialske handlinger på personer, som man føler medlidenhet for. Det er her Damiens opptreden gjør seg svært relevant. Det kan trekkes en slutning om, at hvis han hadde oppført seg like bedervet på skafottet som tidligere i livet, ville medfølelsen vært mindre.

Det finnes flere eksempler på korporlige, offentlige straffer. En fremtredende hendelse skjedde i Norge, nesten 100 år etter Damiens' død. Året er 1840, og handlingen tar sted i Moss. Fortellingen omhandler Ole Larsen, som på folkemunne ble kalt «Ola Mand». Han hadde våren 1840 lånt seg ut som gårdskar hos en bonde og tatt imot penger for dette. Det var nok en god vår for høsting, for han mottok senere et arbeidstilbud hos en annen bonde, som var mer luksuriøst. Han ble da anmeldt for avtalebrudd, og straffen skulle være å bli satt i lenker i gapestokken. Gapestokken ble brukt som en vanærende straff, og var ikke mye i bruk rundt midten av 1800-tallet. Men der ble han altså plassert, «Ola Mand», foran kirken under høymessen en søndag. Det var få som skrev om hendelsen som skulle hende i Moss, men på folkemunne gikk ordet som ild i tørt gress. Og i Christiania ble det flere skriverier, blant annet fra Mossingen Henrik Wergeland, som skrev en satirisk tekst som ikke kom Moss by til gode. Under selve straffen skrider en dame frem, madam Popp, en enke som drev hennes avdødes mann skredderverksted. Foran hele ansamlingen av mennesker gikk hun opp til Ola, og la fem spesidaler i lommen hans. Dette var mye penger for tiden, nesten en hel månedslønn. Dette førte til en endring i folkets handlemønster. De vendte seg i favør av den straffede, og mot de som hadde utført straffen. Gapestokken var foreldet, og dette var siste gang den var i bruk i Norge. Selve anrettelsen som ble brukt mot Ola Mand ble dagen etter revet opp og slengt på gaten. Og slik ble «Ola Mand» en slags lokal kjendis i Moss, og også et bevis på at også i

Norge, selv om straffemetodene ble endret senere her enn i Europa og USA, trengte nye straffetradisjoner.¹⁸

11 år senere, i det nokså nyoppstartede botsfengselet i Christiania har direktøren ført sin egen dagbok. Den 8. mai 1851 er det mottatt nye fanger. Og i sine nedtegnelser skriver direktøren dette:

«Mai 1851, 8de,
*Modtagelsen af Fangene fortsattes og begyntes kl
7 1/2 om Formiddagen dermed. Kl 2 eftermiddag vare
8 Indbragte i Fængselscellerne. Det hele Belæg
var nu 30. Fangen Arnoldus Thronsen, der var
indlagt paa en af de varme Celler (A-1-7)
var ud paa Formiddagen i en deprimeret Tilstand
græd stærkt og forlangte at komme tilbage til Tugt-
huset, da han nu hawde owerbewiist sig om, at hans
Natur ikke kunde udholde Eensomheden. Om jeg kan til-
forunde ham ligesom for Wagtmesteren med Selwmord.
Efter nogle dels alworlige dels mildere Forestillinger
fra min og Lægens Side blew han dog roligere noget
ower Middag. Efter Owerlæg med Lægen bestemte jeg
mig til at flytte Fangen ind i en anden Celle, der
har mindre varme.»¹⁹*

Direktøren nevner her en fange ved navn Arnoldus Thronsen, som åpenbart har problemer med å tilpasse seg den nye straffeformen i det moderne botsfengsel. Fangen er vært innlagt på en av de «varme celler (A-1-7)» og er ut på formiddagen i en deprimert tilstand. Han har forlangt sterkt å bli brakt tilbake til tukthuset, «da han nu hadde overbeviist sig om, at hans natur ikke kunde udholde eensomheden»²⁰ Videre virker det ut ifra direktørens tekst at fangen er på randen til å ta sitt eget liv, men blir roet ned av direktøren og legen, og blir til slutt flyttet inn i en celle som ikke er like varm. Fangen som snakker med direktøren er tydelig

---

¹⁸ Nils Johan Ringdal, *Moss bys historie* (Moss: Moss kommune, 1989), 361-363

¹⁹ Direktørs dagbok, RA/S – 1539/D/Da/Daa/L0005, 1. – 18. mai. Hentet fra riksarkivet

²⁰ Ibid.

preget av denne nye formen for straff, og virker ikke til å holde ut. Han er nå berøvet sin frihet, og sliter med å tilpasse seg den nye straffeformen hvor følelsen av ensomhet tydelig er enorm, og han vil tilbake til tukthuset. Det skal senere skisseres en tanke om denne overflyttingen som skjer fra tukthusene til det nye botsfengselet, men det kan her i korte trekk vises av kilden at Thronsen opplever den nye straffeformen som særdeles grusom.

Det er ved disse tre enkle fortellinger, at den store endringen i straff kan skisseres. I løpet av 100 år er straff endret fra en straff påført kroppen, i all offentlighet, og inn i de lukkede rom i store, moderne fengsler. Hadde det ikke vært for direktørens nøye gjennomførte dagbok hadde nok ikke noen andre enn han, legen og enkelte andre fanger hørt om Arnoldus Thronsens opplevelse rundt denne nye straffemetoden. Igjen gjør Michel Foucault seg gjeldende. Han mener, som Ole Georg Moseng forklarer i «Dødens ritualer og meningen med livet» ikke at myndighetene slipper taket i makten over kroppen;

«men forholdet mellom kropp og straff er ikke lenger det samme. I fengselet opptrer kroppen som et instrument eller en formidler, den blir satt i arbeid eller berøvet friheten – i begge tilfeller er det snakk om statens rett og statens eiendom.»²¹

Foucaults perspektiv på straffen av kroppen er spennende, og bygger på tidligere tenkere, og spesielt Jeremy Bentham og hans tanker rundt panoptikon-fengselet. Men, sett fra fangen Thronsens opplevelse kan man gjøre seg tanker rundt endringen i straff på et lavere nivå. Det å forstå endringen av straff gjennom Thronsens øyne gir et godt blikk på nettopp hvor stor endringene var. Han hadde kommet til botsfengselet fra et tukthus, hvor samkvem med andre fanger var helt normalt. Mest sannsynlig har han og delt soveplass med andre, og arbeidet inne i anstalten. Han går fra dette, rett inn i et moderne fengsel med et system hvor man alltid er atskilt fra andre. De eneste han kan dele sin sorg med denne dagen er direktøren og legen. Ikke bare er det ordene han bruker, men tanken om at han mest sannsynlig aldri i løpet av sitt liv har tenkt på denne strenge isolasjonen som en mulig straff. Det er altså ikke bare fangens kropp som blir straffet, men også hans psyke, hans sinn. Denne straffen må nok føles enda sterkere når han aldri har tenkt på denne isolasjonen som en mulig straff, slik som vi mennesker gjør i dag. Det er altså en del av det allmennpreventive tankegodset som aldri er

---

²¹ Ole Georg Moseng, «Dødens ritualer og meningen med livet», (2006), 6

eksistert hos Thronsen, som gjør at han tydeligvis er helt på randen. Om han heller ville tatt Damiens plass omtrent hundre år tidligere er dog ikke sikkert.

En annen spennende vinkling er at madam Popp og den andre utenfor Moss Kirke i 1840 er vært, smått delaktig med på å kreve endringer i straffen. Dette er klart en forenkling av sakens natur, men ved å knyte sammen de 3 episodene får en i hvert fall dannet et bilde på hvordan endringene påvirket både forbrytere og samfunnet rundt. Det at vanlige folk i Moss sympatiserer med «Ola Mand» er et eksempel på at straffeutførelsene ikke er gunstige for myndighetene i Norge. Massene skal sympatisere med de som er preget av forbrytelsen, eller staten som helhet, ikke forbryteren. Men slik var det altså ikke i Moss i 1840.

Espen Schaaning forklarer i «Menneskelaboratoriet» at «*Straffen skal svi*». Det er den norske professoren Holst som kommer med denne påstanden. Han blir for så vidt en viktig person videre i denne masteroppgaven, da han sitter i den svært sentrale ekspertkommissjonen som gir ut sin beretning i 1842. Holst skiller sterkt mellom de to formålene rehabilitering, eller forbedring, og avskrekking. Forbedringen skulle virke inn på fangens moralske karakter og derfor gjorde at han ikke utførte nye lovbrudd. Avskrekkingen derimot hadde ingenting å si for fangens moralske karakter, men skremte han fra å begå nye lovbrudd.²²

At fengselsstraffen fungerer avskrekkende for fange Thronsen er det ikke tvil om, og kan brukes som et argument for Foucaults oppfatning om at straffene ikke ble mer humane, de ble bare endret. Den strenge innesperringen kan nok, som Foucault mener, være en form for teknisk oppfinnelse som har økt nytteeffekten.²³

Tukthus, slaverier og offentlige straffer

Det er lønnsomt å skape seg en oversikt over de straffemetodene som eksisterte før botsfengselet ble startet opp. I Norge, som andre steder i verden, hadde en sterk urbanisering ført til at diverse institusjoner for å få bukt på sosiale problemer ble opprettet. Tukthus, som vi skal se, huset svært mange forskjellige typer mennesker, og ikke alle var kriminelle. På slaveriene derimot satt det forbrytere av forskjellig rang. Slaveriene ble sett på som en av de

---

²² Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet: botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 77

²³ Thomas Mathiesen, «Forord til 1977-utgaven», i Michel Foucault «*Overvåkning og straff*» (Uten sted: Gyldendal, 1977), X

strengeste straffene i Norge, men som ekspertkommisjonen av 1842 nevner er det ikke sikkert at dette var korrekt. I tillegg vil kapittelet ta for seg de offentlige straffene, og noe av kritikken av dem. En av de mest kritiske til disse straffene var Cesare Beccaria, men hans tankegods vil bli nærmere analysert i kapittel 2.

Tukthus

Straffearbeid ble sett på som en av de strengeste straffene en kunne få før de moderne fengslene ble bygd. Selve frihetsberøvelsen ble ikke sett på som en streng straff i seg selv, men det ble det tunge arbeidet. Men dette harde arbeidet ble som regel før benyttet mest på «slaverier», eller arbeid på festningene. Tukthus derimot, var et slags oppholdssted for en rekke utsatte personer fra de lavere klasser som tilbrakte sin tid her. Tukthusene skulle derfor ikke være like strenge som slaveriene. Løsgjengere, tatere, vanartede barn, fylliker, tiggere, enslige mødre og utro hustruer, nevner Schaaning i «menneskelaboratoriet». ²⁴

Listene over personer som tilhørte tukthusene er lange, og viser anstaltenes allsidighet. Knut Sprauten nevner i «Oslo bys historie» en forlenget liste; omstreifere, drukkenbolter, løsgjengere, ulydige barn og ulydige tjenestefolk, ektefolk som ikke kunne leve sammen i fred, løsaktige kvinner og personer som ikke kunne betale bøter for seksuelt samkvem utenfor ekteskap, kalt leiemål. Foreldre kunne og sende uskikkelige barn dit. ²⁵ Han nevner og friske tiggere uten plass, ledige personer uten fast arbeid, late og utro tjenere, folk som førte et usedelig liv og bedrev kortspill og fyll. Disse personene ville ikke tjene for årlig kost og lønn, men tok arbeid allikevel. ²⁶ også personer som ikke ville innrette seg den offisielle religionen ble og plassert på tukthuset. ²⁷

Ifølge Sprauten skiltes det mellom 2 forskjellige grupper av mennesker som var nødlidende: rette eller verdige fattige, og urette eller uverdige fattige. ²⁸ Den siste gruppen besto av mennesker som var friske og arbeidsføre som ikke ville utføre arbeid.

Kristian den 6. bestemte etter en befaring i Norge i 1733 at Christiania skulle få et eget tukthus, men ikke reist med offentlige midler. Innsamlingen til oppstarten gikk bra, og bygget

---

²⁴ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet: bostfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 26

²⁵ Knut Sprauten, *Oslo bys historie - Byen ved festningen* (Oslo: Cappelen. 1992), 235

²⁶ Ibid, 257

²⁷ Ibid

²⁸ Ibid, 234

var i all hovedsak ferdig i 1738. Det faktum at innsamlingen til tukthuset gikk så vel, kan være et bevis på at de mer heldige klasser i samfunnet ville ha en løsning på problemer knyttet til urbanisering. Det norske samfunn er tydelig preget av et classeskille.

Den første personen som ankom anstalten, var på plass i september 1741.²⁹

De innsatte skulle arbeide fra 5 om morgenen til 8 på kvelden, altså 15 timer totalt. Om kveldene ble de delt inn i kvinner og menn, og lagt i store sovesaler med opptil 70 mennesker i lokalet. Ofte måtte to og tre personer dele en seng. Lokalene skal ha vært forferdelige, og stanken satt igjen i flere timer ifølge en av inspektørene. Forholdene på tukthusene virker ikke til å være en forbedring til hvordan disse menneskene allerede levde.

En av de viktigste endringene for tukthusets del kom i 1789, den 20. februar. Straffen for førstegangstyveri ble da opphold i tukthus. Dette førte til en endring av tukthuset karakter, og de gikk fra å være en arbeidsanstalt til å bli en straffeanstalt.³⁰ Dette er en lov som blir definerende fordi gruppen av straffede i anstalten endres drastisk. Gruppen går fra å være svært homogen, til å bli en mer heterogen gruppe bestående av kriminelle, og oftere menn enn kvinner.

Sprauten viser videre til et problem for datidens straffer, nemlig at mange havnet tilbake i tukthuset etter å ha begått nye forbrytelser. En stikkprøve av opplysningene av de som ble satt i tukthuset fra 4. juli 1796 og ett år fremover viser at **28** av **123** hadde hatt opphold på tukthuset tidligere. Vinningskriminalitet var majoriteten av kriminaliteten som var begått. **71** av de **123** innsatte i perioden 1796 til 1797 var straffet for kriminalitet av typen tyveri, heleri eller medvirkning til dette.³¹ Det vises og at det er et tydelig problem at fangene blir straffet ved å bli brennmerket og kakstrøket. De straffede blir da svært synlig for samfunnet når de er sonet sin straff, og sliter derfor med å finne arbeid. Personer fra høyere samfunnslag skydde disse personene. Mulighetene til de som har tatt sin straff blir da innskrenket til nye lovbrudd. Dette er et tydelig problem, fremhevet av de eldre straffemetodenes fysiske aspekter.

Videre forklarer Sprauten at i tiden fra 4. juli 1796 til 15. desember 1803 døde 24 av de innsatte i tukthuset. Dødsårsakene ble ikke ført i fangeprotokollene, men alderen på de døde,

---

²⁹ Knut Sprauten, *Oslo bys historie - Byen ved festningen* (Oslo: Cappelen. 1992), 235

³⁰ Ibid, 370

³¹ Ibid, 371

som var forholdsvis ung kan tyde på en selvmordsbølge i årene etter 1800. En episode i 1802 kan peke i retning av at forholdene ble verre. Tukthuskommisjonen behandlet en sak med en mann fra Oslo, Ole Bjørndal. Han hadde levert en klage til spisemesteren at de innsatte ikke fikk sin fastsatte brødrasjon. Ledelsen svarte på klagen ved å gi Bjørndal noen dager i isolasjon, og sa at videre klaging ville føre til pisking.³² Det virker av tolkningen åpenbart at tukthuset har problemer i sin behandling av fangene, mangel på gode lokaler, klassifikasjon og korrekte refselsler.

Den største grunnen til at tukthus er så spennende er fordi de på sett og vis kan sees på som en forgjenger til botsfengsel og dagens moderne fengsel. Tukthusene kom ikke til rette for å straffe, men som et motsvar mot samfunnets problemer. Deres funksjon var altså knyttet til både orden og disiplinering, i tillegg til å etter hvert få et nytt perspektiv, nemlig forbedringstanken. Tukthusene var ikke noe som var oppfunnet i Norge. Inspirasjonen ble hentet fra både Europa og USA, og er derfor et eksempel på hvordan Norge ble påvirket av verdenssamfunnet. Ekspertkommisjonene har viet et helt kapittel til de vesentlige mangler ved våre straffeanstalter og vår straffebehandling i Norge, og et kapittel for å begrunne nødvendigheten av en reform. Videre tar de for seg de nyere fengselssystemer i andre land, og viser ved det at også de er sterkt preget av andre lands gjennomførelse av straffereformer.

Schaaning viser til den amerikanske historikeren og samfunnsmedisineren David Rothman når han viser hvordan USA institusjonaliserte seg for å få de som hadde falt utenfor samfunnet inn igjen på 18- og 1900-tallet. Tanken om at kriminelle og andre løsgjengere ikke var et samfunnsproblem, men et fenomen å regne med i ethvert samfunn forsvant sakte, men sikkert på denne tiden. Rothman nevner en rekke faktorer til dette. Det ble for eksempel vanlig at barn oftere ble forlatt på grunn av død, skilsmisse eller at foreldrene ble avhengig av alkohol. Familiene som før i tiden hadde tatt vare på de som var «utenfor» ble mindre og mindre tilstedeværende. I tillegg førte befolkningsøkningen til at mennesker ble mer mobile, og det å stenge folk ute ble derfor mindre legitimt. Fremveksten av puber, horehus, spillebuler og salgssteder for uanstendige bøker og bilder ga og folk mulighet til å leve i en nytelsestilstand utenfor samfunnets alminnelige sfære. En så på at det var ytre faktorer som fristelser, kombinert med bortfallet av familievirkosomhetenes omsorg som gjorde at folk ble hjemløse, fattige, sinnssyke og kriminelle, ikke deres onde indre. Institusjoner rykket nå frem

---

³² Knut Sprauten, *Oslo bys historie - Byen ved festningen* (Oslo: Cappelen. 1992), 373

som løsningen på disse problemene. Sammen med institusjonaliseringen kom også rehabiliteringstanken.³³

Det er vanskelig å se om tukthusene kan sees på som en forgjenger til botsfengslene eller ikke. På mange måter er de forskjellige. Tukthus var en videreføring av gamle bygg, mens botsfengslene ble spesielt utbygget for å virke så effektivt som mulig med tanke på avsondring fra resten av samfunnet. Den engelske historikeren Richard Evans mener at de største forskjellene ligger i åpenheten til de to anstaltene, og deres utforming. Tukthusene og deres bygg var ofte reist sentralt i byene, og de var svært åpne, mens de moderne botsfengslene ble bygget vekk fra samfunnet, og var svært lukkede. Anstaltslederens rolle ble og snudd på hodet. Før hadde lederne sitt anliggende ytterst i anstalten, det å tjene penger var viktigst, og de trengte og oversikt over personer som kom inn og ut av tukthuset. Mens i botsfengslene fikk de fast lønn, og arbeidet midt i anstalten. Men Schaaning peker på en vesentlig detalj, som fanger samfunnsutviklingen svært godt: *«om botsfengselet ved sin totale isolering av fangene og nitide regulering av anstalten skilte seg fra tukthuset, videreførte det like fullt prosjektet om å forbedre fangene gjennom streng disiplin»*³⁴

Slaveriene

Den andre institusjonstypen var slaveriene, med arbeid som fokus for straffen. Straffearbeidet foregikk i festningene. Institusjonene var som regel basert på slott og festninger, og deres fangerom ble brukt til oppholdsrom for fangene. De menn som satt her hadde som regel forbrutt seg mot kongen eller kongens militærmakt. Eksempler på fanger her, var på 1600-tallet krigsfanger, desertører, folk som angrep kongen og hans eiendom osv. I senere tid ble også vanlige forbrytere som hadde utført grove kriminelle handlinger som mord, mishandling, blodskam, voldtekt, pengeforfalskning og tyveri.³⁵

De aller fleste som ble satt til straff i slaveriene ble sendt til orlogsverftet i Danmark, men etter at dette ble lagt ned i 1793 ble diverse festninger i Norge benyttet, blant annet Akershus, Fredriksten, Kongsvinger, Bergenshus, Trondhjem og Vardøhus.

Fangene ble lagt i jern med lenker rundt halsen, armer og føtter og ble kalt for «slaver», derav navnet slaveri. De ble satt til å utføre all slags slitsomt arbeid rundt om på festningen. De fikk

---

³³ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet – botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 28-30

³⁴ Ibid, 33

³⁵ Ibid, 26

og ekstra straffer, som opphold på vann og brød, stokkeslag og pisken. Når det ikke var nok arbeid å foreta seg innenfor festningen ble fangene utleid til andre offentlig og privateide foretak. Fangene fikk betaling for arbeidet de utførte og kunne kjøpe seg diverse varer på små butikker som befant seg inne på festningene. Denne typen slaveri var på begynnelsen av 1800-tallet regnet som den strengeste frihetsstraff. Men dette skal vise seg å settes i tvil av Ekspertkommisjonen av 1841, under deres kritikk av Norges straffesystemer. Problemene var flere. Ett av dem var at det ikke var nok arbeid under vintersesongen, og «slavene» hadde derfor lange perioder med dødtid. I tillegg var det mye vanskeligere å utføre refselsler når arbeid ble utført utenfor festningen. Men de to største problemene var ifølge kommisjonen fangenes sosiale samkvem, og at de enkelt kunne komme i kontakt med frie mennesker. Disse problemene vil bli analysert i dybden senere i oppgaven. Men det er allerede nå verdt å nevne, at det fantes eksempler på personer som heller ville sone på slaveriene enn tukthusene, fordi tukthusene følte mindre strenge, på grunn av arbeidet som kunne gjøres utenfor anstalten. I tillegg kan det tenkes, etter forrige kapittel, at slaveriene hadde bedre lokaler.

De korporlige og offentlige straffene

Korporlige straffer er straffen av kroppen. Disse straffene var svært vanlige frem til oppkomsten av de moderne fengslene, men ble og tatt i bruk ved siden av den nye straffeformen. Straffene varierte og i hvor strenge, eller hvor vondt de gjorde fysisk. En av de vanligste straffene var slag med pisken.

*«Kakstrykning er en gammel avstraffelsesmetode med pisk. Den straffedømte ble bundet til en pæl (kak eller kag) for offentlig pisking (stryk) og gitt 27 slag på bar rygg. Straffen ble utført av bøddelen med en nihalet katt og var vanlig etter Christian 5s Norske Lov av 1687».*³⁶

---

³⁶ SNL, «kakstrykning.» Hentet 05.04.20 fra <https://snl.no/kakstrykning>

En annen alminnelig form for straff var brennemerking:

«Brennemerking var i eldre tid en alminnelig anvendt straff, spesielt overfor forbrytere som ble ansett for særlig foraktelige (de uærlige), tyver og lignende. Det ble da med et gloende jern brent inn et merke (tyvsmerke) på forbryternes rygg eller panne, for at man kunne ta seg i akt for dem og gjenkjenne dem hvis de på ny ble grepet i en forbrytelse. I Norge var brennemerking nedfelt i Christian 5s Norske Lov av 1687, 6–17–33 til 38, og ble opphevet ved lov av 25. oktober 1815.»

En annen korporlig straff, som ikke handlet mest om smerte, men nedbryting av den straffedes ære er bruk av gapestokken, som Ola Mand fikk oppleve i Moss:

«En gapestokk er et tidligere strafferedskap, vanligvis utformet som en pæl med en jernbøyle som forbryterens hals ble lenket fast i, slik at vedkommende ble stilt ut til spott og spe for dem som gikk forbi. Den stod som oftest på torget eller ved kirken. Straffen kaltes også «halsjern» eller «å lenkes til pælen».
Gapestokken ble i tidligere tid brukt som vanærende straff for en del lovovertrедelser, blant annet for den som fremturet i å sverge og banne tross advarsel (Christian 5s Norske Lov av 1687, 6-2-21), for ungdom som forstyrret gudstjenesten (6-3-10) og for forskjellig slags gateuorden, og ble på 1700-tallet brukt for å fremtvinge betaling av mindre bøter (for eksempel leiermålsbøter) til fogden.»³⁷

Straffene for de groveste forbrytelser var variasjoner av dødsstraff. En av de mest grusomme sett med dagens, og kanskje datidens øyne er radbrekking, også kalt hjul og steile.

Radbrekking var et:

«Eldre strafferedskap. Hjulet ble brukt ved radbrekking (ty. Rad, 'hjul'), i eldre tid en alminnelig straff for grovere forbrytere som mordere, røvere og lignende. Forbryterens legeme ble knust med et hjul eller en klubbe, og deretter bundet fast til et hjul, som var stilt vannrett oppe på en stolpe (steile). Bruk av steile og hjul var en straffemetode etter Christian V Norske lov av 1687.»³⁸

---

³⁷ «Gapestokk,» i *Store norske leksikon*, Sist oppdatert 17.02.20, <https://snl.no/gapestokk>

³⁸ «Radbrekking,» i *Store norske leksikon*, Sist oppdatert 20.07.20, <https://snl.no/radbrekking>

Det fantes og straffer som var mer vanlige, og langt hurtigere enn for eksempel Damiens' henrettelse i Paris. Mange av de eldre dødsstraffene var store hendelser som tiltrakk seg store skarer av mennesker. Men disse ble etter hvert effektivisert, som ved den engelske fallem, som etter hvert ble effektivisert ved «the long drop», det vil si at repet ble forlenget, slik at nakkevirvler eller ryggmargen knakk og døden inntraff hurtigere.³⁹ Halshuggingen opplevde samme effektivisering med giljotinen, øks og sverd ble mindre og mindre brukt i nyere tid. Felles for de fleste straffeformene var at de var vanlige å ta i bruk offentlig, ofte på torg eller ved kirker hvor mange mennesker samlet seg. Eksempelet fra Moss med Ola Mand fant sted foran kirken i Moss. Den grusomme straffen mot Damiens fant sentralt i Paris. Motsatt er straffen som Thronsen opplever i Christiania på 1850-tallet, ingen kunne se hans smerte, den var det kun han selv som kjente på.

Kritikken av de førmoderne straffene

Mer spennende vil det være å se på kritikken av de offentlige straffene, og innfallsvinklene er mange. Her er det en rekke historikere og sosiologer som har uttrykket seg, og dette kapittelet vil vies til å gjøre rede for en rekke av dem, og deretter sammenligne de. Dette er viktig for å vise hvilke som ekspertkommissjonen av 1841 er preget av. Kapittelet vil ta i bruk Espen Schaaning's kapittel «kritikken av de offentlige kroppsstraffene» i «Menneskelaboratoriet», fordi det har lagt et oversiktlig grunnlag for videre forskning.

Kritikkene av kroppsstraffene er enkle å tenke seg å skulle være mindre smertefulle, eller mer humane. Michel Foucault derimot sier at «*Det skal ikke straffes mindre, men på bedre vis*».⁴⁰ Det er i de samme baner en kan tenke at frihetsberøvelse som straff etter hvert blir tolket som den strengeste form for straff. Den amerikanske legen, professoren og samfunnsdebattanten Benjamin Rush sa i 1787 at «*tapet av den (friheten) for et ubegrenset tidsrom er en så hard straff, at døde ofte blir foretrukket framfor den*»⁴¹ Rush var sterkt kritisk til korporlige straffer, og offentligheten rundt dem. Han mente at dette gjorde at de straffede ble vanæret, og mistet all sin skamfølelse. De ble harde og ufølsomme og sank så dypt at de ikke hadde noe mer å miste.⁴² Rush legger frem enda flere aspekter Rush kritiserte. Videre mente han, at

---

³⁹ Inga Floto, *Dødsstraffens kulturhistorie* (København: Museum Tusulanums forlag, 2001), 91.

⁴⁰ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet: botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 17

⁴¹ Ibid, 18

⁴² Ibid, 19

frafallelsen av æresfølelsen ville gjøre de straffede til fiender av samfunnet. Straffen var og så kortvarig at den ikke kunne virke forbedrende, og om den ble gjort lenger ville den straffedes hat som samfunnet bli enda større. Problemene er enda større for samfunnets del. Folk identifiserte seg ofte med lovbrysterne og identifiserte seg med dem. Istedenfor å dømme forbryterne, fordømte folk de strenge og grafiske straffene. Derav ble deres syn på rettssystemet som urimelig, og deres autoritet ville blitt svekket. Om folkemassene ikke bar disse følelsene, ville det bli like galt allikevel ifølge Rush, da ville folk bli vant til å se denne typen behandling av sine medmennesker. En slik mangel på sympati er åpenbart ikke godt for et samfunn hvor straff er bygget på nettopp denne følelsen, om at straffen bør være rettferdig. Det at henrettelsen var svært populære å bevitne hjalp heller ikke mente Rush, folk var ofte så nysgjerrige at de utelat å komme på jobb. Rush, tross kritikken mener ikke at en må avstraffe straffene, men han vil forandre stedet og måten de blir utført på, «slik at de blir effektive for forbedringen av forbryterne og nyttige for samfunnet»⁴³ Det største problemet ifølge Rush er altså at straffene er offentlige.

I Norge kan man se de samme trekkene av kriminalloven av 1841. Den listet fire grunner til å avskaffe de offentlige kroppsstraffene. Den første grunnen var at folk kunne bli vant til råskapen ved de offentlige straffene og bli inspirert eller vant til å gjøre lignende ting selv. Den andre var at avskyen som skulle vekkes hos publikum ovenfor forbryteren kunne bikke over til sympati. Den tredje grunnen var at slike tilstander ville føre til at folk mistet respekten for straffeloven. Og den fjerde og siste grunnen, var at mange ville slippe unna straff. Dette mente man fordi, at om folk tok avstand fra avstraffelsene ville man kvie det å anmelde folk som utførte forbrytelser.⁴⁴ Det kunne vært mulig å flytte de korporlige straffene inn i fengsler eller anstalter, men dette ville ikke fungert i praksis, slik kan man i hvert fall tolke kriminalloven av 1842: «*Straffelovenes afskrækkende Kraft ikke alene beroer paa, at Straffe paabydes og fuldbyrdes, men ogsaa derpaa, at det bliver vitterligt, at de fuldbyrdes*»⁴⁵ Straffer som påvirker kroppen, men som ikke bevitnes av noen, skremmer få, eller ingen. Man måtte altså finne straffer som ikke fant sted foran publikums øyne, men likevel fungerte allmennpreventivt.

---

⁴³ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet – botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 20

⁴⁴ Ibid, 21

⁴⁵ Ibid, 22

Norbert Elias har undersøkt noen av de samme endringene som Foucault, Rush og de andre, men sett på endringene i et større perspektiv, og kommer frem til en teori som han kaller «sivilisasjonsprosessen». Han undersøkte ikke straff, men mange har koblet teorien om at menneskene på 16, 17 og 1800-tallet følte en ny følsomhet eller sterkere humanisme, på grunn av endringer i lover, regler og normer. Når man stadig måtte føye seg flere av disse, ble drifter internalisert og mennesker ble flinkere og flinkere til å kontrollere seg selv og sine drifter.⁴⁶

Den nederlandske historikeren Pieter Spirenborg er en av de som har brukt Elias' teori som bakgrunn for fortolkning av straffereformene. Spirenborg argumenterte for to påstander, som angikk to prosesser med nær sammenheng: for det første skjedde ikke endringene i strafferegimene som følge av politiske eller juridiske endringer alene, men primært som konsekvenser av et fundamentalt skifte i følsomhet. For det andre foregrep endringene i følsomhet den faktiske avskaffelsen av offentlige henrettelser.⁴⁷ Videre, tar Spirenborg opp at flere sider av det offentlige blir overført inn i private rom. Elias viser dette ved å peke på de franske hoff på 1700-tallet og hvordan de måtte lære seg selvkontroll og høvisk atferd for å oppnå gunst hos deres overordnede.⁴⁸ Innunder dette kommer både bordskikk, det å spytte eller snyte seg foran andre ja til og med oppførsel på soverommet. Ifølge Elias vokste det frem en finfølelse og følsomhet hos disse menneskene, som også lærte seg å undertrykke sine følelser om vold og aggresjon. Deretter spredte dette seg sakte, men sikkert videre til resten av samfunnet. Den samme tankegangen finnes hos Spirenborg.

Hvor kom kritikken av offentlig tortur og henrettelse fra?

Schaaning drar tanken om at fengselsstraffen var mer effektiv og rett og slett bedre videre mot to ytterpunkter. Det ene ytterpunktet er at det vokste fram en tanke om at de kroppslige straffene som brennemerking, lemlesting og radbrekking var barbariske og usiviliserte. Disse straffene var og for ekstreme til å effektivt avskrekke allmuen. Det andre ytterpunktet var helt motsatt, og så på denne straffen som for mild, fordi kroppen har en smertegrense og straffen er relativt kort, i hvert fall i forhold til fengselsstraffen.

---

⁴⁶ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet – botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 23

⁴⁷ Ole Georg Moseng, «Dødens ritualer og meningen med livet», (2006), 11

⁴⁸ Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet – botsfengslets historie* (Oslo: Spartacus, 2007), 23

Benjamin Rush var en av de første til å kritisere de offentlige straffene ved å snakke om effektivitet. Skammen som ble skapt i den offentlige straffen gjorde de straffede harde og umenneskelige, og også hevnlystne og til mennesker utenfor samfunnet. Rush peker på flere problemer ved de offentlige straffene. Et problem ifølge Rush var at straffen var for kort, og om den hadde vært lengre hadde forbryterne blitt enda mer negative til samfunnet når straffen var over. I tillegg er sympati viktig for Rush. Tilskuerne følte sympati med forbryterne fordi straffende ofte var ekstreme. På denne måten ble forbryterne til helter og de som utførte straffen til unødvendig onde. Det å bli vanæret var ofte verre enn å dø ifølge Rush. Et annet problem ville oppstått om ikke tilskuerne til offentlig straff eller straffearbeid ville føle sympati. Da ville samfunnet bli vant til å se mennesker lide, dette er ikke positivt om en vil ha et moderne samfunn som fungerer. I tillegg var mange borte fra arbeid for å være tilskuer til straff, og det ble også enkelt å se hva slags kriminelle handlinger som ikke ble straffet, noe som førte til at flere kunne vurdere trivielle lovbrudd.

Rush konkluderte med at straffen burde endres. Han var på ingen måte imot straff eller den fysiske handlingen, men likte ikke at de var offentlige.

De samme tankene om å fjerne offentligheten ved straffene kan finnes i Norge. Loven som opphevde de brutale fysiske pinselsstraffene i 1815 handlet ikke om at de var barbariske, men at de gjorde folk udyktig til å arbeide, eller ga dem evnen til å lyve og si at de var blitt skadet i krig. Kriminalloven av 1842 tok konsekvensene av de offentlige straffene enda lenger mot samfunnet og publikum, og var utformet annerledes av fire grunner: publikum kunne bli vant til de groteske straffene og dermed bli inspirert til å utføre disse selv, som kriminelle handlinger. For det andre kunne raskapen som ble påført forbryterne kunne vendes om til sympati fra publikums side. For det tredje ville sympatien for forbryterne kunne føre til at folk vendte seg mot straffeloven, og denne ville derfor blitt mindre effektiv. Den siste grunnen var at man var redd for at straffene skulle være så brutale at folk ville kvie seg for å anmelde forbrytere.

Det er tydelig at både lovskriverne i Norge og Benjamin Rush er enige – straffen måtte effektiviseres for å vekke avsky mot forbrytelsene, avskrekke folket, inngi respekt for loven og føre til at flest mulig blir straffet.

Straffene ble altså ikke fjernet på grunn av økt medmenneskelighet eller nestekjærlighet. Det vises tydelig ved at de mindre spektakulære kroppsstraffene ble fjernet til fordel for noe som

var hardere. Straff som kakstryking, det vil si å bli pisket 27 ganger på bar rygg, gapestokk, det å få halsen lenket fast i en pæl, halsjern, en jernring om halsen bestående av to bøylor med utstående endestykker, slag av nihalet katt, et redskap som besto av ni remmer med knuter som var festet til et trestykke og vanlig ris ble opphevd av straffeloven i 1842, ikke fordi de var for strenge, snarere tvert imot. Denne straffen mentes å være for enkel fordi den fort gikk over.

Schaaning peker på Norbert Elias, og også Sigmund Freud når han diskuterer en «sivilisasjonsprosess». Den største grunnen for dette er at samfunnet på 17-1800-tallet ble preget av stadig strengere kutymmer, regler og forbud. I tillegg ble derfor disse internalisert i individet selv. Datidens mennesker måtte stadig stoppe sine drifter. Det vokste derfor frem et over-jeg. Elias viser at disse normene vokste frem sterkt ved det franske hoff på 1700-tallet. Dermed oppsto etikette og forfinede omgangsformer. Dette for å vise gunst hos sine overordnede. Dette førte videre til atferd som var mer sivilisert, både når det gjaldt bordskikk, toalettbesøk burde skje på lukkede steder og også seksuell omgang fikk nye, forfinede former. Deretter ble trangen til vold og utagering dysset ned. Dette spredte seg deretter til de lavere delene av klassesamfunnet. Elias skrev ikke direkte om straffefeltet, men mange historikere har forsøkt å koble disse. Men Schaaning viser at man ikke skal sette likhetstegn mellom sivilisert og human. Det handlet ikke om at man skulle slutte å straffe forbrytere, men at straffen skulle bli mer kontrollert, om ikke enda mer pinefull, slik frihetsberøvelse er. Dette vises og ved at de straffene som allerede eksisterte ble strengere utover på 17 og 1800-tallet. Også handlinger som ble straffet med dødsstraff ble flere, og piskeslagene ble flere. Problemet, både i Norge og resten av Europa var at disse strenge straffene ikke ble gjennomført. Det var mange benådnings. I flere land forsøkte man å finne en mellomting mellom henging og deportasjon til andre land. Dette ble etter hvert til fengsling. Spesielt etter uavhengigheten til de amerikanske koloniene ble man redd for å sende de verste fangene ut i samfunnet i USA. Kravet om å bygge botsfengsler, både i Norge og Europa kan sees på som en løsning på de økende forbryterne som hverken ble deportert eller henrettet, kombinert med at de fysiske avstraffelsene ble sett på som enten for milde, eller så strenge at straffesystemet ikke fungerte effektivt nok. I tillegg kan man rent idéhistorisk se til nye strømninger om en slags siviliseringsprosess, men en bør nok undersøke noe med mer dybden for å finne sosiologiske og kulturelle grunner til at offentligheten i straffen ble borte i Norge.

Ole Georg Moseng viser i «Dødens ritualer og meningen med livet» at noen av teoriene over kan bli for påvirket av en for lineær fremskrittfortelling, altså at det ikke finnes en tidspreget forbedring av menneskers sinn. Han viser heller til Tyge Krogh, som har studert henrettelsenes kulturhistorie i Danmark på 1700-tallet. Krogh analyserer endringene som flere prosesser samtidig.

Tyge Krogh og det magiske

Tyge Krogh har gjort en grundig analyse av henrettelsenes kulturhistorie i Danmark, og ser ekstra nøye på noe som kalles for skillingsviser⁴⁹ Han har og en nytenkende og fruktbar måte å se på diskursen rundt «det magiske» i henrettelsesseremoniene. Moseng viser at:

«Krogh ser oppsetningene av henrettelsesforestillingene som manifestasjoner av en metafysisk dialog mellom den eneveldige myndigheten og den straffende guddommen – svært konkret ved at Moseloven var innskrevet i Kristian den 5.s lov og at Det teologiske fakultet ble rådspurt i dødsstraffesaker.»⁵⁰

Krogh mener at perioden han undersøker preges av to sider. den ene, en pietistisk vekkelse, som skulle styrke, men endre kristendommens plass i samfunnet. Den andre siden var rasjonalisme og verdsliggjørelse, som kan sees på innledningen til den moderne tiden. Pietismen fører til et brudd i religiøse holdninger, og forholdet mellom staten og religion spiller en viktig rolle. I perioden endret kongens rolle seg fra å være Guds stedfortreder på jorden til å ikke være knyttet til religion i noen særlig grad. Teksten handler om å vise det offentlige korporlige straffesystemet i praksis og etterspore forestillinger som bar systemet. Krogh ser på det magiske da dette treffer både politisk, religiøst, kulturen og rettshistorien. Kjernen i teksten er en erkjennelsesutvikling hos samfunnseliten i Danmark, og denne utviklingens samspill med og konsekvenser for den politiske praksisen som de offentlige straffene utgjorde. Det mest spennende vil allikevel vise seg ved at Krogh klarer å knytte en tidligere kritikk av straffene opp mot at endringer faktisk skjer, og dette vil og kunne vise seg senere ved en analyse av ekspertkommisjonen av 1841 i Norge.

---

⁴⁹ Tyge Krogh, *Opplysningstiden Og Det Magiske: Henrettelser Og Korporlige Straffe i 1700-Tallets Forste Halvdel* (København: Samleren, 2001).

⁵⁰ Ole Georg Moseng, «Dødens ritualer og meningen med livet», (2006), 13

I kapittel 12 har Krogh undersøkt dansk og europeisk straffepraksis. Han viser til korporlige straffer fra 5 områder i land i Europa: Norge (Bergen), Sverige (Svea høyesterett), Tyskland, Nederland (Amsterdam), og England (flere, blant annet Surrey). Det er ikke enkelt, eller egentlig ikke gjennomførbart å sammenligne tallene, bortsett fra å se hva det straffes for: Nürnberg, Amsterdam og Surrey viser at det er eiendomsforbrytelser som fører til flest henrettelser. I Norge og Sverige er det markant at henholdsvis 36% og 47% av henrettelsene er straffer for kjønnsedelighet, og de to landene har og høyere rate av henrettelser for drap og vold enn Tyskland, England og Nederland. Sjælland har derimot 73% henrettelser for drap, høyest av alle.

Beregning av straffer foregår i en religiøs ramme. Straffen foregikk lokalt, og ble derfor ikke diskutert like mye av en politisk og vitenskapelig elite som selve beregningen av straffen, fordi den ofte ikke ble bevitnet av disse menneskene. Enkelte av elementene i straffeseremonien var selvmotsigende mener Krogh. Gud krevde straff, men også forbryterens sjel. Et kjernepunkt i kristendommen er Guds nåde. Den evangelisk-lutherske troen satt Guds nåde svært sterkt. I middelalderen kunne folk lette på sine synder ved gode gjerninger. Dette gikk ikke lenger an etter at den evangelisk-lutherske troen kom. Man ble frelst ved sin ekte tro. Man måtte angre på sine synder. Prestene skulle hjelpe de innsatte med sitt møte med døden, og Gud. Kristne religiøse seremonier preger i større grad henrettelsene i både Sverige og Danmark på 1700-tallet mener Krogh.⁵¹

Krogh har og en spennende analyse av selve retterstedene.

Stedene straffene tok plass var flere og ofte der hvor det var plass til mange tilskuere.⁵²

Kakstryking og halshugging foregikk som oftest i byenes torv. Henging foregikk i «galgebakkene» eller rettersteder utenfor byene, ofte på høye bakketopper, og her foregikk som oftest hjul og steile også. I luften under disse seremoniene lå det en frykt for en mislykket henrettelse. Her foreligger det en religiøs forståelse. Krogh viser at det kan tolkes som et tegn fra Gud at henrettelsen ikke bør ta sted om den er mislykket. Dette er farlig når straffen foregår offentlig.⁵³ Dette viser og at det ligger en forståelse av en «magisk diskurs» rundt dødsstraffen.

---

⁵¹ Tyge Krogh, *Opplysningstiden Og Det Magiske: Henrettelser Og Korporlige Straffe i 1700-Tallets Forste Halvdel* (København: Samleren, 2001), 284

⁵² Ibid, 295

⁵³ Ibid, 296

Videre skriver Krogh om tilskuernes straffeseremoni. Krogh forklarer at det er vanskelig å finne kilder på hvordan befolkningen oppfattet henrettelsene, eller straffeseremoniene. Men han mener at dette kan gjøres ved å tolke og analysere skillingsviser, disse sier noe om det religiøse aspektet hos tilskuerne til de offentlige straffene.⁵⁴

Det er fra 1713 til 1755 bevart 60 skillingsviser som beskriver forbrytelser og henrettelser. Rammene for visene var det ytre dramaet som foregikk. Som regel ble selve den kriminelle handlingen sunget om, det samme om det å skjule liket, arrestasjonen, benektelse fra forbryteren, innrømmelse, anger og bekjennelse, og til slutt straffens blodige utførelse.⁵⁵ Drapssaker ble og verset om, og disse tolket ofte de grusomme handlingene mot at Gud skulle vise sin vrede over jorda, eller at jorda var på vei mot dommedag. Allikevel viser Krogh at det ytre ofte ikke var viktigst, men forbryternes indre følelser. Disse ble ofte verset om, og mange viser ble skrevet i jeg-form fra forbryternes perspektiv. De var preget av religiøst innhold og var som salmer. To temaer gikk igjen: at djevelen hadde fristet forbryteren til å gjøre noe kriminelt, og at tross forbrytelsen, så ble sjelen frelst om forbryteren viste korrekt anger. Oppbygningen til den store forbrytelsen begynner allerede fra man er liten; ved å ikke gjøre som foreldrene dine sier, drikke, ikke gå i kirken osv. Men også dette med at djevelen har fristet forbryteren er svært sentralt. Forbrytelsene var i de fleste viser «satans verk». Visene er og preget av at det finnes en personifisert satan-skikkelse.

Prest Rasmus Pedersen Winther har skrevet om hans virke som prest på Fyn. Han var prest i 50 år. I en fortelling om en murer som ikke fikk svennebrev, og drepte 2 unge barn med hammer, fordi han var besatt av djevelen, er et eksempel at også for prestene var djevelskikkelsen en del av livet. Presten skriver videre om Gud og satans kamp om murerens sjel. Presten nevner og den sikre veien til frelse, dette er at Jesus gir synderne frelse og lar deres sjel komme til himmelriket, som, så klart blir lovprist for å være et bra sted. Religion står altså svært sterkt, og de visene som virker å vekke mest følelse, er de hvor det er uskyldige mennesker som er blitt drept. Krogh skriver og om eksempler på vanære, og mener at hjul og steile, pisking, brennende tenger og lignende er avstraffelser som direkte angriper

---

⁵⁴ Tyge Krogh, *Opplysningstiden Og Det Magiske: Henrettelser Og Korporlige Straffe i 1700-Tallets Forste Halvdel* (København: Samleren, 2001), 301

⁵⁵ Ibid

forbryternes ære. Han viser også til at bøddelens jobb ofte ble sett ned på. De ble sett på som avfallsmenn.

Det samme kan man se om man ser på bøddelens hjelper, rakkeren. Ordet var tidligere kjent som en person som hjalp bøddelen, og i tillegg utførte renovasjonsarbeid og begravde åtsler. Ofte avlivet de og dyr, en handling som åpenbart setter følelser i sving. I senere tid er ordet overført til et nedsettende og stygt skjellsord.⁵⁶

Om selve opplysningen og det magiske viser Krogh at Straffescenariene var viktige begivenheter, og de foregikk ofte. Disse begivenhetene kan si mye om samfunnsforståelsen ifølge Krogh. Disse var jo befalt av kongen selv. Også Gud var en sentral skikkelse, og uansett hva man drev med så ville disse begivenhetene prege en person i samtiden sin tankegang. En særlig tanke om de offentlige straffer som del av noe magisk var sterkt representert, i hvert fall i starten av perioden. Dødsstraffene hadde en høyere mening. Folk, både de som så på, og de straffede havnet i kontakt med Gud under seremonien. Henrettelsene kunne sees på som gudstjenester.⁵⁷

En metafysisk dialog var innskrevet i forestillingen om den eneveldige kongen som Guds stedfortreder på jorden. Allikevel skapte dette problemer. Og hovedproblemet mener Krogh ligger i 1700-tallets første del. Kirkens posisjon var truet av en religiøs likegyldighet. Menneskenes rasjonelle selvtilit vokste. Strafferett ble et viktig punkt i den nye rasjonaliteten, mest sannsynlig fordi både stat og religion vær viklet dypt inn i temaene. Deretter opprettes et straffefilosofisk tomrom. Den allmennpreventive delen av straffen hadde alltid vært til stede, men når det religiøse aspektet blir borte får man et problem i å forklare hvorfor man straffer.⁵⁸ Krogh nevner to navn som skal bli sentrale for den ny ankommende nyttefilosofien; Kofod Archer og Henrik Stampe. De mener at straffene er nødt til å være offentlige for å virke allmenpreventive. Straffene er altså ikke lenger for gud eller kongen, men for å hindre andre fra å gjøre de samme forbrytelsene. Dette er eksempler på at den magiske diskursen blir borte. Det oppstår og nye problemer rundt frelsen – forbryterne var nå ikke lenger fristet av djevelen, men rent onde. Og det var ikke lenger guds oppgave å straffe

---

⁵⁶ NAOB, «Rakker.» Hentet 09.04.20 fra <https://naob.no/ordbok/rakker>

⁵⁷ Tyge Krogh, *Opplysningstiden Og Det Magiske: Henrettelser Og Korporlige Straffe i 1700-Tallets Forste Halvdel* (København: Samleren, 2001), 355

⁵⁸ Ibid, 362

dem, men samfunnets. Samfunnet kan dog ikke tilby frelse, og dette er nok en form av diskursen som blir borte.

Videre viser Krogh til at senere i perioden for hans forskning blir flere forbrytere erklært sinnssyke i gjerningsøyeblikket.⁵⁹ Legevitenskapen kan sies å fylle noe av tomrommet etter at det religiøse aspektet blir mindre og mindre. Krogh mener og at Ludvig Holbergs kritikk av djeveloppfattelsen og andre religiøse, magiske oppfatninger har preget og satt stor betydning, fordi den setter ord på en oppfatning som er vokst frem i allmuen på 1700-tallet. Nye tanker i tiden kan det kalles, og dette er et eksempel på hvordan sosiologiske strømninger kan være med på å endre historien.

Avslutningsvis viser Krogh hvordan de offentlige korporlige straffene blir avvirket i løpet av 1700-tallets siste del, og humanismens framvekst. Perioden blir preget av mildere straff for tyveri. Avskaffelse av henging skjer i 1770, og med tyveriforordning av 1789 ble straffen for tyveri gjort om til tvangsarbeid. Perioden er og preget av en reduksjon av bruken av dødsstraff og andre offentlige korporlige straffer. Mot slutten av 1700-tallet kommer en direkte humanistisk kritikk av dødsstraffene. Spesielt Beccarias forbrytelse og straff fra 1764 satte i gang den offentlige debatt om straffesystemer. I Danmark kommer denne debatten i tidsskriftet *Minerva* i 1793, publisert som to anonyme innlegg.

Men, Krogh viser til at det ikke kun var humanismen som endret straffene i Danmark-Norge. En måtte først kvitte seg med den magiske forståelsesrammen, før dødsstraffens umenneskelighet kunne formuleres. «Forestillingene om den guddommelige hevn og nåde måtte fjernes, og ansvaret for dødsdommene måtte entydig plasseres hos mennesket selv, før dødsstraffene kunne kritiseres».

Moseng har i sin tekst trukket ut de viktigste hovedpunktene fra Kroghs tekst:

«Slik sett ser Krogh utviklingen bort fra de offentlige henrettelsene som en del av en avkristningsprosess. Den foregikk på flere felt, delvis i form av ny, mindre bokstavtro tolkning av bibelen, delvis gjennom mindre grad av offentlighet omkring de guddommelige – og grusomme – straffene, delvis gjennom argumentasjonsmåte, der

---

⁵⁹ Tyge Krogh, *Opplysningstiden Og Det Magiske: Henrettelser Og Korporlige Straffe i 1700-Tallets Forste Halvdel* (København: Samleren, 2001), 363

forestillingene om det guddommelige grunnlag for straffereaksjoner trådte mer og mer tilbake.»⁶⁰

Moseng fanger tydelig essensen av Kroghs tekst, og viser til feltene som trår tilbake, både religiøse aspekter, mindre grad av offentlighet og en ny argumentasjonsmåte hvor religiøse ankerpunkter blir borte. Og på beste vis viser Krogh dette ved at skillingsvisene blir borte, og han viser hvordan alle aspektene fanges i disse. Skillingsvisene, når de var framtrødende gir et bilde på hvor mye de offentlige henrettelsene ble preget av samtiden, og spesielt tidens religiøse aspekter. Han viser og at når skillingsvisene blir borte, kvitter folk seg med rammeverket for henrettelsene, og det åpner seg for nye tanker rundt straffen, og det er her man kan si at endringene først skjer, endringer som skal vise seg å være et viktig grunnlag for det moderne tankegodset som kommer.

Kapittel 3 - Opplysningstidens nye orienteringer

Krogh klarer altså å vise i sin analyse av den magiske diskursen at Ludvig Holbergs kritikk av straffene kan virke å ha preget veien videre for hvordan straff utartet seg i Danmark. Det vil bli vist at det samme skjer i Norge. Opplysningstiden fører med seg et nytt tankegods.

Cesare Beccaria om forbrytelse og straff

Det er to av opplysningstidens filosofer som la det teoretiske grunnlaget for nytenkning omkring straffens funksjon, og straffens form. Nemlig Cesare Beccaria og Jeremy Bentham. Som vist av Tyge Krogh kan disse stemmene tolkes som at den generelle befolkningen gis en stemme, og at dette er en av de faktorene som gjør at straffene endres. Ved å vise noen av de viktigste tankene som opplysningsmennene kom med kan man videre knytte disse idéene og tankene til ekspertkommisjonen av 1842.

Cesare Beccaria var en italiensk strafferettsteoretiker og filosof. Han ble født i 1738, og hadde sitt liv og virke i tiden hvor endringene i straffemetoder og tankene rundt den virkelig endret seg. Beccaria drev tankene fremover. Han var født i en adelig familie. Mange av tankene hans var inspirert av de franske opplysningsideene. Han diskuterte både kultur, filosofi og

---

⁶⁰ Ole Georg Moseng, «Dødens ritualer og meningen med livet», (2006), 14

samfunnsproblemer med andre likesinnede. Hans virke kulminerte i en bok kalt om forbrytelse og straff som kom ut i 1764.

Han utga sitt epokegjørende verk «*Dei delitti e delle pene*» anonymt, og her kritiserte han det herskende grusomme straffesystemet, særlig den utstrakte bruken av dødsstraff. Boken ble oversatt til en rekke språk og har hatt stor innflytelse på utviklingen i retning av et mer humant og rettferdig strafferettssystem. Det regnes som et grunnleggende verk for det som senere ble kalt kriminologien.⁶¹ Hans kritikk av dødsstraffene kan sees på som en forløper til den stadig mer humane strafferettspraksisen som vokser frem under perioden. Beccaria la lite imellom i sin kritikk av dødsstraffene og mente at den ikke var noen rett, men en krig som staten fører mot en borger, fordi den finner hans tilintetgjørelse nødvendig eller nyttig.

Beccaria så straff som et middel for å sikre den enkelte borger mot overgrep. Idealet var størst mulig lykke, fordelt blant flest mulige. Og et av disse midlene var forholdsmessige straffer. Beccaria avviste dødsstraff fordi den var brutaliserende, og mente at man ved straffarbeide oppnådde det samme i form av synliggjøring og avskrekking. Beccarias prosjekt var utilitaristisk, men også inspirert av ideene om «samfunnspakten», slik de var formulert av Hobbes, men også av Rousseau.⁶²

Samfunnspakten ble omtalt som en postulert avtale mellom individene i den såkalte naturtilstanden om å etablere et samfunn. Ideen om samfunnspakten eller -kontrakten springer ut av den mer individualistiske og sekulære tenkning som vokste frem i Europa i tiden etter renessansen. Ifølge denne tenkning kan alle sosiale fenomener føres tilbake til individuelle handlinger eller valg. Samfunnet selv må derfor også sees på som en sekundær størrelse; det må en gang ha oppstått.⁶³ Det må altså ha eksistert en førsosial tilstand, en naturtilstand – det vil si en kaotisk tilstand uten lov og rett. I denne tilstand var det frihet, men nød – ja, kanskje alles krig mot alle. Samfunnspakten kan slik sees på som en avtale som menneskene i naturtilstanden inngikk frivillig. Det var i deres egen interesse å underkaste seg en felles

---

⁶¹ John Christian Elden, «Cesare Beccaria,» i *Store norske leksikon* Hentet 21. november 2020 fra https://snl.no/Cesare_Beccaria

⁶² Ole Georg Moseng, «Dødens ritualer og meningen med livet», (2006), s. 8

⁶³ Ole T Berg. «Samfunnspakten,» i *Store norske leksikon*, sist endret 20.02.18, <https://snl.no/samfunnspakten>

regulerende autoritet. Men hvis denne autoritet, suverenen, ved sin atferd gikk ut over kontrakten, var også borgerne løst fra den; de hadde rett til å gjøre opprør.⁶⁴

Verket «forbrytelse og straff» så altså på straff og opplysningen av denne. Fornuft spiller og en viktig rolle for Beccaria, for å finne ut hvilket system som straffet mest effektivt. Effektiviteten erstatter tradisjon og religion i hans arbeid. Han så og på insentiver, det vil si hva som motiverte mennesker til handling, og i Beccarias forstand, hva som motiverte kriminelle til å begå lovbrudd. Han studerte dette som en form for atferdsøkonomi. Straff burde være en form for avskrekking, og ha sosial nytte. Straffen mente han burde være et felles verktøy, istedenfor å se på straff og basere den på lovbruddets alvor. Beccaria var blant annet opptatt av at bøter var en god måte å straffe vinningskriminelle på, og han var og opptatt av sikkerheten at straffen ble gjennomført, og den burde bli gjennomført fort. Dette ville være avskrekkende for kriminelle, at de vet at straffen helt sikkert kommer. Dette var faktisk mer avskrekkende enn at straffene var strenge rent fysisk.

Inga Floto har funnet frem en spennende tanke fra en forbryters synspunkt som kan tolkes ut ifra dette aspektet om at straffen burde være sikker:

«Hva er det egentlig for lover, jeg må overholde, som skaper så stor avstand mellom meg og den rike? Jeg vil vende tilbake til min naturlige uavhengighet, jeg vil leve fritt og lykkelig i en tid med utbyttet av mitt mot og det jeg har gjort. Det vil kanskje komme en smertens og en angerens dag, men den vil være kort. Til gjengjeld for mange år i frihet og glede vil jeg kun få en eneste dag med lidelse. ...»⁶⁵

Beccaria har tydeligvis tolket beregningen av konsekvenser på en god måte. En kriminell må overveie om forbrytelsen er verdt straffen. Et vesentlig aspekt ved dette sitatet sett fra en forbryters ståsted er det religiøse. Om man blir straffet kun en gang, og straffen er kort vil det allerede da være fristende å begå en forbrytelse. Når endepunktet blir at man blir forlatt sine synder, og kommer til himmelriket vil ikke straffene være avskrekkende nok. Et av de viktigste ordene fra forbryterens tanker er *kanskje*. Det var tydeligvis ikke sikkert at man ble straffet. Beccaria mener at om denne straffen endres til straffearbeid, vil de som vurderer å ty

---

⁶⁴ Ole T Berg. «Samfunnspakten,» i *Store norske leksikon*, sist endret 20.02.18, <https://snl.no/samfunnspakten>

⁶⁵ Inga Floto, *Dødsstraffens kulturhistorie*, (København: Museum Tusulanums forlag, 2001), 57

til kriminelle handlinger overveie valgene sine annerledes. En dødsstraff forbedrer ikke de kriminelle, men hedrer dem. Dette mener Beccaria er galt.⁶⁶ Han forklarer i «Forbrytelse og straff» at jo hurtigere straffen av forbryteren er, og jo tidligere etter den begåtte forbrytelsen den kommer, desto mer rettferdig og nyttig vil den være.⁶⁷

Beccarias verk legger tidlig fra seg den religiøse siden ved straff. Dette er et godt eksempel på at tankene fører med seg det moderne tankegodset som er oppstått i Frankrike. Beccaria tar derfor utgangspunkt i samfunnskontrakten, og fører en rasjonell og sekulær argumentasjon om modernisering av straffer, og legger mest vekt på effektivitet, hensiktsmessighet og nytteverdi. Med nytteverdi menes tanker som prevensjon, rehabilitering og inkapasitering.

Beccaria er en tydelig motstander av dødsstraff. Han så på det som en straff som er over for fort, og mange ideologer eller religiøse mennesker kan se på dødsstraffen som en overgang til nytt liv, eller et liv i paradiset om man erkjente seg til Gud. Beccaria var og skeptisk til tortur, og mente at tortur kan føre til at uskyldige mennesker erkjente forbrytelser de ikke har gjort, eller at de sterkeste individene kunne gå fri om de tålte torturen. Mange kan si hva som helst for å få torturen til å stoppe, for eksempel ved å lyve mente han. Her viser han at likhet for loven er essensielt. Tilgjengelighet er og viktig, og han mente at lover burde være åpne for allmennheten, slik at folk vet om dem. Kun da vet alle at straffen er rettferdig. Straffen burde og være proporsjonel til forbrytelsen. Det handler ikke om å påføre smerte, men å stoppe kriminelle fra å gjøre handlingen igjen, og å hindre at andre gjør det samme.

Beccaria er et godt eksempel på begrepet «gud er død». Derfor er man nødt til å senke blikket, ned fra himmelen og på oss selv, og spesielt samfunnet, derav samfunnspakten som Beccaria var svært opptatt av. Hans retoriske spørsmål er svært gode, og de berører fundamentet i datidens tankemåter. «*Dødsstraff er ikke noen rett [...] Den er derimot en krig, staten fører mot en borger, fordi den finner hans tilintetgjørelse nødvendig eller nyttig.*»⁶⁸

Hvem ville gitt andre retten til å drepe en selv? Beccaria forklarer at dødsstraff har eksistert i mange århundre, men dette har ikke hindret folk fra å begå forbrytelser. Noe nytt må altså

---

⁶⁶ Inga Floto, *Dødsstraffens kulturhistorie*, (København: Museum Tusulanums forlag, 2001), 57

⁶⁷ Ibid, 54

⁶⁸ Cesare Beccaria «Of crimes and punishment,» Hentet 02.11.20 fra <https://www.laits.utexas.edu/poltheory/beccaria/delitti/delitti.c28.html>

skje. Gjentakende inntrykk påvirker oss mer enn en grandios handling som skjer på skafottet mener han. Denne straffemetoden glemmes hurtig og blir et skuespill for de fleste, og kan i verste fall bli en gjenstand for medfølelse blandet med avsky hos tilskuerne.

Tanken hans om at frihetsberøvelse er den strengeste straff som finnes skal vi se blir essensiell videre, og spesielt i ekspertkommissjonens arbeid fra 1842. Berøvelsen av frihet er og et varig eksempel for andre som bevitner og vet om dette. Beccaria har i tillegg et godt poeng om at drap som straffes med drap er et paradoks, som fortsatt eksisterer den dag i dag. Men da «forbrytelse og straff» kom ut må det tenkes at dette var sterk kost for datidens mennesker. Det at han skriver anonymt og med tanker fra fiktive personer viser eneveldets makt i perioden, og det at han allikevel har gitt ut verket viser at han var en mann som krevde endringer. Han fører og med seg et moderne tankegods om prevensjon, rehabilitering og inkapasitering. I tillegg tar han opp viktige faktorer som hurtighet og sikkerheten om at straffen kommer. Kontroversiell var Beccaria på 1700-tallet, og på noen områder er han fortsatt det den dag i dag. Beccarias verk kan sees på som en pangstart for nye tankestrømninger som starter moderne prosesser.

Beccarias tanke om at straffearbeid skulle være en form for synliggjøring og avskrekking vil en senere se at ekspertkommissjonen ikke deler. Et av problemene som vil vise seg er at frie mennesker påvirker fangene i negativ retning om de får arbeide utenfor fengselets murer. Viktig er det å nevne deres æresfølelse som kan bli tatt fra dem ved en slik interaksjon, og også problematikken rundt frie menneskers medfølelse for de straffede kan forekomme ved en slik straff som Beccaria skisserer. Men de deler dog hans ideal om størst mulig lykke for flest mulige, og forholdsmessige straffer. Det skal og vise seg at ekspertkommissjonen vil vekk fra dødsstraff slik som Beccaria skisserer. Hans tanker rundt nytteverdien, og spesielt rehabilitering vil og gjøre seg svært gjeldende. Det at Beccaria var skeptisk til tortur er ekspertkommissjonen blitt tydelig preget av, og det er en av grunnene til at ekspertkommissjonen mener at Philadelphia-systemet har en fordel over Auburn-systemet, der det er langt flere fysiske refselsler. Ekspertkommissjonen skal vise seg å bringe Beccarias tankegods videre, og spesielt hans tanker om mindre fysiske avstraffelser, og en sterkere form for rehabilitering. En av de moderne prosessene Beccaria startet var utilitarismen. Noen av de samme store idéene, og spesielt kritikken av de førmoderne straffemetodene videreføres etter han av den britiske sosialfilosofen og juristen Jeremy Bentham.

Jeremy Bentham - utilitarisme, nytteprinsippet, lyst og smerte

Jeremy Bentham sies å ha vært en svært begavet gutt, født inn i en rik familie. Han tok etter hvert utdanning som jurist i England, og er sett på som grunnleggeren av utilitarismen. Bentham trekker de utilitaristiske linjene som kan sies å ha eksistert i samfunnet videre, og linjene han tegner er svært rene. Hans forståelse av ideelle straffesystemer er knyttet til nytteprinsipper og sammenhenger mellom lyst og ulyst. Berettigelsen av straff ligger i at den fremmer felleslykke, men det ligger samtidig et modererende element i at forbryternes lykke også er en del av fellesskapet. Derfor må straffen stå i forhold til forbrytelsen, men også i forhold til hvor store inngrep i felleslykken brutale straffer vil medføre. Straffen må i Benthams forståelse utformes med sikte på å kunne utelukke et større onde, altså forbrytelsen. Forslaget hans om en piskemaskin, for å unngå de tilfeldige slagene av at enkelte fengselsbetjenter var sterkere enn andre, viser at han gikk temmelig langt i retning av standardisering og målbarhet.⁶⁹

Jeremy Benthams tanker er videreført, spesielt av John Stuart Mill. Men Bentham vil være mest spennende å tolke på grunn av perioden, det faktum at den originale idéen var hans og tankene hans vil være fruktbare for å vise skillet mellom det førmoderne og det moderne.

I følge Bentham har naturen satt to suverene herrer til å styre over mennesket: lyst og smerte. De peker ut hva vi burde gjøre, og hva vi kommer til å gjøre. Disse to styrer alt vi gjør mener Bentham.⁷⁰ Disse tankene har eksistert tidligere, men er ikke vært brukt i en slik krass kritikk mot staten og samfunnets forståelse av straff generelt.

Nytteprinsippet er altså det som ligger til grunn for at lykken er en struktur som kan endres av to ting: fornuften og loven. Nyteprinsippet er altså prinsippet som forklarer om noe billiger eller misbilliger en handling, altså godkjenner den eller avviser den. Dette gjelder enhver handling, alt etter hvilken tendens den virker å øke eller minske lykken for de interesserte parter. Det gjelder enhver handling – ikke bare av privatpersoner, men og bestemmelser fra myndigheter og lignende. Nytte tolkes som en egen vekt for om noe bringer frem noe tjenlig, fordeler, lyst, godt eller lykke, eller forebygger at det inntreffer skade, smerte, onder eller ulykke for de parter som har interesse av saken.⁷¹ Nyteprinsippet kan altså være veldig lite, eller veldig stort. Man kan se at noe av det samme tankegodset ligger til grunn hos Bentham

---

⁶⁹ Ole Georg Moseng, «Dødens ritualer og meningen med livet», (2006), 8

⁷⁰ Bentham et al., *Moral Og Nytte: Filosofiske Tekster Om Utilitarisme*. (Oslo: Gyldendal, 1970), 3

⁷¹ Ibid

slik det gjorde hos Beccaria. Er det til samfunnets beste å ta livet av folk som har gjennomført en forbrytelse offentlig?

Bentham forklarer at nytteprinsippet er en enhet som er allsidig, og ikke kun gjelder enkeltpersoner. Samfunnets nytteprinsipp er summen av alle de enkelte individenes lykke satt sammen. Det er tydelig å se at dette er moderne tanker, og prinsippet kan tydelig knyttes til det allmennpreventive hos Beccaria. Når tankene tolkes i tiden de er skrevet, ser man og tydelig at revolusjoner, både den amerikanske, franske og den industrielle har preget Benthams og Beccarias tankegods.

En handling stemmer med nytten om den øker samfunnets lykke. Dette gjelder også offentlige vedtak mener Bentham. Dette betyr at nytteprinsippet ikke kun er gjeldende for enkeltpersoner eller en gruppe personer, men samfunnet generelt, og da spesielt alle lover som skrives. Bentham nevner og Askeseprinsippet.⁷² Askeseprinsippet kan i en viss grad sees på som det motsatte av nytteprinsippet; Bentham mener at etikere og religiøse er blant gruppene som har brukt dette. Religiøse har forsøkt å strebe etter smerte for å ufarliggjøre denne. En av grunnene virker å være hva som kommer etter dette livet: man lever i frykt for at noe ondt skjer om man ikke lever etter religionens regler. Her er man altså ikke preget av nytteprinsippet i dette livet, men hva som skjer i det neste.

Bentham forklarer at nytteprinsippet trenger ingen, og tillater ingen annen regulator enn det selv.⁷³ Dette kan høres svært bastant ut, men teorien er svært vanskelig å ta avstand fra, og ved å gi teorien denne egenskapen sørger Bentham for at den ikke kan tukles med. Ingen eneveldig hersker kan endre prinsippet, ingen religion kan forandre prinsippet, det er knyttet til dette livet, og er gjeldende for alle handlinger som mennesker foretar seg.

Bentham utbroderer om nytteprinsippet ved å vise til de fire kildene for lyst og smerte.⁷⁴ Han mener at lykken for de individene som et samfunn består av, altså dere gleder og deres sikkerhet er det eneste mål en lovgiver bør tenke på. Hans teori er altså ikke bare fra en filosof, han bruker sin utdannelse innenfor juss for å spisse hans teori direkte mot lovgivning.

---

⁷² Bentham et al., *Moral Og Nytt: Filosofiske Tekster Om Utilitarisme*. (Oslo: Gyldendal, 1970), 8

⁷³ Ibid, 15

⁷⁴ Ibid, 16

Det er fire kilder hvor lyst og smerte springer ut fra: fysiske kilder, politiske kilder, moralske kilder og religiøse kilder.⁷⁵ *De fysiske kildene*, ifølge Bentham, hører hjemme innenfor denne kategorien om den ikke preges av et annets menneskes vilje eller en guddommelig ekstraordinær inngripen. *De politiske kildene* kommer fra dommerne, som igjen er preget av hva statsmakten vil. *De Moralske kildene* kommer fra personer som ikke er bestemt å lage lover, men som tilfeldigvis kan ha kontakt med lyst eller smerte i forhold til hendelsen. *De religiøse kildene* kommer fra et høyere, usynlig vesen, altså Gud. Enten i dette eller i neste liv. For å knytte de fire kildene til lyst og smerte er Bentham noe grundigere; uhell er fysiske. De er naturlige og spontane. Om man er utsatt for en ulykke fordi man har gjort noe dumt vil dette og sees på som en straff fra det fysiske. Om en ulykke eller en straff skjer på grunn av mangel på vennskapelig hjelp eller fordi man oppfører seg dårlig er det en moralsk kilde. Da er man altså ikke et godt moralsk vesen. Om man blir straffet av en dom er kilden politisk. Bentham skriver og om straffer på jorda som kommer fra Gud, men disse er vanskeligere å tolke, og en må nok se på dette som en form for guddommelig inngripen. Men Bentham spesifiserer at Gud i så fall kun opererer gjennom naturens lover.

Bentham hadde og nye tanker om verdien av en mengde lyst eller smerte, og hvordan beregne den.⁷⁶ Lyst og smerte er verdier en lovgiver har å jobbe med. De kan sees på som hans instrumenter i hans arbeid. Det er fire forhold som sier noe om lyst eller smerte for en person: Dens intensitet, dens varighet, dens sikkerhet eller usikkerhet og dens nærhet eller fjernhet.

To andre forhold som må og tas i betraktning spesifiserer Bentham: det ene er lystens eller smertens *fruktbarhet*; vil det skje mer man har lyst til om man gjør noe man har lyst til? Og motsatt, vil man oppleve mer smerte om man gjør noe som påfører smerte?

Det andre forholdet som må tas med i betraktningen er lystens eller smertens *renhet*: blir man etterfulgt av smerte om man gjør noe preget av lyst? Skjer noe man har lyst til om man gjør noe som skaper smerte?

Bentham spesifiserer og at om man tenker på lyst og smerte for flere personer må også omfanget regnes med. Hvor mange berøres? Om en lov som skrives eller en straff som gjennomføres må altså det altså vurderes om lykken er størst for folk flest. Dette kan kalles den største lykkens prinsipp. Man bør strebe etter størst lykke for alle som er berørt av

---

⁷⁵ Bentham et al., *Moral Og Nytte: Filosofiske Tekster Om Utilitarisme*. (Oslo: Gyldendal, 1970), 16

⁷⁶ Ibid, 19

handlingen. Bentham formulerer og en spennende tanke om at dødsstraffen er svært streng for samfunnets øvre klasser, men ikke for de lavere.

«On the one hand, it is to men in general of all punishment of the greatest apparent magnitude, the most impressive and the most exemplary, and on the other hand, to the wretched class of beings that furnish the most atrocious criminals, it is less rigorous than it appears to be. It puts speedy termination to an uneasy, unhappy dishonoured existence, stript of all true worth”⁷⁷

Her er det igjen spennende å dra frem tankene til forbryterne som overveier om de skal begå et lovbrudd eller ikke. Mest sannsynlig er det ikke fra samfunnets høyere kretser de fleste forbrytere kommer fra. Det er derfor svært problematisk at straffene virker avskrekkende på disse, men ikke på folk av en annen sosial og økonomisk rang, altså de som ikke har så mye. For dem vil kalkulasjonene bli svært annerledes, og å gjennomføre kriminelle handlinger kan sees på som lønnsomme. I tillegg kan det som tidligere nevnt virke plausibelt at de vil se på straffen som noe som er fort over, og som avsluttes med at man kommer til himmelen om man erkjenner synd og ber om tilgivelse på skafottet.

Moseng nevner i sin tekst at Bentham er ekstremt opptatt av nytte. Dette viser han til stadighet. Et eksempel er at han vil danne en «katalog» over diverse avstraffelser som kan tas i bruk.⁷⁸ Han nevner og i sine idéer en piskemaskin, fordi noen betjenter eller bødler var sterkere enn andre, og deres slag ville utdele mer smerte. Han nevner at maskinen burde bruke hvalbein, og antall hvalbein og størrelse bør være lovbestemt. Styrke og hurtighet i maskinen bør og være lovbestemt. Som om ikke dette var nok mente han at hendelsen kan gjøres mer skremmende og avskrekkende ved å straffe flere forbrytere samtidig. For å gjøre «the terror of the scene heightened»,⁷⁹ det vil si at han vil gjøre terroren som de straffede opplever og de som er tilskuere enda større.

Selv om Bentham videreførte noen av tankene til Beccaria, og kan sees på som en moderne mann vises det at det for han ikke handlet om å gjøre straffene mer humane eller mildere. Rettere sagt brukte han sine idéer om utilitarisme til å balansere den perfekte straffen.

---

⁷⁷ Bentham, *The rationale of punishment* (London: Robert Heward, 1830), 180

⁷⁸ Ibid, 168

⁷⁹ Ibid, 82

Bentham ser på dødsstraff som noe uøkonomisk. «*Death is therefore not an ineligible mode of punishment, except in comparison with confinement and hard labour, by which there is a chance of their being reformed and rendered of some use to society*»⁸⁰ Straffen skal altså gjøre det beste for samfunnet I sin helhet, ikke bare samfunnet, ei heller bare de kriminelle. Bentham gjør om lykke til økonomi, og handlingene som skal til for å gjøre regnskapet positivt er ifølge han frihetsberøvelse.

Mange av tankene som Bentham viderefører fra Beccaria, og hans originale idéer vil senere vise seg i ekspertkommisjonens rapport fra 1841. Men det vil og vise seg noen ulikheter. Et godt eksempel er Benthams tanke om en piske-maskin. For ekspertkommisjonen er de fysiske straffene noe man vil forsøke å unngå i mest mulig grad. Innenfor murene i Philadelphia-systemet vil en slik innretning ikke bli nødvendig. Men Benthams tanker om at straffene skal være like for alle, noe han altså implisitt sier ved å konstruere en slik innretning, vil vise seg å være svært viktige for ekspertkommisjonen. En annen grunn til at de mener Philadelphia-systemet er bedre enn Auburn-systemet er at likheten i straffen skal være så lik som overhodet mulig. Tanken om at straffene skal være avskrekkende vises og som essensielt for ekspertkommisjonen. Det vil senere bli vist at ekspertkommisjonen påpeker mange av de samme tankene som Bentham beskriver. Et av de viktigste er det økonomiske. Ekspertkommisjonen bruker det økonomiske som et svært viktig grunnlag for hvorfor en reform er nødvendig, både blant Norges straffeanstalter og rikets fangebehandling. Det faktum at de fleste forbrytere er av lav sosial rang, og straffene som eksisterer derfor ikke er gunstige som avskrekking blant denne klassen vil være et sentralt aspekt i ekspertkommisjonens diskusjon rundt de to fengselssystemene fra USA.

Det kan tydelig sees at på samme måte som Krogh nevner at Ludvig Holberg kritiserer noe av den magiske forståelsesrammen rundt dødsstraffene i Danmark, kan Beccaria og Benthams tanker sies å være starten på at samfunnet krever endring, også i Norge rundt 1840. Allikevel vil det være mest spennende å se på periodens overganger, og hvordan teoriene spiller inn på disse. Da spesielt overgangen fra offentlige straffer til innesperring i fengsler, men også kritikk av de førmoderne straffemetodene, det faktum at dødsstraff forsvinner og hvordan ekspertkommisjonen av 1842 innstiller seg til institusjonene slaverier og tukthus. Det er derfor viktig å kunne se hvordan straff fungerte 100 år tidligere, altså rundt 1740. For å vise

---

⁸⁰ Jeremy Bentham, *The rationale of punishment* (London: Robert Heward, 1830), 181

dette vil det være opplysende å se på en kongelig bestemmelse fra 1741 kalt «Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813»

Kapittel 4 - Teorier om overgangene og ekspertkommisjonens kritikk av Norges straffeanstalter

Inkvisisjonen om tukthuset

Det er tidligere gjort forsøk på å knytte forskjellige teorier og sosiologiske strømninger til rene historiske endringer. Et godt eksempel er som nevnt Tyge Kroghs eksempel på at Ludvig Holberg kritiserer hvordan straffer utføres i Danmark, og Krogh mener at denne kritikken er en stemme ikke bare fra Holberg, men samfunnet generelt. Det vil derfor tenkes at det vil kunne gå an å knytte både Beccaria, Bentham og også Kroghs analyse til hvordan straffen endrer seg i Norge, og ender med Norges første bostfengsel. Kan dette gjøres ved å vise at mange av idéene og tankene som ekspertkommisjonen av 1842 kommer med, sees å ha et fundament i de tidligere sosiologiske strømningene og kritikker? Og kan i tillegg hvordan andre land har gjennomført dette før Norge være fruktbart? Vi skal og se at ekspertkommisjonen kommer med en direkte kritikk av hvordan straffer foregår i Norge rundt midten av 1800-tallet. Men for at dette skal kunne bli fruktbart, er det spennende å se hvordan straffene var 100 år tidligere, slik at avgrensningen i tid stemmer overens med feltet som utforskes. Derfor er en kongelig bestemmelse fra 1700-tallet som tar for seg Christiania og Akershus svært treffende.

I den kongelige bestemmelsen «Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813» fortelles det om hvordan de nye problemene i samfunnet ble løst. Med starten på urbaniseringen i Norge omkring 1740 vokste det frem en ny klasse med mennesker som manglet et mål, nemlig fattige og tiggere. Starten på det moderne samfunnet fører med seg en ny klasse mennesker som sees på som overflødige, et problem i det nye bybildet. På 1700-tallet kommer det nye prosesser som settes i gang for å få bukt på denne nye klassen med mennesker som overklassen vil ha vekk fra samfunnet.

I teksten er årstallet 1741 svært viktig. Sidene fra rundt 785 til 800 tar for seg hvordan de nye anstaltene som skal løse problematikken rundt folk som ikke passer inn i samfunnet, derav

spesielt tukthus. Den tar for seg hvem som passer inn i tukthus, om de fattiges kasse, hvordan tukthuset skal drives, og litt om oppstarten av tukthuset i Christiania. Oppstarten skal skje ved en inkvisisjon, et oppdrag som berører hele samfunnet. Det første året skal det skje hver 3. måned, at man samler inn info om hvem som er tiggere og hvem som er rette og urette fattige. Det store prosjektet skal meldes klart og tydelig i alle deler av samfunnet, i alle institusjoner, i tingene og plakater skal henges opp på alle offentlige plasser hvor det sees på som gunstig.

Forordningen forsøker og å finne ut av hvem som har krav på almisser og ikke. Det aller viktigste å hente ut er allikevel skillet mellom rette og urette fattige. Dette er et svært spennende tema. Verdige fattige blir beskrevet som personer som var «*syke, sengeliggende, ugifte, blinde, og dumme*». Disse skulle sendes til fattighusene der de hørte hjemme.⁸¹

Uverdige fattige derimot, som skulle plasseres i tukthus innebar en rekke forskjellige mennesker med forskjellige problemer. Blant annet fremmede tiggere, tiggere som ikke kunne forsørge seg på andre måter, kvinner som gikk ledig som ikke var enker og tjenestefolk som ikke oppførte seg, eller som arbeidet dårlig.⁸² Listen fortsetter med ektefolk som ikke oppfører seg mot hverandre og foreldre med umulige barn må la dem settes i tukthuset. De kunne hentes når direktøren hadde sett ekte forbedring. Løsaktige kvinner som venter barn for andre gang, eller som ikke lar seg bedre av prester eller andre myndigheter må og i tukthuset.⁸³ Kvinner med barn utenfor ekteskap for tredje gang som ikke ville ut i arbeid, kunne straffes med tukthus i opptil åtte år.

Økonomiske årsaker var og viktige for å kategorisere hvem som var urette fattige. Alle som hadde bøter de ikke klarte å betale skulle straffes med opphold i tukthuset til de var betalt.⁸⁴ Det samme gjaldt folk som spilte med penger. I tillegg skulle alle som makte til utroskap og utukt plasseres i tukthuset, det samme gjelder drankere.⁸⁵ Det er og spesifisert at om det er stor pågang i tukthusene, må de som sitter der som gjør noe galt settes til straffearbeid på slaveriene eller på festningene da dette anses som en enda strengere straff.

---

⁸¹«Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813», (Christiania, J. W. Cappelen, 1841), 789 hentet 07.11.20 fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2008111103067?page=803

⁸² Ibid, 794

⁸³ Ibid, 796

⁸⁴ Ibid

⁸⁵ Ibid

Det er også viktig å vise at det ikke er harde kriminelle som settes i tukthusene, disse skulle inn på slaveriene eller bedrive festningsarbeid, slik det også ender for de som foretar seg gale handlinger på nytt mens de sitter på tukthuset.

Kilden om inkvisisjonen på 1700-tallet kan i en viss grad sammenlignes med oppstarten av botsfengselet i 1842 fordi begge omhandler nye institusjoner som skal gjøre samfunnet bedre. Det at de er nye er viktig, men det viktigste er hva ekspertkommisjonen på 1800-tallet mener om de diverse institusjonene som finnes i Norge. Her skal vi se at de er kritiske til mange, og dere forslag skal bane vei for det virkelige moderne innenfor straff i Norge. En essens av hele denne problemstillingen ligger altså til grunn i denne forordningen fra 1700, fordi vi får vite av å analysere ekspertkommisjonens forordning fra 1800-tallet om planene fra forordningen av 1741 virkelig fungerte eller ikke.

Ekspertkommisjonen om Norges tukthus

Ekspertkommisjonen av 1841 skriver i kapittel 13 i første avsnitt om Norges tukthus første opprinnelse. Rikets fire tukthus lå i Christiania, Kristiansand, Bergen og Trondheim. Husene ble også kalt tuktt og forbedringshus, og fungerte som en slags hjelpeinnretning for fattigvesenet.⁸⁶ Disse skulle som tidligere nevnt være tvangsarbeidsanstalter for løsgjengere, tiggere, omstreifere, fattige, slette og gjenstridige tjenesteytere og så videre. Hvordan havnet de der? Enten ved øvrighetens dekret, denne ble støttet av en prests attest om forholdene. Man kunne også bli satt i tukthus etter en summarisk prosess som endte i en dom. I tukthusene skulle barn få oppfostring og opplæring. Dette var i hvert fall den opprinnelige planen. Men inn kom også folk som ble dømt til offentlig arbeid eller straffearbeid som skulle utføres i det fri.⁸⁷

Det første tukthuset i Norge ble startet i Trondheim i 1735. En spennende side ved oppstarten av dette tukthuset og flere, ble det mottatt mange gaver, disse virker å komme fra private deler av samfunnet. Derav kan det tolkes som at den gemene hop er pådriver for å enten hjelpe disse menneskene, eller å få bukt på problemet disse lavere klasser skapte i samfunnet.

---

⁸⁶ Ekspertkommisjon av 1841, 128

⁸⁷ Ibid, 129

I Christiania ser man mye av det samme som i Trondheim. Også her ble det mottatt mange gaver rundt oppstarten av tukthuset.⁸⁸ Det mest spennende kommisjonen kommer med er allikevel ikke hvilke mennesker som ble satt i tukthus, eller dets opprinnelse, men dets store, og raskt voksende omfang, og hvordan man blir plassert der:

«Efterhaanden som lovgivningen for flere og flere forbrydelser bestemte straf af tugthuusarbeide, have ogsaa disse rigets 4 tugthuse antaget characteren af virkelige straffanstalter, og som saadanne ere de nu næsten udelukkende at ansee, idet deres benyttelse som opfostrings, frivillige arbejdsanstalter, correctionshuse for vanartige børn [...] osv er ophørt, ligesom indsættelse i samme nu alene kan skee efter dom (Grundlovens § 96).»

Ekspertkommisjonen viser altså at tukthusene går fra å være steder for barn, folk som er dømt til straffearbeid i det fri og så videre er omgjort til ekte straffeanstalter, det vil si et sted hvor forbrytere skal sone sin straff. Dette bemerkes enda tydeligere ved at det ikke lenger bare er de som er bestemt av en dekret eller en summarisk prosess som settes der, men også ved Norges lov.

Ekspertkommisjonens utredning og kritikk av Norges slaverier og tukthus omkring 1840

Ekspertkommisjonen har 100 år etter inkvisisjonen som så starten av tukthusene i hovedstaten skrevet flere kapitler hvor de kommer med krass kritikk av straffeanstaltene som eksisterer i Norge rundt 1840. Det er tydelig av kilden fra 1741 og det ekspertkommisjonen sier om oppstarten av tukthusene at de var ment som forbedringsanstalter, men blir til noe annet. Det vil og gjøre seg tydelig at Norges slaveristraffer, som ofte foregår på festningene ikke holder kommisjonens mål når det gjelder straff som fungerer slik den bør.

I ekspertkommisjonen av 1841 diskuterer de i det første avsnittets 11. kapittel slaveristraffenes innvirkning på fangenes sinn. Her er de fått med seg uttalelser fra forskjellige embetsmenn fra noen av Norges straffeanstaltsinstitusjoner, og uttalelsene bærer et preg av at forholdene er dårlige. En embetsmann fra Akershus festnings kommandantskap forklarer i en skrivelse av

---

⁸⁸ Ekspertkommisjon av 1841, 131

22. november 1839 at han anser kommunikasjonen mellom fangene som «høyst skadelig»⁸⁹. Han mener at det finnes spor av at de farligste og sterkeste forbryterne har skapt et slags tyranni over de yngre og svakere fangene.⁹⁰

Historier om hvem som hadde gjort de beste lovbruddene blir fortalt og skrytt høyt om mener embetsmannen. Den samme embetsmannen forklarer og om bestiktelser til enkelte voktere, og at fangene heller tar straff enn å gi bestyrelsen innsyn i hva som skjer inne på festningen.⁹¹ Et annet problem som nevnes som viktig er at fangene kommer og i kontakt med frie personer når de arbeider utenfor festningen, og dette er og skadelig, fordi fangene blant annet klarer å skaffe seg penger, og disse kan deretter brukes til bestiktelser, eller goder i form av alkohol og tobakk. Embetsmannen har og snakket med en fri fange som hadde tatt seg til toppen i hierarkiet, og satt i 12 år på festningen i Akershus. Han utbroderte rundt mange problemer; men disse var ikke på grunn av dårlig ledelse eller betjenter presiserte han:

«Fangenes moralske tilstand her i strafanstalten er i alminnelighed meget beklagelig. Vel synes det som om den, i den senere tid bedre, aandelige pleie har virket velgjørende paa mange gemytter; men den omstændighed, at de mest ryggesløse og i grunden aldeles fordærvede dag og nat, ved ord og eksempler kunne indvirke paa de mindre fordærvede, gjør ofte, at den spire til det bedre, som i den angrende fanges hjerte var ifærd med at udvikles, qvæles af hans nærmeste omgivelsers dræbende ukrud»⁹²

Det er tydelig at den tidligere fangen mener at et av de største ondene innenfor murene i de førmoderne anstaltene er samkvemmet fangene har med hverandre, og mangelen på en klassifisering, en form for inndeling av fangene. Han fortsetter sin forklaring med: «Seer man nu, hvorledes ynglinge og de mindre fordærvede klynge sig omkring disse ryggesløse, og med øine, tindrende af begjærighed efter at kunne sluge ethvert ord, de fortælle, da er det let at forudsee følgerne»⁹³ Den tidligere fangen virker å mene at det foregår en åndelig forførelse inne i anstalten. Han sier og at personer som begynner med kriminalitet i

---

⁸⁹ Ekspertkommissjon av 1841, 110

⁹⁰ Ibid

⁹¹ Ibid, 112

⁹² Ibid, 108

⁹³ Ibid, 109

ung alder, utsettes for fordervede personer, både i tukthusene og i slaveriene. Det er svært vanskelig å holde ånden ren, og komme ut som en bedre person mener han. Og de mindre harde kriminelle og yngre fangene blir svært påvirket av de hardeste.

Fangenes forbindelser utenfor slaveriene er preget av tidligere slaver som er frie, i tillegg til løse kvinner og andre «følgere». Det er ønskelig at slavene kun skal være på festningen alene, og ikke være ute å jobbe, da dette ikke er avskrekkende nok. Faktisk, sies det, at det kanskje er bedre å gjøre dette arbeidet enn å være en fattig arbeidsmann.⁹⁴

Embetsmannen ved Akershus festning mener at det mangler en profesjonsutvikling hos embetsmennene som arbeider i slaveriene. Et problem er at de har øvrige forretninger, og bør ha et hovedfag i yrket. Dette er ikke regulert slik som det egentlig er ønskelig.⁹⁵

Fredrikstads kommandantskap ytret i en skrivelse av 29. januar 1838 at fangene ikke forlater straffeanstalten forbedret, men forverret. De fleste fangene er vært demoraliserte mennesker fra ungdommen av, og har derfor utført flere forskjellige kriminelle handlinger. Men det ankommer også noen ganger mindre fordervede eller faktisk gode mennesker, men det finnes ikke noen hensiktsmessig klassifikasjon.⁹⁶ Blandingen av disse to typer av fanger er altså ikke bra.

Kapteinvaktmester på Fredrikstens festning har i skriv av 14. januar 1838 og 31. juli 1839 skrevet at straffen i det å arbeide for festningen har en effekt, om enn den ikke er til moralsk forbedring så fungerer den i hvert fall som avstraffelse, så lenge det ikke blir en endring i diskurs der fanger får snakke fritt om de kriminelle tingene de er gjort tidligere.

Kapteinvaktmesteren sier og at de må ha en måte å følge opp hvordan det går med fangene etter løslatelse, for slik det er nå virker det å være for tilfeldig hvordan man vet om det man gjør hjelper eller ikke.⁹⁷

Ekspertkommisjonen fortsetter kapittelet om slaveriene med en skrivelse fra Fredrikstens festnings kapteinvaktmester av 27. juli 1839. Han nevner uro når fangene er overlatt til seg selv. Det tenkes at det er mye samtale rundt deres tidligere forbrytelser, og at disse blir fortalt

---

⁹⁴ Ekspertkommisjonen av 1841, side 112

⁹⁵ Ibid, 113

⁹⁶ Ibid, 114

⁹⁷ Ibid, 115

som underholdning og til stor fornøyelse. Oppførselen til fangene er ellers upåklagelig, men det tenkes eller oppleves ikke at det finnes noen virkelig moralsk forbedring⁹⁸ Han nevner og at det trengs flere midler, hvis ikke ender man opp med at et stort antall forbrytere har uhindret samkvem med hverandre. Det at fangene kommer i kontakt med folk utenfor slaveriet og kan få tak i brennevin via vaktmannskapet ses og på som et stort problem.

Fra Bergenshus slaveri av januar 1841 kommer det beskjed om et mytteri. Slavene brukte makt og motsatte seg en fange, og refsset han og la han for hat fordi han hadde røpet en innsmugling av brennevin i slaveriet.⁹⁹ Dette eksempelet viser at Norges slaverier er preget av problemer både når det gjelder klassifikasjon, bevoktning, og den generelle kontrollen som forventes av samfunnet for øvrig.

Fra Trondheims slaveri av 30. juli 1839 skriver anstaltens prest at de opplever dårligere tilstander på vinteren, når færre slaver kan sysselsettes. Her nevnes og mangel på klassifikasjon. «Dag og natt er sammen» sier han.¹⁰⁰ Denne kontrasten er tydelig gjengående i de straffeanstaltene kommisjonen har fått innspill av, og dette kan nok med stor sikkerhet gjelde de fleste, om ikke alle. Ekspertkommisjonen avslutter kapittelet med en skrivelse fra Trondheims kommandantstab av 21. februar 1838:

«Efter en mislig opdragelse, liden lærdom og færre eller flere aars ryggsløs og lastefuld vandel at være standset i et slaverie, giver formentlig et synderlig grund til at antage, at der skulde vækkes bedre forsætter og læres forbedring, i hvad en til dette maal gjøres.»¹⁰¹

Fangene burde hatt en større oppvåkning og forbedring enn det som er mener Trondheims kommandantskap. I samme skriv nevnes og mangel på oppfølging etter løslatelse. Men noe system er det, som går til justisdepartementet: hvilke fanger som løslates og som kommer inn, og også noe kort om deres forbrytelser og personlighet, men kun ut ifra betjentenes erindring. Det er enkelt å se at dette ikke holder mål.

---

⁹⁸ Ekspertkommisjon av 1841, 114

⁹⁹ Ibid, 116

¹⁰⁰ Ibid, 117

¹⁰¹ Ibid

Problemene som er fremtredende i slaveriene er tydelig fangenes samkvem, deres mulighet for kontakt med frie mennesker, mangel på arbeid om vinteren, mangel på klassifikasjon, dårlig utdanning for slaverienes ansatte og mangel på midler for å utføre en skikkelig form for straff. Ekspertkommisjonen viser og at tukthusene ikke lenger er et redskap som skal hjelpe fattigvesenet, men nå er en fullverdig straffeanstalt som også huser harde kriminelle. Kommisjonen fortsetter i kapittel 31 og 32 i første avsnitt å beskrive vesentlige mangler ved våre straffeanstalter og nødvendigheten av en reform.

En av de vesentlige mangler ved Norges straffeanstalter og fangebehandling er rent administrativ. Kommisjonen forklarer at straffeanstaltene står under justis og politidepartementet. Slaveriene derimot korresponderer direkte med kommandantskapene før disse går til justis og politidepartementet. Tukthusene går gjennom to mellominstanser, tukthuskommisjonene og stiftsdireksjonene, før disse går til justis – og politidepartementet. Dette betyr at det er en ulikhet mellom slaverienes og tukthusenes administrative vesen, som ikke er basert på noe fornuftig grunnlag. I straffeanstaltene finnes det tilsynshavende autoriteter som kan gripe raskt inn i detalj. Dette er hensiktsmessig. En slik tilsynsførende autoritet mangler i slaveriene.¹⁰² Kommisjonen viser og at de doble autoriteter i tukthusene fører til forsinkelser. I tillegg er mellomautoritetene i tukthusene svært opptatte menn, de er som regel opptatt av andre embetsforretninger eller av private sysler. Det blir altså rettet for liten tid og oppmerksomhet til tukthusene.

Kommisjonen er under oppfatning av at slaveriene og tukthusene trenger en overautoritet bestående av medlemmer som i større grad kunne oppofre seg for deres verv, og hadde nærmere tilsyn og har en reell myndighet, i tillegg til å være det eneste leddet mellom slaveriet eller tukthuset og departementet.¹⁰³ Dette er et tydelig eksempel på at kommisjonen mener det bør være et felles administrativt hierarki.

En annen tanke kommisjonen fremmer er at det er uhensiktsmessig at bestyrere av tukthus og slaverier er militære embetsmenn.¹⁰⁴ Man bør beholde menn med den ønskelige grad av alminnelig dannelse og som har spesiell innsikt og dyktighet i hva som nærmest vedrører

---

¹⁰² Ekspertkommisjon av 1841, 317

¹⁰³ Ibid, 319

¹⁰⁴ Ibid,

saken.¹⁰⁵ Kommisjonen viser og til at det er for få betjenter. Kommisjonen viser her en moderne tanke at anstaltene bør være til forbedring, ikke anstalter som er preget av militære strukturer, som kan tenke seg å nærme seg en direkte straff istedenfor en forbedringsanstalt, slik som var den opprinnelige idéen til tukthusene.

Straffeanstaltene lokaler vises og å være problematiske. Hverken med hensyn til sunnhet eller sikkerhet ligger de fordelaktig til. De fleste anstaltene ligger i byer eller på festninger. De er også omgitt av andre hus og mangler frisk luft. Det mangler og avskjerming fra personer utenfor anstalten. De som er innsatt i slaveriene får en del frisk luft når de arbeider utenfor anstalten, men ikke innenfor den.¹⁰⁶ Dette er et av de første eksemplene på at straffen som foregår på slaveriene faktisk kan anses som bedre, i hvert fall på noen områder, enn i tukthusene. Kommisjonen forklarer og at det er en mangel på skikkelige vaktværelser med hensyn til inspeksjonen. De mener og at fangene ofte blir overlatt til seg selv fordi byggenes utforming ikke lar vokterne følge med på fangene på en gunstig måte.¹⁰⁷

Kommisjonen nevner igjen mangel på klassifikasjon, og gir et godt eksempel på dette ved at det er først i den senere tid har man delt tukthusene i kjønn.¹⁰⁸ Dette må kunne tenke seg å være et vesentlig problem når det er vist at utviklingen til tukthusene nærmer seg mer en anstalt for straff enn forbedring. I tillegg til dårlige toalettforhold, og en grusom stank i lokalene viser kommisjonen til enda større problemer. Et eksempel på dette er at det ikke finnes eneceller som kan brukes til korreksjon av fangene.¹⁰⁹ Dette må sees på som en vesentlig mangel i en anstalt som skal straffe.

På slaveriene er mulighetene til å skaffe forbryterne arbeid sterkt innskrenket.

Om vinteren er slavene i det kommisjonen kaller fullkommen ørkesløshet.¹¹⁰ Dette må og sees på som et alvorlig hinder for en institusjon som skal ha straffearbeid som hovedmål. Arbeidet foregår som tidligere nevnt under utilstrekkelig bevoktning, ofte i folkerike byer der slavene ofte har anledning til kommunikasjon med frie personer. Arbeidet er og i høy grad demoraliserende og røver dem for sin rest av æresfølelse, om de fortsatt har noen igjen sier

---

¹⁰⁵ Ekspertkommisjon av 1841, 320

¹⁰⁶ Ibid, 320

¹⁰⁷ Ibid, 322

¹⁰⁸ Ibid,

¹⁰⁹ Ibid,

¹¹⁰ Ibid

kommisjonen.¹¹¹ Det at kommisjonen nevner slavenes ære er svært spennende, da dette er et skritt mot å humanisere straffen. Forbrytere er tydeligvis også mennesker.

Kommisjonen fortsetter sin kritikk ved tidligere eksempler fra embetsmannskapet på de diverse festningene i kapittel 11, og viser til at når mange grove forbrytere sitter inne på vinteren uten arbeid, så har dette en fordervelig innflytelse på dem.

Fangene bør arbeide også i tukthusene mener ekspertkommisjonen.¹¹² Men dette er ulikt for tukthusene og slaveriene, fordi det er mindre arbeid å finne i tukthusene. Det er og store forskjeller fra anstalt til anstalt om det finnes ukentlige eller daglige arbeidsoppgaver. De store lokale forskjellene gjelder og betaling av arbeid.¹¹³ Dette er svært ulikt fra anstalt til anstalt. Kommisjonen anser det og som positivt at fangene får arbeid som de kan noe om fra før av, i tillegg bør ikke late fanger få like godt betalt som de flittigste. Problemene som eksemplifiseres handler i stor grad om effektivisering av straff, og også økonomi.

Kommisjonen kommer med noen viktige punkter som de mener er gunstige for slaverier og tukthus når det gjelder økonomi. De mener det er problematisk å ha et for stort gap i lønn mellom de som kan et håndverk fra før av og de som ikke kan det. Det er igjen tydelig at straffen skal svi like mye for alle. Kommisjonen er dog ikke negative til at slavene skal ha en inntekt, det behøver de, men den bør ikke utbetales før ved løslatelse. Da vil de trenge penger. Det bør og være likhet i lønn ved alle anstalter, selv om de mener at spesialisert arbeid kan lønnes noe høyere. Fysisk tungt arbeid bør utføres av alle, så lenge de har helse og styrke til å gjennomføre dette. Kommisjonen kommer og med en svært spennende bemerkning, nemlig at både de som sitter på slaveriene og de som sitter i tukthus skal få tjene penger som de får ved løslatelse, men denne summen bør være noe høyere for de som er satt i tukthuset.¹¹⁴ Hvorfor det er slik nevner de ikke. En tanke kan være at kommisjonen ser på forskjellene på de to gruppene med fanger som forskjellige, på samme måte som folk på denne tiden kunne kategoriseres som rette eller urette fattige. Ekspertkommisjonen viser da til at de mener at de som sitter på slaveriene har utført en kriminell handling, og derfor ikke har krav på samme goder som de som sitter i tukthusene.

---

¹¹¹ Ekspertkommisjon av 1841, 322

¹¹² Ibid, 323

¹¹³ Ibid, 324

¹¹⁴ Ibid, 325

Fangenes besittelse av penger er problematisk, uttaler kommisjonen flere ganger i første avsnitt. Dette er noe de vil avskaffe. Pengene innenfor anstaltene fører til misbruk og fordervelse, både ved at fangene kan bruke de til å spille og kjøpe varer som tobakk og alkohol. Kommisjonen nevner at de tror og håper at justisdepartementet vil rette opp dette. Utfordringene rundt den høyere lønnen til noen av fangene som er spesialiserte innenfor noen arbeidsområder gjelder ikke bare at det kan føre til misunnelse blant de straffede, men summene blir ganske vesentlige, og de kan kjøpe seg mye mat, og ved noen slaverier så mye som «brennevin inntil 2 drammer daglig»¹¹⁵ Eksempelet kan tolkes som at ekspertkommisjonen har fått fatt på beretninger om dette, noe som vil si at det faktisk er skjedd at fanger bruker penger de tjener på brennevin.

Kommisjonen nevner og at i noen tukthus får fangene egne oppgaver som oppsynsmenn, som kalles brakkfogder, dette anser kommisjonen som et vesentlig problem. De har ikke egenskapene til dette arbeidet, i tillegg går det ikke an å sette til dels grove forbrytere i en stilling som medfører en grad av myndighet over deres medfanger.¹¹⁶

Forskjeller mellom anstaltene blir igjen antydnet, både når det gjelder bekledning, mat, renslighet, korreksjon, ilegging i jern og arbeid. Her er det alt for forskjellige kår mener kommisjonen. Noen steder er ilegging i jern for mye brukt, andre steder for lite.¹¹⁷ Sykepleien er heller ikke god nok. Legene fører ikke ordentlige journaler og besøker ikke anstaltene daglig slik de skal.¹¹⁸ Kommisjonen kommer med nok et skrekkeksempel som gjelder klassifikasjon, bevoktning og plassmangel, nemlig at i mange anstalter deler 2 fanger seng. Kommisjonen mener at dette skjer mer enn det de forskjellige bestyrelser har bemerket seg.¹¹⁹

---

¹¹⁵ Ekspertkommisjon av 1841, 328

¹¹⁶ Ibid,

¹¹⁷ Ibid, 327

¹¹⁸ Ibid, 329

¹¹⁹ Ibid

Kommisjonen viser og til at noen anstalter har hatt fungerende prest som deles med en menighet utenfor anstalten, og at prestene ikke får nok tid til å bedrive det moralske arbeidet som skal til for å gjøre fangene bedre. Nærværet av presten blir altså for liten. Dette er det kommet nye systemer på i 1838, men disse er for nye til å danne seg et bilde av. I Akershus slaveri og Christianias tukthus har man prøvd det nye systemet litt lenger, man har altså litt mer empiri. Her har det kommet beskjed fra Akershus kommandantskap at det etter endringen fortsatt er ufullkomment. Mye av dette er fordi fangene er for mye sammen, og fordi at prestens foredrag, samtaler og formaninger ofte utsettes. Men selv under disse forholdene hjelper det å ha en prest tilstede, og undervisning for de som er ukonfirmert er blitt bedre sier kommandantskapet ved Akershus slaveri og Christianias tukthus.¹²⁰

Ekspertkommisjonen peker på svært grove feil rundt Norges straffanstalter rundt 1840, og avslutter med dette sluttpoenget:

«Slutteligen kan kommisjonen ikke unnlade underdanigst at gjøre opmærksom paa den særdeles demoraliserende indflydelse paa en mængde af vore straffarbeidsfanger, som deres foregaaende til dels langvarige hensiddens i vore slette varetægstarrester maa efterlade. Det er ikke nok, at de i disse arrester – i særdeleshed i byernes og de enkelte større arrester - hensidde i stort antall sammenstuede i smaae og maadelige localer, uden nærmere opsyn, uden nogensomhelst classificasjon og i fuldkommen ørkesløshed; det har endog kun alt for ofte viist sig, at de i saadanne arrester, og maaske i end høyere grad i lensmandsarresterne paa landet, hvor bevogtningen i almindelighed skeer ved bygdens mænd etter tour og omgang, have leilighed til at forskaffe sig brændeviin og tilbringe tiden med svir, drukkenskab og kortspil. – fra saadanne skoler komme forbryderne ind i vore straffanstalter, der selv frembyde saa mange og stærke midler til deres yderligere fordærvelse og saa enkelte og svake motvirkninger herimod.»¹²¹

Problemene i Norges straffeanstalter er tydelig mange. De er både administrative, økonomiske, lokalene er dårlige, klassifikasjon mangler, fangene har tilgang til penger og kan more seg med alkohol og kortspill. Fangenes muligheter til å jobbe er og svært begrensede.

---

¹²⁰ Ekspertkommisjon av 1841, 330

¹²¹ Ibid, 331

Og det største problemet, er det som skjer mens fangene er sammen, ubevoktet; det skapes et hierarki der det blir sett på som bra og spennende å begå forbrytelser. Ut ifra de mange problemene kan man se at en reform er nødt til å finne sted, slik ekspertkommisjonen forklarer i første avsnitts 32. kapittel.

Kommisjonen starter kapitlet med en påminnelse om at straffen skal være avskrekkende. Fangene skal og ende opp med å være moralsk forbedrede, og i hvert fall greie å holde vandelen ren, det vil si at de ikke skal begå flere lovbrudd.

I anstaltene må det være et «onde» som man kan føle, selv for de fattigste klassene av samfunnet. Forbrytelser mot eiendomsretten, altså tyveri er et problem. Og det virker for kommisjonen som, at straffens onde ikke er stort nok for de lavere klasser, og trekker man frem utilitaristismens eksempler så passer ikke straffen til forbrytelsen. Hva sjansene er for å bli tatt diskuteres ikke her, men kommisjonen mener at straffen ikke er skremmende nok, selv når klassifisering er gjort ordentlig. Kommisjonen påpeker at en rekke av menneskene som blir straffet med slaverier og tukthus lever på en slik måte at det å havne i en anstalt ikke er skremmende, mens for de mer dannede klasser ville opplevelsen vært grusom, ikke bare på grunn av straffen, men også personene som de blir straffet med.¹²²

Kommisjonen trekker også frem skam og frihetsberøvelse som to viktige punkter. De diskuterer og begrepet ære, og kommisjonen mener at fangene mister store deler av sin æresfølelse i anstaltene. Æren er et viktig moment, for å greie å reise seg fra sitt fall, men denne følelsen er noe de berøves ved tvangsarbeid, spesielt når dette arbeidet foregår ute blant andre frie mennesker.

Et annet problem ligger i at det er de mest fordervede fanger som setter tonen i anstalten. Dette skjer selv om klassifiseringen er gjort på en god måte. En vil til en og annen tid komme i kontakt med de verste fangene. Et problem er altså samtaler fangene imellom, da mister de «renere» fangene etter hvert sin ære. Og også når straffen skjer ved arbeid utenfor anstalten oppstår det problemer: fangene er lagt i jern, iført vanærende bekledding, og når æren er

---

¹²² Ekspertkommisjon av 1841, 333

smertelig fjernet, vil følelsen av å arbeide ute kun være formildende. Kommisjonen mener altså at fangene fort mister den lille æren de har igjen.¹²³

Straffen skal hindre forbryteren å skade, og virke til hans forbedring. En av de mest avskrekkende momenter ved straff mener kommisjonen er ved varig frihetsberøvelse. Men kommisjonen mener at for noen er ikke frihetsberøvelsen stor nok, på grunn av de vilkårene som ligger til grunn. En blir altså ikke ensom nok, rett og slett. Deres liv er en kamp for livets opphold fra før av. Ekspertkommisjonen ser og på muligheten til å arbeide ute i det fri virker å være formildende. Dette er nok et eksempel på at tukthuset kan anses som strengere enn straffen på festningene.

Kommisjonen mener og at for noen virker straffearbeidet som et gode, og at det går historier om personer som begår lovbrudd for å havne i en straffeanstalt, hvor de har tilgang på kost og losji, og det virker som om de da synes tvangsarbeidet er verdt det.¹²⁴ Av de to straffeformene, festningsarbeid, altså slaveriene og tukthus så er slaveriene ansett av mange for å være strengest, og huse de hardeste kriminelle. Men, et problem som viser seg, er at tukthusarbeidet ofte er like strengt, om ikke enda strengere og verre for de som sitter der. Dette er fordi mye av arbeidet foregår inne i anstalten.¹²⁵ Dette kan være fordi det i slaveriene er vanskelig å føre en streng og nøye inspeksjon når man er ute og arbeider blant de fri. Forbryterne får og mulighet til å komme i kontakt med frie mennesker. Derfor foretrekker noen av de kriminelle festningsarbeid over tukthusarbeid. Denne forskjellen er skadelig mener kommisjonen. Fanger har faktisk bedt om overføring fra tukthus til slaverier, eller verre, begått nye forbrytelser for å bli overflyttet. *«Ligesom den, der er hensat i tugthuset for flere aar eller på livstid, kan finde sin regning ved at begaae nye forbrydelse for at blive underkastet det legalt strengere men efter hans synsmaade mildere fæstningsarbeide.»*¹²⁶ Dette eksempelet tydeliggjør problemene rundt tukthuset og hvordan det fungerer.

Forbryternes moralske forbedring er viktig for medlemmene i ekspertkommisjonen. Dette er noe som fortjener stor oppmerksomhet. Dette er viktig, da det frem til nå har vært diskutert at

---

¹²³ Ekspertkommisjon av 1841, 334

¹²⁴ Ibid, 337

¹²⁵ Ibid,

¹²⁶ Ibid, 338

straffen ikke er streng nok. Her kommer altså samfunnsgevinsten inn. Det beste for samfunnet er at fangene blir rehabilitert. Kommisjonen mener og at mange fanger er påvirket av andre personer og sitt miljø. Disse kan fikses, det er ikke bare mulig, men sannsynlig ifølge dem.

*«de endda ere afhængige mere af deres mislige livsforholdes og omgivelsers paavirkning end af nogen allerede fuldt udviklet sindsretning og rodfæstede tilbøieligheder [...]».*¹²⁷

De eldre fangene, og spesielt de som blir dømt flere ganger er de verste mener kommisjonen, dette er det bred enighet om blant fagfolk i justisen. De fleste fanger, omtrent 4/5 deler er vinningskriminelle. De aller fleste av disse er ikke «fordervet» når de blir satt inn for første gang. Tallet blant de verste forbryterne, mordere, mordbrennere og rønnere er ganske lavt, men her finner man de mest fordervede sjeler ifølge kommisjonen.

Det er gjort for lite for å bedre fangenes moral. Dette skal gjøres av presten, men forholdene ligger ikke til rette for dette. Samtaler under fire øyne virker å være det som kan være til størst forbedring, men dette blir ikke gjort. Fangene blir snarere i dårligere moralsk forfatning på grunn av de tidligere vist dårlige forhold. Det er for mange fanger per prest, og noen anstalter deler prest med en annen forsamling utenfor anstalten. Videre nevner kommisjonen at om noen av de innsatte egentlig ikke er så fordervede, er det vanskelig å stå imot fristelsene, diskursen, tonen og meningene inne i anstaltene over en lengre periode.¹²⁸ Og spesielt i tukthusene, der det ofte er småkriminelle, barneløse, kvinner og lignende, som er der fordi de ikke har gjort noe galt, men fordi deres situasjon er blitt sånn på grunn av andre at miljøet preger disse personene i en negativ retning. En prest, som virkelig tar sitt verv seriøst og gjør alt han kan klarer ikke alene å stoppe denne trenden.

Karakter og språklig tone er noe kommisjonen diskuterer. Denne er av en egen art, og kan, om den ikke blir slått ned på, gå i arv fra generasjon til generasjon. Kommisjonen bruker noe tid på at det og gjøres mye bra blant anstaltene, og skylder på systemets problemer, ikke bare i ledelse, selv om denne og må være dyktig.

Mot slutten av kapittelet om nødvendighetene av en reform henter ekspertkommisjonen frem en forklarende empiri rundt antall straffede personer fra året 1828 til år 1840.¹²⁹

---

¹²⁷ Ekspertkommisjon av 1841, 339

¹²⁸ Ibid, 343

¹²⁹ Ibid, 344

Dette tallet er steget i en enorm grad, og gjenspeiles ikke Norges stigning ellers i befolkning. I 1828 var antall straffede på **1536** personer, mens i 1848 var tallet på **2824**, dette er altså nesten en dobbel økning. Dette har Norge til felles med andre land i Europa. Det at mange av disse er eiendomsforbrytelser viser at tilstanden blant de lavere klasser i samfunnet er elendig. De øvre klassene frister og med sine gjenstander og «sivilisasjon», og bryter det samfunnsbåndet som tidligere er eksistert. Kommisjonen nevner en spalting av klassenes gjensidige forhold og interesser.

Kommisjonen leverer her en sprek samfunnskritisk kommentar: «[...]Der kan bidrage til at hæve de lavere og laveste folkeklasser til et høiere punct af ydre og indre velvære.»¹³⁰ Hvordan skal de lavere klassene velvære heves? Ved å øke folkeoppdragelsen, fjerne drukkenskapen, bedre skolevesenet og bedre fattigvesenet ifølge ekspertkommisjonen. Kriminallovgivningen er utdatert og dårlig, og straffearbeid som er så sentralt i norsk straffesystem er ikke avskrekkende nok. Denne er egentlig mer demoraliserende med tanke på moralsk forbedring, noe den ikke skal være.

Straffen er ikke skikket til å avskrekke eller forbedre fangene sier ekspertkommisjonen. I andre stater er tilbakefall blant fanger gått fra 7,2 % til 16,4%, mens i Norge er det i 1828 25,38% tilbakefall, og i 1840 32,38% tilbakefall, det vil si straffede som begår nye forbrytelser. Forholdet mellom rikets antall og straffede var i 1815 **1** av **1846** personer, i 1825 **1** av **1265**, i 1835 **1** av **876** og i 1840 **1** av **694**. Disse tallene skremmer kommisjonen. Disse dataene kunne vært enda verre om de endret starttidspunktet til noen år tidligere mener de. Tabellen, om den fortsetter med samme utvikling ender med at **1** av **21** mennesker ender opp som straffedømte. Selv om disse tallene kalles «moralsk umulige» er kommisjonen svært alvorlige i sine tolkninger av empirien og utviklingen i riket.¹³¹

Videre kommer tall for fanger i anstaltene under 15, og mellom 15 og 20 år. I 1828 var det **2** under 15 og **58** mellom 15 og 20 år. I prosent var dette **11,3%** av alle de som satt i anstaltene. I 1840 var tallene oppe i **20** under 15 og **203** mellom 15 og 20 år, noe som utgjorde **19,31%**. Denne økningen er for stor, og bør si noe om samfunnet. Tallene er ifølge kommisjonen trøstesløse. Antallet av straffede som begår nye lovbrudd er og svært høyt: omtrent 1/3 del -

---

¹³⁰ Ekspertkommisjon av 1841, 345

¹³¹ Ibid, 346

32 % begår lovbrudd på nytt. Det pekes på at disse individene tar med seg sin moralske fordervelse ut til samfunnet igjen. Kan dette tolkes som å være en årsak til økningen blant unge forbrytere? Kommisjonen mener at denne moralen sprer seg i de fattigere delene av byene.

Kommisjonen mener tydelig at frihetsberøvelsen skal hindre forbryteren å utføre kriminelle handlinger, det vil si at den skal være avskrekkende og allmennpreventiv, men det er den ikke for de lavere klasser, og det er også et problem at tukthus som skal være en mildere straff enn slaveriene kan oppfattes som det motsatte. Berøvelsen av frihet skal og være til hans forbedring, fordi denne formen for straff anses som svært streng. Det gjør den allikevel ikke av de klassene som straffes oftest. Frihetsberøvelsen skal og hindre at nye lovbrudd begås, men også her kommer de eldre systemenes metoder til kort. Forbryterne skal og, under oppholdet der deres frihet berøves hjelpes i deres moralske forbedring, dette blir ei gjennomført godt nok.

Oppsummert kan man si at ekspertkommisjonen har påpekt alvorlige mangler ved mange sider av Norges straffeanstalter. Inkvisisjonen som ble gjort i 1741, som tidligere er behandlet har fungert for å fjerne problematikken de lavere klasser fører med seg fra det frie samfunn, men har ikke fungert godt nok fordi forholdene i Norges straffeanstalter er svært dårlige, og en reform trengs igjen. Det er allikevel vanskelig å påpeke at inkvisisjonen og tukthusene kun har feilet i sitt formål, og 100 år kan sees på som en lang periode, og samfunnsutviklingen utvikler seg på mange områder i en eksponentiell fart. Det betyr at selv om kommisjonen kommer med en krass kritikk av både tukthusene og slaveriene i Norge, kan de ha gjort noe godt for samfunnet. En ny reform bør heller tolkes opp mot de nye strømningene fra opplysningstiden som tiden fører med seg, og også samfunnsutviklingen der religion blir privatisert, og eneveldet svekkes.

Kapittel 5 - Ekspertkommisjonen og botsfengselet

Botssystemenes oppkomst og utvikling

Det andre «avsnittets» første kapittel forteller om botssystemenes oppkomst og utvikling. Kapittelet forteller om en rekke menn som er reist fra Europa til USA for å studere deres botsfengsler. Norge har og sendt en representant, nemlig Professor Holst. Kommisjonen

forklarer i dette kapitlet at oldtidens fengsel hadde som formål å straffe fangene og sørge for en sikker oppbevaring. Det er ikke før i nyere tid at moralsk forbedring, eller i det minste forebyggelse av moralsk fordervelse er blitt erkjent. Men hvordan man skal oppnå dette i samtiden er det fortsatt uenighet om. I de eldre fengsler var fangene pakket sammen i uforstyrret samliv, uten plan og orden. Etter hvert skjønnte man at man var nødt til å ta i bruk klassifikasjon, og dele inn fangene etter kjønn, alder, fengslingens årsak og forbryternes beskaffenhet. Allikevel kunne man ikke stanse skadelig samkvem mellom fangene, uansett hvor streng bevoktningen var mener kommisjonen.

Kommisjonen viser og til at enecelle er gjort før, men kapasiteten blir sprenget, og det er derfor ikke mulig å gjennomføre dette etter hvert som fengslene blir fylt opp.¹³²

Den Auburnske modellen var den tidligste av botssystemene, med celler alene om natten og felles arbeid på dagtid, i tillegg til en nøysom klassifikasjon. Et problem ved systemet er at kapasiteten sprenges og ikke blir gjennomført på en god måte fordi det ikke er nok celler til fangene.

Når problemene vedvarte, og flere ble gjort oppmerksomme på Auburn-systemets problemer, samlet det seg en del menneskevenner i Philadelphia i 1776, og startet et selskap som hadde som mål å forbedre fangers kår. Selskapet snakket spesielt mye med britten John Howard som var forut sin tid med tanke på reform og tanker rundt straff. Både selskapet i Philadelphia og Howard mente at fangene måtte være separert både natt og dag. Dette ble forsøkt i Philadelphia, men cellene var for små og mørke.

Videre diskuterer kommisjonen at det nye Philadelphia-systemet vokser frem. Dette er mye bedre både på grunn av isolasjon fra andre fanger både natt og dag, i tillegg til at byggenes konstruksjon er bedre, og har langt bedre konsekvens og heldigere virkninger enn Auburn-systemet. I Auburn på den samme tiden fortsetter de med det kommisjonen kaller det gamle system, med felles sovesal og fellesarbeid. Dette fungerte dårlig, og i 1819 og 1820 ble det bygget på ekstra fløyer slik at fangene ble separert om natten.

I denne tiden hadde ikke fangene i fengselet i Auburn arbeid. Dette gikk ikke bra, og i 1823 begynte et nytt system med eneceller om natten, men arbeid om dagen. Dog foregikk arbeidet

---

¹³² Ekspertkommisjonen av 1841, 350

under total stillhet. Flere fengsler i USA fulgte siden dette systemet. Dette spredte seg og til Europa. Det ble åpnet fengsler både i Gent i Belgia (1825) og Lausanne i Sveits (1826) som lignet på Auburn-modellen.¹³³ En rekke personer fra Europa, både advokater, arkitekter, kvekere og kapteiner dro til USA for å undersøke fengslene. Da de dro var de tilhengere av Auburn-systemet, men så at Philadelphia-systemet fungerte bedre. Også fengselsinspektørene Whitworth Russell fra England, Frederik Hill fra Skotland, i tillegg til representanter fra Belgia og Frankrike har erklært at Philadelphia-systemet er å foretrekke over Auburn-systemet.¹³⁴ Videre sier kommisjonen at folk som har arbeidet i fengsler, både direktører, prester og leger har ment at Philadelphia-modellen er bedre. Det er og tatt uttalelser fra fanger som har opplevd begge systemer, som sier at Philadelphia-modellen er strengere. Kommisjonen forklarer det slik: «*Alle disse mænd droge over til Amerika som Auburnister; men efterat de havde havt anledning til der at see begge systemer i virksomhed, vendte de tilbage som ivrige philadelphister*»¹³⁵ Kommisjonen viser og at reform innenfor fengselssystemet og fangepleien er «*bleven erkjendt i alle Europas civiliserede stater.*»¹³⁶ Kommisjonen viser og til at det ikke bare er i Norge man ønsker å begynne en reform: «*trangen til en reform i fangepleien er siden den tid blevet erkjent i alle Europas siviliserede stater.*»¹³⁷ I flere av Europas land er reformene allerede påbegynt, eller begynt planlagt. Kommisjonen forsøker deretter å gi praktiske eksempler rundt gjennomførelsen av de to forskjellige systemene. Auburn-systemene har vært gjennomført i Frankrike, men på en så slett måte at det ikke kan analyseres. Det er og vært i bruk i Belgia, på en bedre måte enn i Frankrike.¹³⁸ Philadelphia-systemet er derimot tatt i bruk i nyere tid, og Crawford fra England håper og at det blir tatt i bruk der. Av statene som har tatt i bruk eller vurderer å bruke Philadelphia-systemet er det påbegynt i London, Glasgow og andre steder i Skotland etter at Parlamentet i 1839 har sagt at dette systemet skal brukes videre. Også Prøysen, Danmark, Sverige, og Norge virker å ende opp med et Philadelphisk fengselssystem.¹³⁹ Kommisjonen viser til at ikke bare er det land som bruker Philadelphia-systemet, men der hvor Auburn-systemet er prøvd ut så går man over til Philadelphia-systemet.

---

¹³³ Ekspertkommissjon av 1841, 352

¹³⁴ Ibid,

¹³⁵ Ibid

¹³⁶ Ibid

¹³⁷ Ibid

¹³⁸ Ibid, 353

¹³⁹ Ibid

Auburn og Philadelphia-systemet

I neste kapittel forklarer kommisjonen de 2 forskjellige fengselssystem, det Auburnske, taushetssystemet og Philadelphia-systemet. Dette blir gjort, basert på observasjonene til Europeerne som har dratt til USA for å utforske fengslene, i tillegg til professor Holst' reise, som er gjort på befaling av Kongen den 20. februar 1838.¹⁴⁰ Kommisjonen gir en fremstilling av systemenes vesen, plan, karakter og virkninger.

I Auburn-systemet er fangene i enecelle om natten, men arbeidet om dagen skulle utføres sammen med andre fanger, men i total stillhet. Derfor blir dette systemet kalt taushetssystemet. Fangene kunne her både arbeide innenfor og utenfor anstaltens murer.¹⁴¹ Systemet kan derfor på flere punkter bære en del likhetstrekk ved Norges slaverier, som kommisjonen tidligere har rettet en sterk kritikk mot, fordi fangene ofte kom i kontakt med frie mennesker. Innenfor Auburn-systemet forklarer kommisjonen at: «*Hensigten med den natlige afsondring er at give fangerne anledning til, roligen og uforstyrrede, at tenke tilbage paa deres forhen første vandel, at overveie dennes følger og at fatte bedre forsetter for fremtiden.*»¹⁴² Tausheten blir beskrevet som et verktøy for å forebygge moralsk smitte. Det gjelder ikke bare ord, men også ved miner, blikk, smil, latter, bevegelser og så videre. Her nevner kommisjonen også at det skal være enkelt for inspeksjonen å se alle fangene, dette er altså tydelig tenkt å være et panoptisk fengsel i Benthams ånd, med total kontroll, eller i hvert fall at fangene skulle føle seg iaktatt under hele deres soning. Dette er nok spesielt viktig satt i ord på grunn av arkitekten Grolsch som sitter i ekspertkommisjonen. Innenfor Auburn-modellen skal de og ha en del som fungerer som et kapell, religion er altså fortsatt viktig, men den er mye mer privat ved at den foregår innenfor fengselets murer.

Kommisjonen mener at Auburn-modellen ikke bør bygges for mer enn 4-500 innsatte¹⁴³ fordi Direktøren ikke vil ha tid til å snakke med alle de innsatte ved et høyere antall.

Arbeidet i Auburn-systemet foregår fra halv 6 om morgenen til 6 om kvelden. Det er tydelig at den Auburnske modellen ikke ser på arbeidet som en form for rehabilitering, men en fysisk straff, og den skal foregå over 12 timer hver dag. I de fleste Auburnske systemer får ikke

---

¹⁴⁰ Ekspertkommisjonen av 1841, 354

¹⁴¹ Ibid

¹⁴² Ibid, 355

¹⁴³ Ibid, 357

fangene skrive eller motta brev fra noen utenfra fengselet.¹⁴⁴ Dette er nok en form for straff, men en straff av psyken istedenfor fysikken.

Kommisjonen har sett mest på anstaltene i New York i Nord-Amerika. I Europa er de fleste Auburnske modeller drevet annerledes. i Europa er det for eksempel færre fysiske refselsler, og fangene får goder for god oppførsel, som for eksempel brevveksling med familie. Auburn-systemet forsøker og å forkaste all form for klassifikasjon, men dette skjer ikke i Europa. Ekspertkommisjonen forklarer dette ved å bruke fengselet i Gent som eksempel, da de har fått undersøkt dette grundig ved at Holst har vært der på befarings.¹⁴⁵

I motsetning til Auburn-systemet, så holdes fangene fra hverandre både natt og dag innenfor Philadelphia-systemet. De arbeider altså ikke sammen på dagen i det hele tatt. Dette systemet kalles for det absolutte avsondringssystem¹⁴⁶ Fangene skal hverken kunne se eller høre hverandre. Kommisjonen påpeker at man dog ikke er alene, man møter betjenter, inspektører, presten, lærere og guvernøren. Systemets gjennomføring foregår som hovedregel inne i cellene.¹⁴⁷

Kommisjonen viser og at fangetallet i Philadelphia-fengsler er mer fornuftige. Noen fengsler i Europa har kun mellom 100 og 200 fanger. Dette er viktig for at de forskjellige instansene i fengselet skal ha tid til personlig besøk hos fangene, og guvernør nevnes her spesifikt. Et godt eksempel på dette er fange Thronsen fra Botsfengselet i Christiania som kommer gråtende til direktøren. Kontakten mellom de innsatte og de som arbeider i fengselet er tydelig nær nok til at Thronsen kan erkjenne sine problemer for fengselets øverste sjef.

De innsatte påføres en hette når de bringes inn slik at ingen andre fanger kan se dem.¹⁴⁸ Ensomheten innenfor systemet er nødt til å være en enorm påkjenning for de innsatte. Fra de er satt inn får de heller ikke lov til å begynne å jobbe før de virkelig forstår hva de har gjort galt.

---

¹⁴⁴ Ekspertkommisjonen av 1841, 366

¹⁴⁵ Ibid, 367

¹⁴⁶ Ibid, 368

¹⁴⁷ Ibid

¹⁴⁸ Ibid, 370

«Arbeide anvises ham alligevel ikke strax, men først efterat Guvernøren ved daglige besøg har tilfulde overbevist sig om, at ensomheden har begyndt at ytre den tilsigtede virkning, nemlig at ydmyge fangens sindsstemning og at bringe ham til rigtigheden at fatte sin stilling»¹⁴⁹

Allikevel har systemet sine restriksjoner i varigheten av denne oppstartsstraffen:

«den tid, fangen tilbringer i saadan ledighed, varer sedvanlig kun nogle dage, og har aldrig overskredet to uger»¹⁵⁰ De innsatte får etter hvert lov å sende brev ut til familien, men får ikke motta noe tilbake. I disse brevene står avsender som et nummer, navnet får de ikke før de løslates igjen.¹⁵¹

Arbeidet de innsatte kunne drive med var for eksempel å spinne, veve, lage sko, sy klær, lage møbler, saler til hester, lage sigarer og så videre. Mulighetene er her mange, mener kommisjonen. Ekspertkommisjonen peker på at det kan sees på som økonomisk kostbart for fengselet å tilby disse forskjellige arbeidene til de innsatte, men fra et samfunnsmessig perspektiv er det ikke det mener de. I Glasgow, for eksempel, koster det det offentlige omtrent et par pence per dag, og fengselets utgifter er nesten dekket med tanke på hva de innsatte lager.¹⁵²

«Den elementaire, religiøse og moralske undervisning udgjør en af de væsentlige baser for systemets heldige virkninger.»¹⁵³ Denne gis av lærere og lærerinner, under veiledning av en eller flere geistlige. Denne undervisningen, blir i motsetning til i Auburn-systemet hvor mange er samlet, uforstyrret. Fangenes forsamling til bønn og gudstjeneste faller derimot bort. Dette er nok et eksempel på at de religiøse aspektene ved straffen er endret fra grandiose seremonier som inkluderer gud, djevelen og den magiske diskursen rundt skafottet, til en personlig religion. Det er et godt eksempel på moderniseringen av straff som foregår i den vestlige verden i perioden.

---

¹⁴⁹ Ekspertkommisjonen av 1841, 370

¹⁵⁰ Ibid,

¹⁵¹ Ibid, 371

¹⁵² Ibid, 373

¹⁵³ Ibid

Straffene i Philadelphia-systemet er i motsetning til Auburn ikke like preget av de fysiske «refselsene». Straffene inkluderer å fjerne mulighet for arbeid, tar bort hele eller deler av sengeklær, hensettelse i mørk straffecelle og mindre mat, fysiske refselsler. Bolt og jern, det vil si at fangen fikk på seg håndjern og kjettinger med tung vekt ble ikke anvendt i Philadelphia-systemet. I tillegg til mildere straffer hadde fangene større muligheter for belønninger innenfor Philadelphia-systemet. Fangene hadde for eksempel mulighet for å lese bibelen eller andre viktige bøker, og skrive brev til pårørende, i motsetning til tilstandene i Auburn-systemet.¹⁵⁴

Man slipper ut på samme måte som i Auburn-systemet, men kommisjonen peker på hvor bra det er at fangen ikke har hatt kontakt med andre innsatte, han kan derfor ikke forderve disse, eller bli fordervet. Man blir heller ikke gjenkjent som en forbryter av andre som har sonet, eller personer som kan ha sett en være ute og arbeide. I Europa er det dog ikke vært like strengt at fangene ikke kan se hverandre ifølge kommisjonen. Dette virker å være på grunn av plass eller bemanningsproblematikk.

I diskusjonen rundt Auburn og Philadelphia-modellen tar ekspertkommisjonen tydelig avstand fra Beccarias tanke om at straffearbeid fungerer godt. De problematiserer det at arbeidet ute fort kan bli preget av en sterk følelse av skam hos fangene. Det er og vist ved ekspertkommisjonens kritikk av Norges slaverier at arbeidet i det fri ofte blir svært annerledes på de forskjellige anstaltene, og en slik problematikk vil derfor være vanskelig å bekjempe. Her viser de tydelig at de har samme tanker som Bentham, nemlig at straffen skal være lik for alle. Innenfor Philadelphia-systemet virker dette å være enklere å gjennomføre enn i Auburn-systemet. Det at det foregår færre fysiske refselsler i Philadelphia-systemet kan på en side vise at kommisjonen mener at disse er til hindring for fangenes moralske forbedring. Men på den annen side kan det og tolkes som at Philadelphia-systemet er langt strengere enn sin motpart, hvor man faktisk får sett andre mennesker motta den samme straffen som en selv. Det er tydelig at kommisjonen ser på avsondringen som svært streng, men nødvendig.

---

¹⁵⁴ Ekspertkommisjonen av 1841, 375

Botssystemenes moralske virkning

Kommisjonen undersøker og botssystemenes moralske virkninger. Her ser de spesielt på tilbakefall. Kommisjonen erkjenner at statistikken de arbeider med ikke alltid er like god, fordi de tidligere straffede kan begå lovbrudd andre steder i landet eller i andre land. Allikevel mener kommisjonen at tallene er tydelige; minst tilbakefall er det hos Philadelphia-fengslene, mens det er flest tilbakefall i Norges slaverier, sammenlignet med en rekke store fengsler i Europa og USA.¹⁵⁵ Kommisjonen påpeker at Cherry Hill, altså det originale fengselet som baserte seg på Philadelphia-modellen har noe mer tilbakefall enn andre Auburn-systemer i USA, men de forklarer dette ved at her sitter det langt flere mennesker av farge. «[...] *de farvede fanger, der udgjøre den mest uvidende, ryggesløse og ulærvillige deel av fængslernes befolkning, ere i regelen langt mindre modtagelige for en moralsk reform, end de øvrige.*»¹⁵⁶ Kommisjonen kritiserer de eldre fengselssystemer, som slaveriene i Norge for å være uten plan og orden, og refererer igjen til at samtalene mellom fangene handler om hvordan begå nyere lovbrudd, fordi bevoktningen ikke er god nok. I tillegg er det mangel på undervisning mener de. «*disse fengsler kan betraktes som skoler for moralsk fordervelse og for forbrytelser*»¹⁵⁷

Kommisjonen mener at det Auburnske systemet fungerer bedre enn de eldre systemer, men påpeker at de fysiske straffene som foregår er hyppige, og vilkårlige, og dette nedverdiger fangen og vekker et hat hos han. Det er mindre tilbakefall, men dette er på grunn av legemlige straffer, ikke på grunn av forbedring av fangens moral. De mener at denne typen straff kan skape hardere kriminelle.¹⁵⁸

Philadelphia-systemet gjør det motsatte av Auburn-systemet og satser på religiøs moralsk, intellektuell og industriell undervisning istedenfor strenge fysiske refselsler. Undervisningen har fangen i sentrum, og de blir ikke fordervet av andre innsatte. Tiden de har alene gjør at de går inn i seg selv og ønsker derfor å forbedre seg. Systemet straffer altså likt.

---

¹⁵⁵ Ekspertkommisjonen av 1841, 407

¹⁵⁶ Ibid, 408

¹⁵⁷ Ibid,

¹⁵⁸ Ibid, 409

I kommisjonens tredje og siste avsnitt tar de for seg selve reformen av Norges straffeanstalter og fangepleie. I det første kapittelet tar de for seg klassifikasjon. Allerede ved å se på kapittelets tittel kan man se at kommisjonen mener at klassifikasjon ikke er godt nok for å skape et godt fengselssystem, det trengs å innføre et totalt avsondringssystem, slik Philadelphia-systemet er. «*Ved classification kan man ikke naae maalet; individuel afsondring er nødvendig*»¹⁵⁹ Kommisjonen påpeker at det mangler en ordentlig god klassifikasjon. Om man har dette vil man kunne dele straffede som omgås i mye mindre kretser, og straffene kan enklere deles der hvor de trengs mest. «*Man vilde paa denne maade ogsaa have det i sin magt ved modifikationer i disciplinen inden de forskjellige klasser at afpasse straffens haardhed nogenledes i forhold til de forskjellige forbrydernes Skyld.*»¹⁶⁰

Selv om klassifikasjon kan virke bra på papiret fremhever kommisjonen flere problematiske sider ved inndelingen. De mener at man for eksempel ikke bare kan dele inn etter hvor lange straffer man har fått. Det er heller ikke bra å sette folk som er straffet for det samme sammen, for om de får kontakt kan de lære av hverandre, slik som i de eldre systemer. Kommisjonen mener at man kan bruke alder, alvorlighetsgrad som grunn til å klassifisere, men det viktigste er fangenes forbedring. Derfor trengs det skjønn fra betjenter, prester og direktøren.¹⁶¹ Botsfengselet må på den moralske side sees på som en oppdragelsesanstalt. Det viktigste å hente ut for kommisjonen er at en reform må bringe med seg samtlige fangers individuelle avsondring.¹⁶²

Kommisjonen nevner og at det kan tenkes å foreta en sammenstilling av det Auburnske og Philadelphiske systemet. Det Auburnske er meget sammensatt, det oppfordrer til jevnlig korreksjoner og kan derfor ikke fullstendig gjennomføres, mens det Philadelphiske er simpelt og lett å opprettholde. Oppsynspersonalet har en vanskelig jobb innenfor Auburn-systemet. De må foreta mange refselsler og de må være årvåkne for å kunne få med seg de innsattes forsøk på samhandling.¹⁶³ Kommisjonen peker i tillegg på at den typen mennesker som sitter i fengselet vil se på det som en seier å klare å slå taushetssystemet i Auburn-modellen.¹⁶⁴

---

¹⁵⁹ Ekspertkommisjon av 1841, 429

¹⁶⁰ Ibid, 430

¹⁶¹ Ibid, 432

¹⁶² Ibid, 439

¹⁶³ Ibid, 441

¹⁶⁴ Ibid, 442

Det nevnes og nok en problematikk rundt Auburn-systemet og spesielt dets betjenter. Disse må være dyktige, og kan derfor være vanskelig å oppdrive, og for å opprettholde systemet slik det er ment må de være mange. Dette vil være økonomisk ugunstig i forhold til Philadelphia-systemet.¹⁶⁵ Philadelphia-systemet er vedrørende dette mye bedre enn det Auburnske. «*Saken er innlysende*»¹⁶⁶ erklærer kommisjonen bastant. Man slipper og unna en del utformende økonomiske betingelser når det gjelder selve fengselsbygningen, man trenger færre store rom å oppholde seg i, spise i, føre gudstjeneste i osv. Oppsynet er og veldig enkelt for betjentene.¹⁶⁷ Kommisjonen mener og at Auburn-systemet ikke er strengt nok. Det vil i en eller annen grad være oppmuntrende å se andre mennesker, og tåle straffen sammen med dem, uansett om alle er stille.¹⁶⁸ 2 år i Philadelphia-systemet tilsvarer 3 år eller mer i Auburn-systemet mener kommisjonen.¹⁶⁹

En tanke som kan spilles videre på om en ser på kommisjonens meninger er at de korporlige straffene avsluttes ikke bare i det offentlige, men også innenfor fengselets rammer. En kan her se de lange linjene innenfor fangebehandlingen. Den fysiske straffen er for kort, og den virker mot sin hensikt. Philadelphia-systemet virker å være så strengt at de fysiske straffene til en viss grad frafaller helt. Og tolker man dette ut ifra Bentham kan man si at straffen virkelig fungerer. Det straffes ikke lenger fysisk, men på en annen og bedre måte. Fungerer fengsel eller ikke? Dette diskuterer og kommisjonen. Sjelens renhet er blitt skitnet til i løpet av livet mener de:

*«Det vilde have været lettere for forbryderen at vedblive at være en ærlig mand, end det er for ham at reise sig igjen efter sit fald. Det hjælper ikke, at staten tilgiver ham; hans samvittighed tilgiver ham ikke; hans anstrængelser være saa store, de ville, saa vil han aldrig gjenfinde denne fine æresfølelse, som kun et ubesmittet liv meddeler. [...] ligger det det udenfor statens magt at benaade samvittigheden, saa har religionen magt dertil.»*¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ Ekspertkommisjonen av 1841, 442

¹⁶⁶ Ibid, 448

¹⁶⁷ Ibid

¹⁶⁸ Ibid, 451

¹⁶⁹ Ibid, 454

¹⁷⁰ Ibid, 461

Her er det altså ikke slik at religion tilgir deg og sender deg til himmelen, her må man betale for sine synder ved å erkjenne, og så klare å reise seg igjen. Kommisjonen indikerer her og at om fangen ikke godtar straffen mot han fra statens side, så overtar religionen dette aspektet. Her kan man se at statsmakten og kirkemakten har delt sine veier. Men selv om, som Tyge Krogh har vist i Danmark, at de religiøse aspektenes frafall rundt den korporlige straffen og dødsstraffen er en katalysator for deres avslutning, så videreføres religionen som en del av straffen inn i de moderne botsfengslene.

Selv om Ekspertkommisjonen er svært positive til Philadelphia-systemet nevner de og noen problemer. Et problem vedrører gudstjenesten. Den, og mye av undervisningen foregår en til en, derfor blir arbeidet til prestene og lærerne mye større. Dette løses på Cherry Hill ved at presten holder gudstjeneste i korridoren hvor flere sitter og de har døren på gløtt, under streng bevoktning.

Kommisjonen forklarer og at å bygge et fengsel basert på Philadelphia-modellen blir dyrere enn Auburn-modellen. Et annet problem som kommisjonen skisserer, er at løslatelsen fra total isolasjon til samfunnet kan by på problemer. Kommisjonen mener allikevel at dette er langt fra så problematisk, både for den straffede og samfunnet rundt ham, som de bekjentskapene han kan få innenfor Auburn-modellen.¹⁷¹ Det vises og at Auburn-systemet bærer preg av de eldre fengselssystemer. Ordet vanære blir her brukt om den offentlige delen av Auburn-systemet, og problematiserer igjen vanskeligheten ved å komme tilbake til samfunnet om man har arbeidet utenfor anstalten og vist omverden at man er en forbryter.¹⁷²

Kommisjonen mener at folkets sanne sans ikke klarer å la være å dømme individene som de kan få øye på som er ute og arbeider i forbindelse med fengselet. Det vil si at befolkningen ser ned på forbryterne. Dette mener kommisjonen at løses ved Philadelphia-systemet.

Kommisjonen er og redd for at om frie mennesker får se forbryterne som er ute og arbeider, vil de enten fordømme de, eller kunne sympatisere med dem.¹⁷³ Dette vil da være demoraliserende, spesielt for de straffede og deres ære, men og for samfunnet. Om disse følelsene får vandre fritt i befolkningen vil man oppleve akkurat samme problem som under de offentlige henrettelsene, og arbeidet vil være uten noen reell gevinst.

---

¹⁷¹ Ekspertkommisjonen av 1841, 471

¹⁷² Ibid, 474

¹⁷³ Ibid, 475

Kommisjonen mener at det må være gunstig for staten at straffen ender når løslatelsen skjer, og her virker Philadelphia-systemet godt. En innsatt som slipper ut etter endt soning innenfor Philadelphia-systemet vil kunne ha en bedre sjanse til å leve et moralsk godt liv enn om han er sonet innenfor Auburn-systemet. Kommisjonen mener og at flere vil anmelde kriminelle handlinger om samfunnet har tro på at straffen forbedrer de som sitter inne. Det vil si at man ikke lenger vil ha folk som ikke angir folk på grunn av sympati, men fordi de tror systemet virkelig fungerer.¹⁷⁴

Det er helt tydelig at for ekspertkommisjonen er Philadelphia-systemet er bedre fordi det er enklere for betjente, sikkerheten er bedre, dens intensitet er sterkere, og den moralske virkningen er bedre. Samt er det bedre for de innsatte når de blir løslatt.¹⁷⁵

Auburn-systemet er, på den annen side problematisk fordi nesten hele dets kraft beror på bestyrerens dyktighet og oppsynspersonalets årvåkenhet.¹⁷⁶ Kommisjonen betrakter og noen av eksemplene fra Norges slaverier, at det eksisterer en kultur blant de innsatte i Norge om at personalet som arbeider i slaveriene og tukthusene ofte ser gjennom fingrene på visse ting. Å starte med total stillhet, og opprettholde denne mens de innsatte arbeider blir derfor svært vanskelig.¹⁷⁷

Det finnes og flere gevinster som Philadelphia-systemet bringer med seg. Bestyreren får bedre tid til fangenes «aandelige anliggender» Og bedre tid til administrative arbeidsoppgaver.¹⁷⁸

Det er av stor viktighet for kommisjonen at straffeondet i Philadelphia-systemer er større enn i Auburn, og straffetidene blir derav kortere. Om straffen er for lang er dette berøvet tid fra både samfunnet, den straffede og hans familie.¹⁷⁹

Kommisjonen fortsetter her med utilitaristiske eksempler og drar frem eksempelet 10 kontra 20 år. I et system som Philadelphia-systemet straffes fangen hardt, men rettferdig. De trekker også fram samfunnsøkonomi som et eksempel – 10 år som fungerer like godt som de 20 er best, og mest økonomisk gunstig for alle involverte parter.¹⁸⁰

---

¹⁷⁴ Ekspertkommisjonen av 1841, 476

¹⁷⁵ Ibid

¹⁷⁶ Ibid, 477

¹⁷⁷ Ibid

¹⁷⁸ Ibid, 478

¹⁷⁹ Ibid, 480

¹⁸⁰ Ibid, 481

Et annet eksempel kommisjonen trekker frem er fraværet av de fysiske straffene. De fysiske straffene som ofte er i de gamle systemene eller i Auburn-fengsler går hardere ut over de innsatte som ikke er like harde som noen av de som sitter inne for grove forbrytelser. Derav blir ikke alle like for loven. Fangene får ei tid til å bli moralsk bedre når de ser andre innsatte, og mange av målet til disse er å lure systemet om total stillhet.¹⁸¹ Denne problematikken kan enkelt kobles på de kritikkverdige forholdene blant «det slette selskap» som fører sitt tyranni innenfor de eldre straffesystemene i Norge. Vilåårene i Philadelphia-systemet er derimot «den sanne straff», som utgår fra forbryterens indre, nemlig hans samvittighet.¹⁸² Berrøvelsen av straff er uten menneskelig påvirkning. Alle medlemmene av ekspertkommisjonen er enige om at Philadelphia-modellen er det beste alternativet, både når det gjelder straff og når det gjelder rehabilitering.

I det tredje og siste avsnittets sjette kapittel trekker kommisjonen frem Norges spesielle omstendigheter. En av disse er at de lokalene som finnes i Norge rundt 1840 ikke kan omdannes de spesielle forholdene rent teknisk når det gjelder å få til Philadelphia-systemet.¹⁸³ For at systemet skal fungere så kan ikke utformingen av anstalten gjøres halvveis.¹⁸⁴ En annen viktig omstendighet er at arbeidet i fengselet, skulle det følge Philadelphia-modellen vil bli preget av håndverk, men problematikken for landets øvrige håndverkere vil være forbigående, og konkurransen som fengslene vil bidra med er positivt rent økonomisk.¹⁸⁵ Kommisjonen viser og til de religiøse omstendighetene, og mener at i Norge, som ellers i Europa står ikke religionen like sterkt som den er gjort tidligere, men kommisjonen tror at de har geistligheten ved sin side og tror at det norske folk er mottakelige for religion.¹⁸⁶

Det er tydelig essensielt innenfor det Philadelphiske systemet at fangenes avsondring fra deres medfanger og hele omverdenen er viktig. Kommisjonen fundamentet for hvordan dette skal foregå i det tredje avsnittets kapittel 11, i tillegg til å gå mer i detalj på refselsene som kan tas i bruk. Det er av stor viktighet at de innsatte har bind for øynene om fangen skal noe sted. De skal heller ikke få høre noe om hva som skjer utenfor fengselet alt skal handle om dere selv. De innsatte kan sende brev ut til nære familie om sin egen tilstand, men ikke motta brev

---

¹⁸¹ Ekspertkommisjonen av 1841, 482

¹⁸² Ibid

¹⁸³ Ibid, 485

¹⁸⁴ Ibid, 486

¹⁸⁵ Ibid, 488

¹⁸⁶ Ibid, 495

tilbake.¹⁸⁷ Refselsene i fengselet skal ikke være fysiske, men som tidligere nevnt kan fangene bli fratatt sengetøy, bli fratatt en del av kosten eller sette fangene i en mindre korreksjonscelle, eller i en mørk celle. Men denne cellen bør ikke brukes i mer enn 5 dager av gangen.¹⁸⁸ Prestens viktighet blir også nevnt i dette kapittelet: *«I hvilken grad den positive, fangernes moralske forbedring, skal kunne opnaaes, beroer hovedsagligen paa præsten»*¹⁸⁹

Kommisjonen påpeker at det mangler en god klassifikasjon. Om man har dette vil man kunne dele straffede som omgås i mye mindre kretser, og straffene kan enklere deles der hvor de trengs mest. *«Man vilde paa denne maade ogsaa have det i sin magt ved modifikationer i disciplinen inden de forskjellige klasser at afpasse straffens haardhed nogenledes i forhold til de forskjellige forbrydernes Skyld.»*¹⁹⁰

Rent språklig må det nevnes at kommisjonen og dens bruk av «det slette selskap» er toneangivende. Det er tydelig at kommisjonen viser til at fangenes samkvem er vært et problem i de førmoderne straffeanstaltene, og det samme vil være gjeldene om man velger Auburn-modellen. Om man derimot velger Philadelphia-modellen vil man ifølge ekspertkommisjonen slippe alle problemer som har med klassifikasjon å gjøre. Det er tydelig at kommisjonen ser på manglende klassifikasjon som et stort problem. Når man ser på alle de forskjellige typer mennesker som satt på tukthusene må det, sett med dagens øyne, ha vært spennende, og virket fruktbart for kommisjonen å gre alle fangene over en kam, og ikke la dem se hverandre overhodet. Da forsvinner de delene av klassifikasjon som er spesifikk og vanskelig, og jobben til betjentene blir og enklere.

Et annet sentralt aspekt, som er gjennomsyret av utilitarisme gjelder straffen i Philadelphia-systemet og dets strenghet. Kommisjonen mener at når fangene skal overføres fra tukthus og slaveriene til botsfengselet skal straffen deres omgjøres til en tredjedel av tiden. Når denne straffen i tillegg er mye mer rehabiliterende er det tydelig for kommisjonen at dette er for samfunnets, og de innsattes beste, noe som direkte kan overføres til Benthams tanker om størst mulig lykke blant alle involverte parter. Om man berøver fangene for lengre tid enn de trenger for å bli «helbredet» frarøver man ikke bare fangen lykke, men også fangens familie

---

¹⁸⁷ Ekspertkommisjonen av 1841, 545

¹⁸⁸ Ibid, 547

¹⁸⁹ Ibid, 549

¹⁹⁰ Ibid, 430

og samfunnet; for om han hadde vært ute som en helbredet mann ville han arbeidet og bidratt til større felles lykke, både som medmenneske og skatteyder.

Ekspertkommisjonen viser og til at berøvelsen av straff foregår uten menneskelig påvirkning, og derav vil problemene som Bentham forsøker å løse med sin piskemaskin aldri eksistere.

Disse vil derimot kunne være fremtredende om man velger å bruke Auburn-systemet.

Ekspertkommisjonen vil tydelig ha så lite korporlig straff innenfor fengselets murer også. Det er spennende å se, at de fysiske straffene som ble sett ned på i det offentlige, også blir borte her. Fra skillingsvisene som Krogh forklarte med «den magiske diskursen» til botsfengslens privatiserte religion er det og skjedd store endringer. Religionen er i fengselet ikke lenger det siste lyspunktet, men fungerer bedre som en del av straffen – man må erkjenne sine synder for å bli god. I de moderne fengslene holdt det ikke å be om tilgivelse for så å bli utsatt for en kortvarig dødsstraff som endte med ankomst til himmelriket. Religion blir brukt som et instrument for å bedre mennesket, innenfra.

Selve avsondringssystemet og hvor strengt det må være, å oppleve en slik enorm ensomhet som fange Thronsen gjorde, nevnes implisitt av ekspertkommisjonen ved at de mener at straffene i botsfengselet omgjøres til en tredjedel av tukthus eller slaveri-straffen. Men et viktig aspekt som her bør nevnes, er hvor nytt dette avsondringssystemet må ha vært for fangene som ble overført fra tukthusene til botsfengselet. Inga Floto har nevnt en av tankene som forbryterne kan ha hatt før de utførte sine kriminelle gjerninger:

«Hva er det egentlig for lover, jeg må overholde, som skaper så stor avstand mellom meg og den rike? Jeg vil vende tilbake til min naturlige uavhengighet, jeg vil leve fritt og lykkelig i en tid med utbyttet av mitt mot og det jeg har gjort. Det vil kanskje komme en smertens og en angerens dag, men den vil være kort. Til gjengjeld for mange år i frihet og glede vil jeg kun få en eneste dag med lidelse. ...»¹⁹¹

De fangene som er overført fra tukthuset eller slaveriet til det nye botsfengselet har aldri hatt mulighet til denne overveiningen av fordeler og ulemper ved å gjennomføre den kriminelle handlingen. Dette er nok en av hovedgrunnene til fange Thronsens store desperasjon; han har aldri tenkt på at straffen hans er total avsondring fra omverdenen. Det er derfor tydelig at hans tårer og lidelse må ha vært både stor, og urettferdig. Denne problematikken tar

---

¹⁹¹ Inga Floto, *Dødsstraffens kulturhistorie* (København: Museum Tusulanums forlag, 2001), 57

ekspertkommisjonen aldri opp, selv om de er klar over botsfengselets grad av strenghet, ved å korte ned straffene der til en tredjedel. Straffen skal tydeligvis fortsatt svi, men på en annen måte. Og om man ser på fange Thronsens opplevelse og forfatning, kan den nye typen straff se på som enda strengere og verre enn både de tidligere korporlige straffene, og anstaltene.

Utkast til lov om botsfengsel

Ekspertkommisjonen anerkjenner at de ikke skal lage en ny lov, men kommer allikevel med tanker rundt utkast til en ny lov om botsfengsel, dette er det første som må være i orden før man begynner å straffe med det moderne fengselet mener de.¹⁹² Før de kommer med selve forslaget kommenterer de hva som bør skje med de som nå sitter i de eldre straffesystemene. De bør overføres, men ikke sone like lang tid som det de er dømt til. Ved overførsler fra tukthus til botsfengsel bør straffen i fengselet være en tredjedel i tiden som er igjen å sone i slaveriene.¹⁹³ Kommisjonen viser her at fengselsstraffen er svært streng. Kommisjonen fortsetter med å omgjøre diverse straffer til tid som bør bli sonet i botsfengselet.

8 år i botsfengselet bør regnes som livstid ved festningsarbeid eller tukthus.¹⁹⁴

Straff som æresløshet, det vil si at man må betale 3 mark eller bli fratatt sin ære, eller kagstryking, bør og bli omgjort til straff i botsfengselet, dette fordi philadelphia-systemet ikke er nedverdiggende i fangenes behandling slik som de to tidligere nevnte er.¹⁹⁵

Det virker i tillegg som om kommisjonen ikke er for livstidsstraff, og 12 år i fengselet er nok til at samfunnet ikke vil kunne ta skade av fangen som slipper ut.¹⁹⁶

Botsfengselet, eller botsfengslene bør tas i bruk, da kan slaveriene og tukthusene sløyfes.¹⁹⁷

Den straffen som er igjen av henholdsvis opphold i tukthuset eller på slaveriet, bør av kongen overføres til botsfengsel.¹⁹⁸ Ut ifra kommisjonens kapittel virker maksimal straff å være 24 år i fengsel, og etter dette må kongen bestemme om fangen bør benådes eller ikke.

---

¹⁹² Ekspertkommisjonen av 1841, side 668

¹⁹³ Ibid, 670

¹⁹⁴ Ibid, 671

¹⁹⁵ Ibid, 672

¹⁹⁶ Ibid, 673

¹⁹⁷ Ibid, 674

¹⁹⁸ Ibid

I det siste avsnittets 22. kapittel legger kommisjonen frem sitt utkast til en lov om botsfengsel. Her setter de skjematisk opp en rekke paragrafer som de mener bør være gjeldene. Noen av de mest vesentlige er enkelt forklart som følger:

§1 enerom i fengsel bør foretrekkes istedenfor straff ved slaveri eller tukthus

§2 Fangene skal ikke kunne ha noen form for kommunikasjon med andre medfanger.

Størrelse på cellen skal være lik for alle.

§3 ingen skal uten grunn være utenfor sin celle.

§ 4 Fangene må få være 30 minutter under åpen himmel per dag.

§5 Fangene bør ha minst 1 dag, og ikke mer enn 5 dager i ensomhet. Fangene bør ha ikke under 3 dager, og ikke over 15 dager uten arbeid ved ankomst til botsfengselet.

§6 alle som kan skal ha et håndverk eller lignende arbeid.

§7 enkel kost, ingen tobakk eller alkohol.

§8 om noen ikke følger reglene kan de straffes med: mindre kost, berøves sengeklær, miste mulighet til arbeid, lys eller mørk korreksjonscelle.

§10 Kvinner må arbeide i kvinnefengsler.

§12 Fangenes åndelig vel er prestens oppgave

§17 Tukthus og slaveristraffer skal omgjøres til fengselsstraff.

I kapittel 23 virker kommisjonen å diskutere om utkastet til en lov om botsfengsel bør medfølge en eventuell ny «lov om forbrytelser», det vil si en ny straffelov eller ikke. Det virker i hvert fall som at uansett om en ny straffelov kommer eller ikke, så bør botsfengsel være alminnelig straff for hele riket.¹⁹⁹ Om en ny lov ikke kommer, bør den gamle loven tilpasses til botsfengsel, med de forslagene til tider som tidligere er skissert opp av ekspertkommisjonen.

---

¹⁹⁹ Ekspertkommisjonen av 1841, 696

Kommisjonens innstilling

I det tredje avsnittets 24 og siste kapittel kommer kommisjonen med sin innstilling og noen sluttbemerkninger. De mener blant annet at Norges straffeanstalter og fangebehandling er nødt til å få en fullstendig reform etter Philadelphia-systemets grunntanker.

«I henhold til alt foranførte tillader commisjonen sig underdanigst at indstille, at Norges straffanstalter og fangebehandling maae bevirkes undergivne en fuldstændig reform efter Philadelphiasystemets grundtænkninger, saaledes som disse af commisjonen ere udviklede og fremstillede [...]»²⁰⁰

Det viktigste for kommisjonen er at philadelphia-systemet skal brukes, og Norges straffeanstalter og fangebehandling trenger en fullstendig reform. Et viktig aspekt er at kommisjonen understreker at både anstalten og behandlingen av fanger må få en komplett reform. Kommisjonen mener og det er viktig at det i 1842 skal leveres et forslag til lov om botsfengsel, og denne skal være uten forbindelse til forslaget til den nye loves om forbrytelser. Men om loven om botsfengselet skal knyttes til den nye straffeloven må dette omformes slik kommisjonen har foreslått tidligere. Kommisjonen forklarer deretter at de skal komme med et forslag som vil koste statskassen omtrent 1,5 millioner spesidaler. De mener de ikke har overvurdert at forholdene nå er farlige, og mener de heller ikke har overvurdert fordelene ved det nye systemet.²⁰¹ En reform er tydelig essensielt. Kommisjonen mener og at de har behandlet oppgaven med omstendelighet.²⁰²

Den første materien i Ekspertkommisjonens arbeid, det vil si Norges straffeanstalter og straffearbeid omkring 1840 snakker for seg selv og lar seg ikke motsi. Det at forbrytelsene, og antallet av disse øker de siste tiårene er en ulykke som må opphøre, men hvorfor og hvordan hører man lite om ifølge kommisjonen.²⁰³

---

²⁰⁰ Ekspertkommisjonen av 1841, side 700 - 701

²⁰¹ Ibid, 701-702

²⁰² Ibid, 702

²⁰³ Ibid

Det er mange ting som påvirker den skremmende statistikken av forbrytelser som kommisjonen har vist til. Kommisjonen viser spesielt til krigsåret, det vil si Danmark-Norges deltakelse under Napoleonskrigene. I perioden det var uår og dårlige kornhøster i Norge, og tilførselen av korn fra Danmark var blokkert av britene. Folk sultet, og den blomstrende handelen Norge hadde hatt med England stoppet opp. Konkursen rammet kjøpmannshusene, og misnøye med situasjonen landet var kommet i økte stadig.²⁰⁴ Statsomveltningen fra Danmark-Norge til union med Sverige nevnes og, i tillegg til pengevesenets fall. Det var krise i pengevesenet under og etter Napoleonskrigene. Årene med blokade og krisetid hadde ført til kraftig fall i pengeverdien og i 1812 var prisveksten hele 152 prosent. De gamle pengeenhetene ble devaluert både i 1813, 1814 og 1816.²⁰⁵

Kommisjonen mener at når forholdene er slik som de beskriver, og man har et straffesystem som alene ikke virker avskrekkende nok, som fordrer istedenfor å forbedre, så kan ikke dette bygges videre på.²⁰⁶ Utsiktene ved dagens situasjon er høyst foruroligende, og staten kan ikke sitte med hendene i fanget og håpe at dette vil gå over av seg selv mener de.²⁰⁷ Forbrytelsenes tilvekst har en dypere rot enn vårt dårlige straffanstaltsvesen, så hvorfor angriper man ikke da problemet ved å jobbe med folkeoppdragelse, fattigvesen osv? spør kommisjonen. Det understrekes at ting ville blitt bedre ved å gjøre dette, men det ville gått svært langsomt, og under den forutsetningen at ingenting forstyrrer denne prosessen, det vil si at flere forbrytelser ikke kan ta sted.²⁰⁸ Kommisjonen viser og til at de lavere klassene i samfunnet mener at det daværende straffesystemet er fordervelig. Kommisjonen angriper og det daværende systemet ved å vise til statistikken de har arbeidet med. Det er allerede brukt penger på de gamle anstaltene, men kriminaliteten, og spesielt vinningskriminaliteten har en svært oppadgående kurve. Et annet problem ved anstaltene som allerede eksisterer er at det ikke vil være hensiktsmessig å bygge ut, da de vil bli for store.

---

²⁰⁴ Magne Njåstad: «Norge under napoleonskrigene» i *Store norske leksikon*, Sist endret 27.07.18

http://snl.no/Norge_under_napoleonskrigene

²⁰⁵ «Norges bank etableres» hentet 10.01.21 fra <https://www.norges-bank.no/tema/Om-Norges-Bank/historien/Pengepolitikk-finansiell-stabilitet-og-kapitalforvaltning/Pengepolitikk/1816-Norges-Bank-etableres/>

²⁰⁶ Ekspertkommisjonen av 1841, 703

²⁰⁷ Ibid

²⁰⁸ Ibid, 705

Christiania tukthus er et godt eksempel på dette, der vil det snart kreves militær bistand for å holde forholdene sikre, og dette er åpenbart ikke økonomisk gunstig.²⁰⁹ Det er og vist i kommisjonens rapport at slaveriene ikke holder mål, da bestyrerne av disse ikke har tid til å gjøre jobben sin skikkelig, noe som allerede er bevist ved et par av kommandantskapets fortellinger om forholdene rundt om i landet. Om det bryter ut krig må disse slaveriene, altså festningene, tas i bruk, og hvor skal man gjøre av fangene da?²¹⁰ Kommisjonen mener at nye straffeanstalter vil bli en nødvendighet. Disse nye anstalter kan ikke innrettes etter det gamle system, og de nye bør bygges etter philadelphia-systemet, det bør ikke være hverken betenkelighet eller tvil rundt dette.²¹¹ Philadelphia-systemet bør settes som det første, ja, som det eneste gode av alle fengselssystemer, noe både teoretikere og praktikere er enige i. Her nevnes spesielt generalinspektørene Crawford og Russell. Dette systemet blir allerede brukt i «det ene og det andre av verdens mest siviliserte stater».²¹²

Kommisjonen påpeker at systemet kan virke for kostbart. Det kan fremstå som dyrt i oppstarten, men om man ser på dette prosjektet over 4 – 6 tiår vil man se at dette vil føre til store besparelser for samfunnet. Saken er at selve forbrytelsene, hvorav de aller fleste er eiendomsforbrytelser, utgjør et mye større økonomisk tap enn om man bygger nye straffeanstalter som fungerer.²¹³ Igjen henter kommisjonen frem økonomiske aspekter, samtidig som de gjør som de tidligere har gjort, nemlig kritiserer de eksisterende straffeanstalter som eksisterer i riket. Men, grunnen til en reform, og med den oppstarten av botsfengselet i Christiania, basert på Philadelphia-systemet er ikke kun økonomisk, men også moralsk!²¹⁴

«Folkets moralitet er efterhaanden ethvert indre og ytre samfundsgode, ha endligen samfundet selv som saadant fortabt. Men at den indflydelse, straffanstaltssystemet øver paa folkets og især paa deres lavere klassers moralitet, er og nødvendigheden maa være overordentlig stor, har man i det foregaaende søgt at vise. Det vil deraf blant andet ogsaa naadigst indsees, hvorledes commissionen maa vurdere den dom, som endny høist oplyte og hæderlige mænd hos os udtale angaaende vor tids bestræbelser

---

²⁰⁹ Ekspertkommisjonen av 1842, 704

²¹⁰ Ibid

²¹¹ Ibid, 705

²¹² Ibid

²¹³ Ibid, 706

²¹⁴ Ibid, 707

*for et forbedret fængselsvæsen: «at der gjøres alt for meget for forbryderne.»
Commissionen er, uagtet den høie idee, den nærer om vigtigheden af det emne, der er
gjenstand for nærværende arbeide, dog ikke betagena f en saadan ensidit
forkjærlighed for denne reform, at den derfor overseer noget af de andre saare vigtige
statsøiemed, som det er vor tid givet at kæmpe for; men man nærer den overtudning,
at straffanstaltsreformen i enhver henseende, og navnlig formedelst dens indflydelse
paa massens moralitet, er af den indgribende vigtighed for samfundet, at den ikke bør
stilles i skyggen for noget andet øiemed»²¹⁵*

Økonomi er for kommisjonen, ikke like viktig som moralen som eksisterer i samfunnet. Kommisjonen har forsøkt å vise at straffanstaltsystemet er viktig for folket, og særlig de lavere klassers moralitet, og denne viktigheten er svært stor.

«*der gjøres alt for meget for forbryderne*» er et svært spennende sitat, som kommisjonen slår tilbake på ved å vise til de gunstige økonomiske og moralske aspektene ved sakens kjerne. Kommisjonen viser at straffesystemer og fangebehandling er svært viktig for den eksisterende moralen i samfunnet. Det at straff fungerer på best mulig er tydeligvis moralsk essensielt. Kommisjonens avslutning konstaterer at staten har mange viktige oppgaver og problemer de må løse, og at de ikke er blitt blendet av arbeidet med reformen og derfor setter denne foran andre mål staten har, men mener at en reform i Norges straffeanstalter vil påvirke massenes moralitet enormt, og den bør derfor ikke settes i skyggen av noen som helst andre planer. Botsfengselet i Christiania fikk sin oppstart i 1851, 9 år etter ekspertkommisjonens rapport, og ble bygget og drevet etter Philadelphia-systemet.

---

²¹⁵ Ekspertkommisjonen av 1841, 707

Kapittel 6 – Avslutning

Det er tydelig at Norges straffeanstalter og fangebehandling har sett store endringer fra 1700 til 1860. Og selv om botsfengselet er forsket på tidligere, har det vært fruktbart å se endringene ved hjelp av opplysningstidens tenkere, og derav spesielt Beccaria og Bentham, kritikken av førmoderne korporlige straffer og anstalter, og knytte problemstillingen spesielt til ekspertkommisjonens rapport fra 1841. Dødens og straffens ritualer er ført, fra de åpne plasser og inn i moderne fengsler, også i Norge. De tre historiene, om henholdsvis Ola Mand, Damiens i Frankrike og fange Thronsen i botsfengselet, og disse tre mennenes skjebne, viser eksempel på endringer i straff. Straffene er gått fra å være grusomme, fysiske og offentlige, blant et samfunn som så på dette som dagligdags, til å bli sett ned på, og det vokser frem en kritikk av disse. Helt på grunnivå kan man trekke frem madam Popp som et eksempel, men hennes valg må kunne sees å henge sammen med tankegodset som opplysningstidens menn har ført med seg fra tidligere år, akkurat slik som Tyge Krogh viser i sin analyse av dansk henrettelsespraksis og Ludvig Holbergs kritikk av denne. Det er og vist at tukthusene eksisterer samtidig som de moderne fengslene, men det viser seg å være en rekke problemer i disse. Spesielt mangel på klassifikasjon, og det faktum at disse kunne bli sett på som den strengeste type straff man kunne få, selv om dette egentlig skulle være slaverienes oppgave.

Ved å bruke historiske kilder, derav spesielt Inga Floto, Tyge Krogh og Espen Schaaning ser man at det vokser frem en tydelig kritikk av de førmoderne, fysiske straffene. Men de problematiseres ikke bare sett med dagens øyne, men det er tydelig at endringene i straff måtte skje for at de skulle fremstå bedre, og derav også strengere. Tyge Krogh viser i sin analyse av Danmarks situasjon at endringene langt fra bare er politiske og økonomiske, men også svært kulturelle. Religionen og den magiske forståelsesrammen forandrer seg, og de offentlige straffene forsvinner. Men som man har sett, spiller religion fortsatt en viktig rolle innenfor fengselets murer, men den er ikke lenger en lykkelig utvei fra dette vanskelige livet som forbryterne lever, den er endret til en vei for å bli et bedre moralsk menneske, som kan gjeninnsettes i samfunnet.

Opplysningstidens nye tanker fører med seg en rekke idéer og kritikker som skal vise seg gjeldende blant ekspertkommisjonen av 1841. Det viktigste er å bli kvitt de brutale offentlige straffene. Beccaria, som vil vekk fra dødsstraff kan enkelt overføres til ekspertkommisjonens

rapport. Det samme kan tanken om rehabilitering, og at noe er nødt til å skje for å endre situasjonen rundt straffeanstalter og fangebehandling. Men ekspertkommisjonen, som velger den Philadelphiske modellen tar og valg som ikke står i stil til Beccarias tanker, som for eksempel endringen av straffearbeid som hovedstraff. Det var ikke dette som skulle svi, men selve frihetsberøvelsen. Arbeidet skulle utføres alene inne i cellen, og skulle være en positiv opplevelse for de innsatte. Beccarias tanker om likhet for loven, og å fjerne «medfølelsen» for forbryterne løser ekspertkommisjonen med å velge det beste system.

Benthams videreføring av opplysningstidens tanker viser seg og i ekspertkommisjonens rapport. Spesielt det at straffene skulle være så korrekt som mulig for å skape mest mulig lykke for samfunnet som en helhet er svært viktig for ekspertkommisjonen, og dette oppnår de ved å velge Philadelphia-systemet. Selv om Beccaria er kjent for sine tanker rundt piskemaskiner og scener som inneholder disse for å skape mest mulig allmennpreventiv skrekk og gru, ligger tanken til grunn for ekspertkommisjonens valg av system; de velger det systemet som for dem er åpenbart strengest. Og dette mener de er Philadelphia-systemet. Det kan man tydeligvis se ved at straffene i det nye botsfengselet, om de ble omgjort fra tukthus eller slaveri-straff, skulle kortes ned til en tredjedel av gjenstående straffetid, og at 2 år i Philadelphia-systemet kunne sees på som 3 år i Auburn-systemet. Bentham gjør oss og klar over at de lavere klasser ser på dødsstraff som noe som ikke er strengt, fordi livet de lever er svært vanskelig, og straffen er usikker, og kort. Berøvelsen av straff derimot virker for ekspertkommisjonen å påvirke disse klassene langt mer. Benthams utilitaristiske idéer lar seg og overføres og bli økonomiske, noe som det tydeligvis og er for ekspertkommisjonen. Det er en av hovedgrunnene til at ekspertkommisjonen mener at Philadelphia-systemet er det viktigste, samtidig som den også vil forbedre hele samfunnets moral. For dem er straff tydeligvis noe som preger hele samfunnet.

Arbeidet med tukthusene og slaveriene har gitt et bilde av hva disse anstaltene gjorde, og hvordan de egentlig skulle fungere. Men, det viktigste ved analysen er ikke vært hvordan de har fungert, men hva som er vært kritikkverdig. Deres utforming og virkemåte fører til en tydelig historisk endring, som jo oppstarten av botsfengselet, ganske alene viser seg å være. Ekspertkommisjonen av 1841 har derav i sin rapport gjort en grundig utredning av Norges straffeanstalter og hvordan de fungerer i sitt første «avsnitt». Allerede her peker de på deres vesentlige mangler og nevner nødvendigheten av en reform. I deres andre «avsnitt» tar de for seg de nyere straffesystemer, spesielt Auburn og Philadelphia-systemet, og diskuterer og

analyserer hvilke av disse som er best. Her er det tydelig vist, at selv om de ikke nevner det, er mange av deres grunntanker skapt på opplysningstidens nye orienteringer, og etter å ha vist hovedtankene til Beccaria og Bentham kan disse tydelig sees i ekspertkommisjonens rapport. Det at disse tankene og idéene er vært viktige kan man erkjenne ved å tolke og analysere de med hverandre, slik som er gjort, og nok et bevis er Tyge Kroghs bevis på viktigheten av Ludvig Holbergs kritikk av Danmarks straffepraksis. I ekspertkommisjonens siste «avsnitt» viser de at de to systemene fra USA ikke kan samstilles, Philadelphia-systemet er nødt til å vinne frem. De viser og problemene rundt klassifikasjon som man slipper unna ved å velge Philadelphia-systemet. De viser rett og slett at systemet som de mener er best, vil være for fangens, statens, betjentene og myndighetenes beste. I tillegg kommer de med forslag til en lov om botsfengsel, og skisserer hvordan dagene i botsfengselet blir. Til slutt kommer de med sine bemerkninger om hvordan dette systemet vil være positivt, både økonomisk, men aller viktigst, moralsk.

Det viser seg altså store endringer fra de tidligere grusomme dødsstraffene, til innesperringen i det moderne botsfengselet. Fangene som måtte sone sin tid i det nye fengselet, som for eksempel fange Thronsen som sliter med å takle ensomheten, opplever en helt annen straff enn for eksempel Struensee og hans livslege Brandt. Det er og vist at hvorfor straffesystemet og fangebehandlingen får store endringer ved midten av 1800-tallet er på grunn av en økning i kriminalitet, korporlige offentlige straffer som rent samfunnsmessig er nødt til å forsvinne, og anstalter som slaverier og tukthus som ikke fungerer slik de bør. Ekspertkommisjonen av 1841 kan sees på som en kilde som beskriver disse problemene, men den er og en kilde som faktisk er en endring i samtiden. Det er deres arbeid som forandrer hvordan straffesystemer og fangebehandling skal foregå i Norge i tiden etter rapporten kommer ut. All problematikken som finnes rundt hvordan straff og fangebehandling blir gjennomført er da *hvorfor* store deler av straffesystemet blir endret i Norge på 1800-tallet, mens ekspertkommisjonens rapport er en viktig del av *hvordan* straffesystemet ble endret.

Kildeliste

Berg, Ole T, «Samfunnspakten,» i *Store norske leksikon* Sist endret 20.02.18,

<https://snl.no/samfunnspakten>

Beccara, Cesare. «Of crimes and punishment» hentet 02.11.20 fra

<https://www.laits.utexas.edu/poltheory/beccaria/delitti/delitti.c28.html>

Bentham, Jeremy. *The rationale of punishment*. London: Robert Heward, 1830.

Direktørs dagbok, RA/S – 1539/D/Da/Daa/L0005, 1. – 18. mai. Hentet fra riksarkivet

Ekspertkommisjonen, *Beretning om beskaaffenheden af norges strafanstalter og fangepleie samt betænkning og indstilling om reform i begge, efter fremmede staters mønster*.

Christiania: J.W. Cappelen, 1841. (Blir i fotnotene omtalt som Ekspertkommisjonen av 1841).

Elden, John Christian, «Cesare Beccaria,» i *Store norske leksikon*, Sist endret 10.06.20,

https://snl.no/Cesare_Beccaria

Espen Schaaning, *Menneskelaboratoriet – botsfengslets historie*, Oslo: Spartacus, 2007.

Evensen, Arne; Skjeggestad, Terje; Haugli, Willy; Aukrust, Magnar, «Fengselsstraffens historie» i *Store norske leksikon*, sist endret 13.02.19, https://snl.no/fengselsstraffens_historie

Floto, Inga, *Dødsstraffens kulturhistorie*. København: Museum Tusulanums forlag, 2001.

Foucault, Michel, *Overvåkning og straff*, Uten sted: Gyldendal, 1977.

Kriminalomsorgen, *kriminalomsorgens historie*, hentet 01.08.20 fra

<https://www.kriminalomsorgen.no/kriminalomsorgens-historie.237908.no.html>

Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

Krogh, Tyge, *Opplysningstiden Og Det Magiske: Henrettelser Og Korporlige Straffe i 1700-Tallets Forste Halvdel*. København: Samleren, 2001.

Mardal, Magnus A. «Johann Friedrich Struensee,» i *Store norske leksikon* Sist endret 20.07.20, https://snl.no/Johann_Friedrich_Struensee

NAOB, «Rakker.» Hentet 09.04.20 fra <https://naob.no/ordbok/rakker>

Nils Johan Ringdal, *Moss bys historie*. Moss: Moss kommune, 1989.

Njåstad, Magne, «Norge under napoleonskrigene,» i *Store norske leksikon*, Sist endret 27.07.18, https://snl.no/Norge_under_napoleonskrigene

Norgeshistorie.no. «Christian Vs norske lov – om majestetsfornærmelse.» lest 08.11.20, <https://www.norgeshistorie.no/kilder/enevelde/K1214-Christian-Vs-norske-lov%E2%80%93om-majestetsforn%C3%A6rmelse.html>

Ole Georg Moseng, *Dødens ritualer og meningen med livet*, (2006) Også trykt som: Den ritualiserte døden – meningen med livet?, i: P2-akademiet XLII, Oslo 2010.

Sprauten, Knut. *Oslo bys historie: Byen ved festningen*. Oslo: Cappelen, 1992.

Wessel-Berg, Fredrik August. *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813*. Christiania: J. W. Cappelen, 1741 hentet 07.11.20 fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2008111103067?page=803

«Gapestokk.» i *Store norske leksikon* sist endret 17.02.20, <https://snl.no/gapestokk>

«Kakstrykning.» i *Store norske leksikon*. Sist endret 28.02.19, <https://snl.no/kakstrykning>

«Radbrekking.» i *Store norske leksikon*. Sist endret 20.07.20, <https://snl.no/radbrekking>